

FARKLI BAKIŞ AÇILARIYLA TURİZM ARAŞTIRMALARI

Editör: Dr. Esra MANKAN

KILAVUZ
MACERA
AJANS KÜLTÜR SEYİR
UÇAK TATİL
TUR
YOLCULUK
OTEL
LOKANTA SEYAHAT YOL
YOLCULUK MİRAS
TAŞIMA

Yazarlar:

Prof. Dr. Ayşenur TİMOR
Prof. Dr. Şaban UZAY
Dr. Aslıhan TIRNAKÇI
Dr. Esra ÖZHANCI
Dr. Gökhan BAK

Dr.Kaan KAPAN
Dr. Meliha AKLIBAŞINDA
Dr. Nigar ÖZÇETİN
Öğr. Gör. Adnan AKIN

FARKLI BAKIŞ AÇILARIYLA TURİZM ARAŞTIRMALARI

Editör

Dr. Esra MANKAN

Yazarlar:

Prof. Dr. Ayşenur TİMOR

Prof. Dr. Şaban UZAY

Dr. Aslıhan TIRNAKÇI

Dr. Esra ÖZHANCI

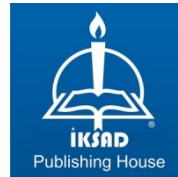
Dr. Gökhan BAK

Dr. Kaan KAPAN

Dr. Meliha AKLIBAŞINDA

Dr. Nigar ÖZÇETİN

Öğr. Gör. Adnan AKIN

Copyright © 2018 by iksad publishing house

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, distributed, or transmitted in any form or by any means, including photocopying, recording, or other electronic or mechanical methods, without the prior written permission of the publisher, except in the case of brief quotations embodied in critical reviews and certain other non commercial uses permitted by copyright law. Institution of Economic Development And Social Researches Publications®

(The Licence Number of Publicator: 2014/31220)

TURKEY TR: +90 342 606 06 75

USA: +1 631 685 0 853

E mail: kongreiksad@gmail.com

www.iksad.net

www.iksad.org.tr

www.iksadkongre.org

It is responsibility of the author to abide by the publishing ethics rules.

Iksad Publications - 2018©

ISBN: 978-605-7923-76-9

Cover Design: İbrahim Kaya

December / 2018

Size = 16x24 cm

İÇİNDEKİLER

EDİTÖRDEN:

ÖNSÖZ

Dr. Esra MANKAN

(1 – 3)

BÖLÜM 1:

KÜÇÜK LOKANTALARIN FAALİYETLERİNDE İÇ KONTROLÜN ETKİNLİĞİ: YOZGAT İLİNDE BİR ARAŞTIRMA

Dr. Nigar ÖZÇETİN

Prof. Dr. Şaban UZAY

(4– 46)

BÖLÜM 2:

ZENGİN KÜLTÜR MİRASINA SAHİP YÖRELERDE HALKIN FARKINDALIK DÜZEYİ; NEVŞEHİR YÖRESİ ÖRNEĞİ

Dr. Meliha AKLIBAŞINDA

Dr. Aslıhan TIRNAKÇI

Dr. Esra ÖZHANCI

(47– 63)

BÖLÜM 3:

KİŞİYE TAHSİS KENT BAHÇELERİ KAVRAMI VE KAYSERİ KENTİ ÖRNEĞİ

Dr. Aslıhan TIRNAKÇI

Dr. Esra ÖZHANCI

Dr. Meliha AKLIBAŞINDA

(64– 84)

BÖLÜM 4:

ENDONEZYA'DA TURİZM VE REKREASYON FAALİYETLERİ

Prof. Dr. Ayşenur TİMOR

Dr. Kaan KAPAN

(85– 103)

BÖLÜM 5:

TÜRKİYE VE RUSYA İLİŞKİLERİNDE TURİZM

Öğr. Gör. Adnan AKIN

(104– 123)

BÖLÜM 6:

TÜRKİYE VE YUNANİSTAN'DA TURİZM

Öğr. Gör. Adnan AKIN

(124– 144)

BÖLÜM 7:

TURİZM HARİKASI ÇAMLIHEMŞİN İLE İLGİLİ HABERLERİN GAZETELERDE SUNULMASI

Dr. Gökhan BAK

(145– 162)

ÖNSÖZ

Bacasız sanayi olarak değerlendirilen turizm bugün ülkemizde maalesef ki hak ettiği değeri bulamamıştır. Farklı bakış açılarıyla turizm çalışmalarını içeren bu uluslararası kitap yurt içi ve yurtdışından turizm örneklerine yer vererek literatüre zenginlik katmayı hedeflemektedir.

“Nigar Özçetin” ve “Şaban Uzak” tarafından Yozgat ilinde yapılan bir alan araştırmasını içeren ilk çalışma; küçük lokantaların faaliyetlerinde iç kontrolün önemi başlığı ile yer almaktadır. Yozgat ilinde faaliyet gösteren 60 restoran işletmesinin yöneticisine iç kontrol sistemine yönelik algılarını belirlemek amacıyla yapılmış çıkan sonuçlar istatistiksel analizlerle test edilmiştir.

Yapılan ikinci çalışma “Aslıhan Tırnakçı, Meliha Aklıbaşında, Esra Özhancı” tarafından yapılmış olup Nevşehir yöresindeki halkın farkındalık düzeyleri ile ilintili olup Göreme ve Kapadokya bölgesine ait değerlerin halk tarafından yeterince bilinmediği, bu konuda farkındalık yaratılması gerekliliği sonucunu ortaya çıkmıştır.

Yine “Aslıhan Tırnakçı, Meliha Aklıbaşında, Esra Özhancı” tarafından gerçekleştirilen bir diğer çalışma Kayseri kentindeki kişiye tahsis edilen kent bahçeleri kavramından yola çıkarak bu bahçelerin eksikliklerini gözlemlemek ve varsa eksikleri saptamak amacıyla yapılmıştır. Engelliler için wc, çocuk oyun alanları için parsel, yön gösterici levhalar, parseller içindeki damla sulama sisteminin kullanılmaması, bahçelerin korunması hususunda danışmanlık hizmeti alınacak büroların olmaması eksikler arasında gösterilmiş ve bu hususta öneriler verilmiştir.

Bu alanların diğer açık yeşil alanlarla birlikte şehir planlarında kullanılmaları kentsel açık yeşil alan kimliğine katkı sağlayabilecekleri sonucunu çıkarmışlardır.

“Ayşenur Timor” ve “Kaan Kapan” tarafından gerçekleştirilen 4. çalışma Endonezya’daki turizm faaliyetleri değerlendirilmiş, Endonezya’nın terör, tsunami, volkanik patlamalar ve doğal afetler gibi iç ve dış çevre faktörlerden fazlasıyla etkilendiği vurgulanmış ve bu hususta tanıtım kampanyalarını artırmaları gerekliliği sonucu ortaya çıkmıştır. Bali turizmi ile ön plana çıkan Endonezya’nın diğer adaları içinde tanıtım faaliyetlerinin yaygınlaştırılması gerektiğini ve bölgede altyapı çalışmalarının hız kazanması gerektiği sonucunu çıkarmıştır.

“Türkiye ve Rusya ilişkilerinde Turizm” başlıklı çalışma “Adnan Akın” tarafından gerçekleştirilmiş olup iki ülke arasındaki siyasi ilişkilerin ülke turizmini etkilediği sonucu ortaya çıkmıştır. Ayrıca iki ülke arasındaki vize uygulamalarına kolaylıklar getirilmesi, güvenli ülke imajının yaratılması, havayolu şirketlerinin uçuş çeşitliğini ve konforunu artırmaları, Türkiye’nin farklı yöresel, bölgesel kimliklerini tanıtılmasına destek sağlanması ve alternatif turizm olanaklarının sunulması ülkeye daha kaliteli ve nitelikli turist gelmesinin de önünü açacaktır sonuçlarını ortaya çıkarmıştır.

“Türkiye ve Yunanistan’da Turizm” başlıklı çalışma “Adnan Akın’a” ait olup uluslararası kitabımızın diğer çalışmasıdır. Türkiye ve Yunanistan’daki turizm faaliyetleri genel olarak değerlendirilmiş olup; iki ülkenin Swot analizi sonuçları değerlendirilmiştir. Bu doğrultuda iki ülkenin turizm açısından güçlü, zayıf yönleri

değerlendirilirken, iki ülkenin sektör açısından fırsatları ve tehditleri ortaya konmuştur. İki ülkede benzer güçlü yönler sahip iken, Yunanistan'ın Avrupa birliği üyesi olması Yunanistan'ı avantajlı bir konuma getirdiği belirtilmiştir. Ancak her iki ülkenin de katma değeri yüksek turistleri ülkesine çekemediği bu konuda strateji belirlemeleri gerektiği, güvenli ülke imajı yaratma, sektörde nitelikli personel çalışmasını sağlama, alternatif turizm olanakları yaratma ve markalaşma öne çıkan başlıklar arasındadır.

Kitabımızın en son bölümü “Gökhan BAK” tarafından yazılan “Turizm harikası Çamlıhemşin ile ilgili haberlerin gazetelerde sunulması” adlı çalışmadır. Bu bölümde Çamlıhemşin'in güzelliklerinden bahsedilmiştir. Çamlıhemşin gibi bir cennet köşesinin ulusal yaygın bir gazetede nasıl sunulduğunun araştırılması yapılmış ve Çamlıhemşin'in basında nasıl yer aldığı değerlendirilmiştir.

Bu çalışmada emeği geçen tüm yazarlarımıza teşekkürlerimi sunuyorum turizm alanında yapılacak bilimsel çalışmaların daha da artırılması diliyorum.

Dr. Öğretim Üyesi Esra MANKAN

BÖLÜM 1:

KÜÇÜK LOKANTALARIN FAALİYETLERİNDE İÇ KONTROLÜN ETKİNLİĞİ: YOZGAT İLİNDE BİR ARAŞTIRMA

Nigar ÖZÇETİN
Öğr. Gör. Dr., Bozok Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek
Yüksekokulu, nigarozcetin26@gmail.com

Prof. Dr. Şaban UZAY
Erciyes Üniversitesi İİBF, suzay@erciyes.edu.tr

GİRİŞ

Kontrol, bir işin doğru ve usulüne uygun olarak yapılıp yapılmadığını incelemek ve denetlemek olarak tanımlanabilir. Kontrol kapsamına, kurumsal amaçlara ulaşılması, hedeflerin gerçekleştirilmesi, amaç ve hedeflere ulaşılmasının önündeki belirsizlik ve risklerin yönetilmesi çerçevesinde alınan tedbirlerin tamamı girmektedir (Aksoy, 2008: 3). İşletmelerde kontrol fonksiyonu, iç kontrol sistemi aracılığı ile yerine getirilmektedir (Atmaca, 2012: 196).

İç kontrol, idarenin amaçlarına, belirlenmiş politikalara ve mevzuata uygun olarak faaliyetlerin etkili, ekonomik ve verimli bir şekilde yürütülmesini, varlık ve kaynakların korunmasını, muhasebe kayıtlarının doğru ve tam olarak tutulmasını, mali bilgi ve yönetim bilgisinin zamanında ve güvenilir olarak üretilmesini sağlayan bir süreçtir (Aksoy, 2008: 4). İç kontrol, bir işletmenin yönetim kurulu tarafından gerçekleştirilir ve yönetim ve diğer personel tarafından

faaliyetlerin etkinliği ve verimliliği, finansal bilgilerin güvenilirliği ve yürürlükteki kanun ve düzenlemelere uyumun sağlanması hedeflerine yönelik olarak makul güvence sağlar (Kinney, 2000: 71).

İşletme yönetimleri, işletmelerde hata ve hileleri önleyebilmek için iç kontrol sistemlerini geliştirmek ve uygun şekilde çalışmasını sağlamak zorundadır. Dünya çapında finansal piyasaları ve yatırımcıları sarsmış olan birçok finansal skandal, firmaların yönetiminde iç kontrol sisteminin öneminin anlaşılmasına katkıda bulunmuştur. İç kontrol sistemi, finansal raporlamanın güvenilirliği üzerinde güvence vermek ve finansal raporlamanın güvenilirliğini teşvik etmek suretiyle yatırımcıların çıkarlarının korunmasına yardımcı olduğu gibi kurumsal hedeflere ulaşılmasını tehlikeye atabilecek risklerin zamanında belirlenmesi, değerlendirilmesi ve yönetimin dikkatini çekme konusunda katkı sağlar (Beretta vd.,2013: 3).

İ kontrol sistemi, kurumların kaçak, kayıp, hile, suistimal olanaklarını ve mümkün olan hatalı işlemlerin yerlerinin fark edilmesini sağlayacaktır. Yeterli bir iç kontrol sisteminin var olması bu gibi durumların azalmasına sebep olurken, yeterli bir iç kontrol sisteminin olmaması hatalı işlemlerin, kaçakların, kayıpların düzeyini arttıracaktır (Kaval, 2008: 107).

Dünya çapında finansal skandalların artması ve hileli finansal tablolarda yapılan hilelerin önlenebilmesi amacı ile 1985 yılında ABD’de muhasebe ve denetim alanındaki meslek örgütlerinin sponsorluğuunda ‘‘Sahte Mali Raporlama Ulusal Komisyonu’’ kurulmuştur. Bu komisyona Treadway Komisyonu da denmektedir.

Daha sonra bu komisyonu desteklemek üzere Treadway Komisyonunu Destekleyen Kuruluşlar Komitesi (Committee of Sponsoring Organizations of Treadway Commission- COSO)'ne bir iç kontrol sistemi oluşturması ve etkinliğini değerlendirecek standartları geliştirmesi görevi verilmiştir. 1992 yılında COSO tarafından COSO Modeli olarak bilinen İç Kontrol Bütünleşik Çerçeve Raporu (Internal Control Integrated Framework) yayınlanmıştır (Bülbül, 2009: 11).

COSO tarafından yapılan tanıma göre ise iç kontrol, işletme faaliyet ve eylemlerinde etkinlik ve verimliliği sağlamak, finansal raporların güvenilirliğini arttırmak ve örgütün mali yasalara ve mevzuata uyumunu sağlamak amacıyla geliştirilmiş bütünleşik (birbirini tamamlayan) bir çerçeve programıdır (Uysal, 2010: 126).

İç kontrol sisteminin etkin çalışması, işletmelerde meydana gelen çeşitli hata ve hile eylemlerinin ortadan kaldırılmasını, finansal bilgi manipülasyonlarının önlenmesini, şeffaflık ve hesap verebilirliğin sağlanmasına yardımcı olur (Ertürk, 2010: 124). Aynı zamanda iç kontrol sisteminin etkin olması; bağımsız denetim çalışmasının kalitesini arttırır, denetim riskini azaltır, işletmede çalışanların sorumluluklarını yerine getirmesinde ve işletmenin hedeflerine ulaşılmasında önemli rol oynar (Aksoy, 2005: 171). Ancak, iç kontrol sisteminin etkin olması, hileli finansal raporlamayı engelleyemez ya da risklerin olmayacağını garanti etmez, ancak iç kontrolleri geçersiz sayacak yönetim riskini azaltır (Chorofas, 2001: 36). İç kontrol etkin olsa bile, aynı kontrollerin yönetim tarafından geçersiz kılınma riski mevcuttur. Yönetim, iç kontrollerin göz ardı edilmesinde doğrudan yetkilidir. Yönetimin bu tür faaliyetlerini

azaltmaya yardımcı olabilecek sistem ise; iç denetimdir. Aynı zamanda yüksek etik değerlere sahip ve iyi karakterli yöneticileri teşvik etmek ya da işe almak suretiyle pozitif kontrol ortamı kurulması da yönetimin bu tür faaliyetlerde bulunma riskini azaltabilir (DiNapoli, 2010: 15).

İç kontrol sisteminin, küçük firmalarda genellikle tek bir yöneticinin olması, çalışan sayısının azlığından dolayı görev ayrılıklarının yeterli düzeyde yapılamaması gibi nedenlerden dolayı daha az etkin olacağı düşünülmektedir. İç kontrol sisteminin etkinliğinin küçük firmalarda ölçülmesine yönelik yapılan çalışmalara bakıldığında da bu durumu destekleyen çalışmaların olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu çalışmalardan biri Petrovits ve arkadaşları tarafından 2009 yılında yapılan çalışmadır. Bu çalışmada 1999'dan 2003 yılına kadar 6572 kamu hayır kurumları örneği kullanılarak kar amacı gütmeyen sektör içinde iç kontrol eksikliklerinin sebepleri ve sonuçları incelenmiştir. Kar amacı gütmeyen kuruluşlardan iç kontrol problemlerine sahip olan kuruluşların küçük ve mali yönden zayıf kuruluşlar oldukları bulunmuştur.

Doyle ve arkadaşlarının 2006 yılında yaptıkları çalışmada ise finansal raporlamada iç kontroldeki zayıflıkların belirleyicileri araştırılmıştır. Ağustos 2002- Ağustos 2005 arasındaki dönemde 779 firmanın iç kontrol eksiklikleri incelenmiş ve küçük, daha az karlı, daha karmaşık yapıya sahip, hızla büyüyen ya da yeniden yapılanma geçiren firmalar için iç kontrollerdeki eksikliklerin daha fazla olduğu ortaya konulmuştur. Bu firmaların aynı zamanda kaynakları yeterli olmayan, karmaşık muhasebe sorunları olan ve hızla değişen iş

ortamında kendi finansal raporlama kontrolleri ile mücadele eden firma özelliklerine sahip oldukları görülmüştür.

Türkiye’de yapılan çalışmalarda ise;

2011 yılında yapılmış olan ‘‘KOBİ’lerde İç Kontrol Sisteminin Yeri ve Risk Odaklı İç Denetim: Denizli İli Uygulaması’’ adındaki KOBİ’lerde iç kontrol sistemi ile ilgili yüksek lisans düzeyindeki tez çalışmasında iç kontrol risk odaklı iç denetim ile ilgili yöneticilerin görüşleri ortaya çıkarılmaya çalışılmış, ancak KOBİ’lerin önemli bir bölümünde (% 51,9) iç kontrol sisteminin bulunmadığı ortaya çıkarılmıştır. İşletmelerin özelliklerine bakıldığında personel sayısı, Basel II ile ilgili bilgi düzeyi ve yıllık satış cirosu arttıkça iç kontrole ve risk odaklı iç denetime verdikleri öneminde arttığı görülmüştür (Doğan,2011).

2007 yılında ‘‘İşletmelerde İç Kontrol Sisteminin Etkinliğinin Ölçülmesi’’ adlı yüksek lisans tez çalışmasında SPK düzenlemelerinin, denetim komitelerini, çalışan sayılarının ve iç kontrol sistemi bileşenlerinin (kontrol ortamı, risk değerlendirme, kontrol faaliyetleri, bilgi sistemleri ve iletişim, gözlemler), iç kontrol sisteminin etkin çalıştığını gösteren her bir iç kontrol amacına nasıl etki ettikleri incelenmiştir. Çalışmanın sonucunda SPK düzenlemelerine tabi olan şirketlerde iç kontrol bilincinin daha hızlı oluştuğu görülmüştür. Denetim komitesine sahip olan firmalarda iç kontrol amaçlarının başarılmasının, denetim komitesine sahip olmayan firmalara göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Çalışan sayısı bakımından 100 ve daha az çalışanı olan işletmelerin, çalışan sayısı 500 ve üzerinde olan işletmelere nazaran iç kontrol amaçlarına

ulaşmada daha çok zorlandıklarına ilişkin kanıtlar bulunmuştur. İç kontrol bileşenlerinin iç kontrol amaçlarıyla etkileşimi incelendiğinde ise bilgi sistemleri ve iletişim bileşeninin kontrol amaçları ile yüksek bir korelasyona sahip olduğu görülmüştür (Acındı, 2007).

Restoran işletmelerine yönelik olarak ise 2011 yılında Linval Frazer tarafından ‘‘The Effect of Internal Control on the Operating Activities of Small Restaurants’’ doktora çalışması yapılmıştır. Bu çalışmanın amacı; New York’un Nassau bölgesinde faaliyet gösteren küçük lokantalardaki yöneticilerin, iç kontrol sistemleri algılarını belirlemektir. Bu amaçla, Nassau’da bulunan ve en az 3 yıldır faaliyette bulunan, en az 10 çalışana sahip işletmeler arasından rastgele örnekleme yöntemi ile seçilmiştir. Seçilen 270 işletme yöneticisine anket uygulanmıştır. Anket soruları, bağımlı değişken iç kontrol sistemi ve bağımsız değişkenler olarak varlıkların korunması, görevlerin ayrılması ve işlemlerin doğrulanması olarak belirlenmiştir. Burada bağımlı değişken ile bağımsız değişkenler arasında önemli bir ilişki olup olmadığı belirlenmeye çalışılmıştır. Sonuç olarak; Nassau bölgesinde faaliyet gösteren restoranların iç kontrol sistemlerinin yetersiz oldukları ve iç kontrol sistemleri ile varlıkların korunması, görevlerin ayrılması ve işlemlerin doğrulanması arasında anlamlı bir ilişki olduğu ortaya çıkmıştır.

2. ARAşTIRMANIN AMACI

Araştırmanın amacı Yozgat ilinde faaliyet gösteren küçük restoran işletmeleri yöneticilerinin iç kontrol sistemlerine yönelik algılarını belirlemektir. İç kontrol sisteminin yeterli düzeyde işlemesinden yönetim sorumludur. Yeterli iç kontrol, işletmelerin

hedeflerine ulaşmak için yapmış oldukları faaliyetler üzerinde kontrollerin sağlanmasıdır. Yönetim, defter ve kayıtların işletmelerin tüm işlemlerini yansıtmasından ve şirketin oluşturmuş olduğu politika ve prosedürlere tam olarak uyulmasından sorumludur. Bu amaçla yöneticilerin iç kontrol sistemleri algısı önemli olmaktadır. Bu amaçla küçük restoran işletmelerinin iç kontrol sistemlerinin yeterli olup olmadığı belirlenmeye çalışılmıştır.

3. MATERYAL ve YÖNTEM

Araştırmadaki amacımız;Yozgat ilinde faaliyet gösteren küçük restoran işletmeleri yöneticilerinin iç kontrol sistemlerine yönelik algılarını belirlemektir. Bu amaçla 2011 yılında LinvalFrazer tarafından yapılan çalışmada yararlanılan anket kullanılmıştır. Veriler Yozgat'ta faaliyette bulunan 60 küçük restoran işletmesi yöneticisine anket uygulanmak sureti ile elde edilmiştir. Anket sorularından 6 soru demografik özellikleri belirlemeye yönelik sorulardır. Diğer 37 soru ise 5'li likert tipi iç kontrol sistemlerine yönelik sorulardır. ‘ 1= Kesinlikle Katılmıyorum’ ve ‘‘5= Kesinlikle Katılıyorum’’ arasında değerler içerir. Bu sorular pozitif terimlerle tanımlanmıştır.Düşük puanlar iç kontrollerin olmamasına işaret ederken, yüksek puanlar ise iç kontrollerin yeterli olduklarını göstermektedir.

Araştırma verilerinin istatistiksel analizi SPSS 17.0 istatistik programı ile yapılmıştır.Araştırmada kullanılan ölçeğin güvenilirliği için Cronbach Alfa değeri hesaplanmış ve 0,758 olarak bulunmuştur.Araştırma anketinde yer alan soruların birbirleriyle olan tutarlılığını ve ilgilenilen sorunu ne derece yansıtabildiğini ölçmek için yapılan güvenilirlik analizleri sonuçlarının 0 ile 1 arasında değer

alması beklenmektedir. Bu durumda 0,80 ile 1,00 arasında değerler anket sorularının yüksek derece güvenilirliğe sahip olduğu göstermektedir (Kalaycı, 2009: 404). Araştırmada yer alan tüm değişkenlerin Cronbach's Alpha değerleri hesaplanmış ve $\alpha = ,758$ değerinin, kabul edilebilir olduğu tespit edilmiştir.

Çalışmada örneklemden elde edilen verilerin normal dağılıma sahip olup olmadığına bakılmış, örneklem sayımız 60 işletme olduğu için Shapiro- Wilk Yöntemi kullanılmış ve $Sig = ,000$ değerinden dolayı normal dağılıma sahip olmadığı ortaya çıkmıştır. Bu nedenle non-parametric testler kullanılmıştır. Araştırmamızın analizlerini yaparken tanımlayıcı ve yorumlayıcı istatistik yöntemlerinden yararlanılmıştır. Tanımlayıcı istatistik modellerinden ortalama, minimum, maximum değerler ve standart sapmalarına bakılmıştır. Sonuçlar frekans tabloları ve çapraz tabloları ile ifade edilmiştir. Yorumlayıcı istatistiklerde, anketimizin demografik özelliklerinden yararlanarak gruplar arasında görüş farklılıklarının olup olmadığını test etmek için kruskalwallis, anova ve korelasyon analizleri yapılmıştır. Korelasyon testi normal dağılıma sahip olmadığı için Spearman Korelasyon testi uygulanmıştır.

5'li likert ölçekli 37 soru, dört gruba ayrılmıştır. Birinci grup, iç kontrol sistemine yönelik sorulardır ve 9 sorudan oluşmaktadır. İkinci grup, varlıkların korunmasına yönelik sorulardır ve 9 sorudan oluşmaktadır. Üçüncü grup, görevlerin ayrılması ile ilgili sorulardır ve 7 sorudan oluşmaktadır. Dördüncü grubumuz ise; işlemlerin doğrulanması ile ilgili sorulardır ve 13 sorudan oluşmaktadır.

4. BULGULAR

Çalışmamızda yer alan demografik özelliklere ilişkin bulgular aşağıdaki gibidir.

Tablo1. Restoran İşletmelerinin Faaliyette Bulundukları Yıllar

Faaliyette Bulunulan Yıllar	Sayı	Yüzde
0-5 Yıl	30	50
6-10 Yıl	14	23
11-15 Yıl	1	2
16-20 Yıl	3	5
20 Yıldan Fazla	12	20
Toplam	60	100

İşletmelerin faaliyette bulundukları yıllara bakıldığında; 30 işletmenin 0-5 yıldır, 14 işletmenin 6-10 yıldır, 1 işletmenin 11-15 yıldır, 3 işletmenin 16-20 yıldır ve 12 işletmenin de 20 yıldan fazla zamandır faaliyete bulundukları görülmektedir.

Tablo 2. İşletme Yöneticisinin İşletme Sahibinin Dışında Bir Kişi Olması

	Sayı	Yüzde
Evet	17	28
Hayır	43	72
Toplam	60	100

İşletme yöneticisinin işletme sahibinin dışında kişi olması durumuna bakıldığında; 17 işletmenin yöneticisi (%28) işletme sahibi iken, 43 işletmenin (% 72) yöneticisi işletme sahibi değildir.

Tablo 3. İşletme Yöneticilerinin Yaşları

Yaşlar	Sayı	Yüzde
20-25 yaş	4	7
26-30 yaş	6	10
31-35 yaş	7	12
36-40 yaş	14	23
41-45 yaş	8	13
46-50 yaş	10	17
50 yaşın üzerinde	11	18
Toplam	60	100

İşletme yöneticilerinin yaşlarına bakıldığında; 14 işletme yöneticisinin (%23) 36-40 yaş arasında, 11 işletme yöneticisinin (%18) 50 yaşın üzerinde, 10 işletme yöneticisinin (%17) 46-50 yaş , 8 işletme yöneticisinin (%13) 41-45 yaş, 7 işletme yöneticisinin (%12) 31-35 yaş, 6 işletme yöneticisinin (%10) 26-30 yaş ve 4 işletme yöneticisinin (%7) 20-25 yaş aralığında bulunduğu görülmektedir.

Tablo 4. İşletme Yöneticilerinin Eğitim Durumları

Mezuniyet Durumu	Sayı	Yüzde
İlköğretim	21	35
Lise	26	43
Önlisans	3	5
Lisans	6	10
Yüksek Lisans	1	2
Diğer	3	5
Toplam	60	100

İşletme yöneticilerinin eğitim durumlarına bakıldığında; 26 yöneticinin (%43) lise, 21 yöneticinin (%35) ilköğretim, 6 yöneticinin (%10) lisans, 3 yöneticinin (%5) ve 1 yöneticinin (%2) yüksek lisans mezunu olduğu görülmektedir. 3 yönetici ise (%5) mezuniyetlerini diğer olarak belirtmişlerdir.

Tablo 5. Çalışan Personel Sayısı

Personel Sayısı	Sayı	Yüzde
1-5	36	60
6-10	17	28
11-15	6	10
16-20	1	2
Toplam	60	100,0

İşletmelerde çalışan personel sayılarına bakıldığında; 36 işletmede (%60) çalışan sayısı 1-5 arasında, 17 işletmede (%28) çalışan sayısı 6-10 arasında, 6 işletmede (%10) çalışan sayısı 11-15 arasında ve 1 işletmede (%2) çalışan sayısı 16-20 arasındadır.

Tablo 6'da yöneticilerin iç kontrol sistemine yönelik olarak sorulan sorulara verdikleri yanıtların minimum, maximum değerleri ve standart sapmaları yer almaktadır.

Tablo 6. Yöneticilerin İç Kontrol Sistemine Yönelik Verdikleri Yanıtların Ortalama Değerleri

	N	Minimum	Maximum	Ortalama	Standart Sapma
Mali denetim yıllık bazda yapılır.	60	4	5	4,90	,303
Finansal tablo restoranın mali durumunu tam olarak yansıtır.	60	1	5	4,75	,773
Stok, ekipman ve diğer nakit olmayan varlıkların yıllık güncellemeleri yapılır.	60	1	5	4,68	,892
Belgelerin korunması uygun şekilde yapılmaktadır (faturalar vb.)	60	1	5	4,87	,566
Kuruluşumuz politika ve prosedürler kitabına sahiptir.	60	1	5	4,67	,877
Restorandan çalışan çalışanlar fark edilir (fiziksel varlık, para, bilgi)	60	1	5	4,58	,996
Restoran sahtekarlığı tespit etmek ve önlemek için yerinde iç kontrol yapısına sahiptir.	60	1	5	3,98	1,610
Restoran çalınma ve israfı önlemek için yerinde iç kontrol sistemine sahiptir.	60	1	5	4,70	,830

Tablo 6’da görüldüğü gibi iç kontrol sistemi ile ilgili sorularda en yüksek ortalamaya sahip olan 4,90 ortalama ile **“mali denetim yıllık bazda yapılır”** olmuştur. İç kontrol sistemi ile ilgili genel olarak yüksek puanların verilmiş olması Yozgat’ta faaliyette bulunan küçük restoran işletmelerinin iç kontrol sistemlerinin yeterli olduğunu göstermektedir. Burada en düşük ortalama puan, 3,98 ile **“restoran**

sahtekarlığı tespit etmek ve önlemek için yerinde iç kontrol yapısına sahiptir” ifadesi olmuştur.

Tablo 7. Yöneticilerin Görevlerin Ayrılmasına Yönelik Verdikleri Yanıtların Ortalama Değerleri

	N	Minimum	Maximum	Ortalama	Standart Sapma
Çeklerde birden fazla imza kontrolleri gereklidir.	60	1	5	1,33	,857
Nakit ile uğraşan insanlar rotasyona tabi tutulur.	60	1	5	4,60	,942
Aylık banka mutabakatları çek yazan kişi dışında başka birisi tarafından yapılır.	60	1	5	1,35	1,005
Nakit sayımı, bağımsız biri tarafından yapılır.	60	1	5	2,78	1,905
Bankalardaki mevduat, muhasebe ve kasa işlemleri fonksiyonlarından bağımsız birileri tarafından yapılır.	60	1	5	2,22	1,748
Restoran sipariş alma ve verme işlemleri mümkün olan en geniş ölçüde ayrılır.	60	1	5	4,65	,954
Çek imzalama, yetkilendirme, işlenmesi, kaydı ve banka mutabakat fonksiyonları ayrılmıştır.	60	1	5	1,52	1,282

Tablo 7 incelendiğinde; en düşük ortalamaya sahip ifadelerin görevlerin ayrılmasına yönelik ifadeler olduğu görülmektedir. En yüksek puanlara sahip ifadelerin “Nakit ile uğraşan insanlar rotasyona tabi tutulur” (4,60 ortalama) ve “Restoran sipariş alma ve verme işlemleri mümkün olan en geniş ölçüde ayrılır” (4,65 ortalama) olmuştur. Burada nakit ile ilgili rotasyonların ve sipariş alma ve verme

işlemlerinde görev ayrımının iyi bir şekilde yapıldığı söylenebilir. Ancak çekler, banka mutabakatları veya banka ile ilgili işlerde yeterli görev ayrımının yapılamadığı ortaya çıkmaktadır.

Tablo 8. Yöneticilerin Varlıkların Korunmasına Yönelik Verdikleri Yanıtların Ortalama Değerleri

	N	Minimum	Maximum	Ortalama	Standart Sapma
Nakit girişleri bankaya yatırılana kadar güvenli şekilde saklanır.	60	1	5	4,52	1,228
Bankalara mevduat günlük olarak yatırılır.	60	1	5	2,83	1,924
Tüm personelin, yıllık kesintisiz bir hafta tatil süresini tam olarak almaları gerekmektedir.	60	1	5	4,67	,986
Tüm çekler muhasebeleştirilir (Geçersiz çek dahil).	60	1	5	1,52	1,172
Boş çekler güvenli bir şekilde saklanır.	60	1	5	1,43	1,031
Restoran, yetkisiz kişilerce erişimi sınırlandırmak için yeterli güvenliğe sahiptir (güvenlik görevlileri, kilitler gibi)	60	3	5	4,78	,454
Ödemeler, yeterli belgelerle birlikte hazırlanır.	60	1	5	4,67	,752
Bir satış sistemi noktamız vardır.	60	1	5	2,03	1,495
Satış sistemi noktası satın alma, satış ve stok seviyelerini izler.	60	1	5	2,13	1,567

Tablo 8’de görüldüğü gibi varlıkların korunması ile ilgili olarak bankalara yatırılacak nakitin korunması, çeklerin muhasebeleştirilmesi ve korunması ile ilgili ifadelerin en düşük ortalamaya sahip olduğu görülmektedir. Yine satış sistemi noktasının bulunması ve satış sistemi noktasının satın alma, satış ve stok seviyelerini izlemesinin de yetersiz olduğu görülmektedir. Burada nakitin güvenli şekilde saklanabilmesi, tüm personele yıllık izinlerinin kesintisiz bir hafta kullanmasının sağlanması, yetkisiz kişilerin erişiminin engellenmiş olması ve ödemelerin belgelerle yapılıyor olması yönünden varlıkların korunmasının yeterli olarak sağlanabildiği söylenebilir.

Tablo 9. Yöneticilerin İşlemlerin Doğrulanmasına Yönelik Verdikleri Yanıtların Ortalama Değerleri

	N	Minimum	Maximum	Ortalama	Standart Sapma
Bilançodaki rakamlar fiili envanteri temsil eder.	60	3	5	4,67	,601
Satın almalar, alacaklar ve stoklar ile ilgili tüm belgeler sırası ile numaralandırılır.	60	3	5	4,73	,516
Satıcılara veya çalışanlara avans ödemeleri alacak olarak kaydedilir ve faturalar veya gider fişleri ile mahsup etmeyi güvence altına alacak şekilde kontrol edilir.	60	1	5	3,98	1,578
Kasa kontrollerinde tahsilat ve ödemeler karşılaştırılır.	60	3	5	4,78	,524
Restoran hesaplarındaki farklı eğilimler tespit edilir ve aylık mutabakat sağlanır.	60	3	5	4,72	,613

Sıralı belgelerin kontrolündeki eksik tespit edilir ve hemen incelenir.	60	1	5	4,77	,722
Alımlar önceden onaylanır.	60	4	5	4,85	,360
Bilmediğiniz veya olağandışı satıcılardan alınan faturalar fatura işleme fonksiyonundan bağımsız yetkili bir personel tarafından ödeme için gözden geçirilir ve onaylanır.	60	1	5	4,55	,982
Restoran ödenecek bir kayıt hesabını tutarsa, ödemeler hemen çifte ödeme işlemini önlemek için deftere kaydedilir.	60	1	5	4,60	,906
Mal ve hizmetlerin satın alımlarının aylık defteri kebir ile mutabakatı sağlanır.	60	1	5	4,57	,981
Şayet satın alma işlemleri için sipariş formları kullanılıyorsa bütün satın alma işlemleri kontrol edilir.	60	2	5	4,73	,578
Bütün satın alma ve siparişler aylık bazda büyük defter hesapları ile doğrulanır.	60	1	5	4,35	1,246
Restoran yıllık envanter gözden geçirme çalışması yapılır.	60	2	5	4,73	,607

Tablo 9 incelendiğinde; işlemlerin doğrulanması ile ilgili ifadelerin en yüksek ortalamaoya sahip olduğu görülmektedir. İşlemlerin doğrulanması ile ilgili küçük restoran işletmelerinin yeterli düzeyde olduğu söylenebilir.

Hipotezlerin Test Sonuçları

Çalışma kapsamında oluşturulan hipotezlerde anket sonuçlarımız normal dağılıma sahip olmadığı için Kruskal Wallis testine ve MeanRank değerlerine bakılmıştır. MeanRank değeri, bir veri kümesindeki herhangi bir değer kaçta kaçta sırada veya verilerin hangisinin en yüksek genel dereceye sahip olduğunu gösterir (Kalaycı, 2009, 108).

H1. İşletmelerin faaliyet yılına göre iç kontrol sistemi farklılık göstermektedir.

Tablo 10. Faaliyet Yılına Göre İç Kontrol Sistemine Yönelik Kruskal Wallis Testi

	İç Kontrol Sistemi
Ki-Kare	7,295
Df(Serbestlik Derecesi)	4
Anlamlılık Düzeyi (sig.)	,121

Kruskal- Wallis testine göre Sig> 0.05 olduğundan (Sig= 0,121) H1 hipotezi red edilir. İşletmenin faaliyet yılına göre iç kontrol sistemlerinde herhangi bir farklılık bulunmamaktadır.

Tablo 11. Faaliyet Yılına Göre İç Kontrol Sistemine Yönelik MeanRank Değerleri

	Faaliyet Yılı	N (Örneklem Sayısı)	MeanRank
İç Kontrol Sistemi	0-5 yıl	30	33,17
	6-10 yıl	14	30,07
	11-15 yıl	1	20,00
	16-20 yıl	3	45,00
	20 yıldan fazla	12	21,58
	Toplam	60	

Tablo 11’de MeanRank değerlerine bakıldığında 16- 20 yıldır faaliyette bulunan firmaların değeri en yüksek (Rank Değeri= 45) olduğu için, 16-20 yıldır faaliyette bulunan firmaların iç kontrol sisteminin daha etkin olduğu söylenebilir.

H2. İşletmelerin faaliyet yılına göre varlıkların korunması farklılık göstermektedir.

Tablo 12. Faaliyet Yılına Göre Varlıkların Korunmasına Yönelik Kruskal Wall Testi

	Varlıkların Korunması
Ki-Kare	4,040
Df (Serbestlik Derecesi)	4
Anlamlılık Düzeyi (sig.)	,401

Kruskal- Wallis testine göre Sig> 0.05 olduğundan (Sig= 0,401) H2 hipotezi red edilir. İşletmenin faaliyet yılına göre varlıklarının korunmasında herhangi bir farklılık bulunmamaktadır.

Tablo 13. Faaliyet Yılına Göre Varlıkların Korunmasına Yönelik MeanRank Değerleri

	Faaliyet Yılı	N (Örneklem Sayısı)	MeanRank
Varlıkların Korunması	0-5 yıl	30	33,75
	6-10 yıl	14	28,82
	11-15 yıl	1	17,00
	16-20 yıl	3	37,00
	20 yıldan fazla	12	23,83
	Toplam	60	

Tablo 13’de MeanRank değerlerine bakıldığında 16- 20 yıldır faaliyette bulunan firmaların değeri en yüksek (Rank Değeri= 37)

olduğu için, 16-20 yıldır faaliyette bulunan firmaların varlıkların korunmasında daha etkin olduğu söylenebilir.

H3.İşletmelerin faaliyet yılına göre görevlerin ayrılması farklılık göstermektedir.

Tablo 14. Faaliyet Yılına Göre Görevlerin Ayrılmasına Yönelik Kruskal Wallis Testi

	Görevlerin Ayrılması
Ki-Kare	4,382
Df (Serbestlik Derecesi)	4
Anlamlılık Düzeyi (sig.)	,357

Kruskal- Wallis testine göre Sig> 0.05 olduğundan (Sig= 0,357) H3 hipotezi red edilir. İşletmenin faaliyet yılına göre görevlerin ayrılmasında herhangi bir farklılık bulunmamaktadır.

Tablo 15. Faaliyet Yılına Göre Görevlerin Ayrılmasına Yönelik MeanRank Değerleri

	Faaliyet Yılı	N (Örneklem Sayısı)	MeanRank
Görevlerin Ayrılması	0-5 yıl	30	33,23
	6-10 yıl	14	28,32
	11-15 yıl	1	35,00
	16-20 yıl	3	40,83
	20 yıldan fazla	12	23,25
	Toplam	60	

Tablo 15’de Mean Rank değerlerine bakıldığında 16- 20 yıldır faaliyette bulunan firmaların değeri en yüksek (Rank Değeri= 40,83) olduğu için, 16-20 yıldır faaliyette bulunan firmaların görevlerin ayrılmasında daha etkin olduğu söylenebilir.

H4. İşletmelerin faaliyet yılına göre işlemlerin doğrulanması farklılık göstermektedir.

Tablo 16. Faaliyet Yılına Göre İşlemlerin Doğrulanmasına Yönelik Kruskal Wallis Testi

	İşlemlerin Doğrulanması
Ki-Kare	9,599
Df (Serbestlik Derecesi)	4
Anlamlılık Düzeyi (sig.)	,048

Kruskal- Wallis testine göre $Sig < 0.05$ olduğundan ($Sig = 0,048$) H4 hipotezi kabul edilir. İşletmenin faaliyet yılına göre işlemlerin doğrulanması farklılık göstermektedir.

Tablo 17. Faaliyet Yılına Göre İşlemlerin Doğrulanmasına Yönelik MeanRank Değerleri

Faaliyet Yılı		N (örneklem Sayısı)	MeanRank
İşlemlerin Doğrulanması	0-5 yıl	30	31,82
	6-10 yıl	14	22,04
	11-15 yıl	1	4,00
	16-20 yıl	3	46,33
	20 yıldan fazla	12	35,33
	Toplam	60	

Tablo 16’da MeanRank değerlerine bakıldığında 16- 20 yıldır faaliyette bulunan firmaların değeri en yüksek (Rank Değeri= 46,33) olduğu için, 16-20 yıldır faaliyette bulunan firmaların işlemlerin doğrulanmasında daha etkin olduğu söylenebilir.

H5. İşletme yöneticisi ve sahibinin ayrı kişiler olmasına göre iç kontrol sistemi farklılık göstermektedir.

Tablo 18. İşletme Yöneticisinin Ayrı Olmasına Göre İç Kontrol Sistemine Yönelik Kruskal Wallis Testi

	İç Kontrol Sistemi
Ki-Kare	1,858
Df (Serbestlik Derecesi)	1
Anlamlılık Düzeyi (sig.)	,173

Kruskal- Wallis testine göre $Sig > 0.05$ olduğundan ($Sig = 0,173$) H_5 hipotezi red edilir. İşletme yöneticisinin ayrı olmasına göre iç kontrol sistemlerinde herhangi bir farklılık bulunmamaktadır.

Tablo 19. İşletme Yöneticisinin Ayrı Olmasına Göre İç Kontrol Sistemine Yönelik MeanRank Değerleri

İşletme yöneticisi ayrıdır		N (Örneklem Sayısı)	MeanRank
İç kontrol Sistemi	Evet	17	35,03
	Hayır	43	28,71
	Toplam	60	

Tablo 19’da MeanRank değerlerine bakıldığında sahibinden ayrı işletme yöneticisine sahip olan firmaların değeri en yüksek (Rank Değeri= 35,03) olduğu için, işletme yöneticisi ayrı olan firmaların iç kontrol sistemlerinin daha etkin olduğu söylenebilir.

H6. İşletme yöneticisi ve sahibinin ayrı kişiler olmasına göre varlıkların korunması farklılık göstermektedir.

Tablo 20. İşletme Yöneticisinin Ayrı Olmasına Göre Varlıkların Korunmasına Wallis Testi

	Varlıkların Korunması
Ki-Kare	10,846
Df (Serbestlik Derecesi)	1
Anlamlılık Düzeyi (sig.)	,001

Kruskal- Wallis testine göre $Sig < 0.05$ olduğundan ($Sig = 0,001$) H_6 hipotezi kabul edilir. İşletme yöneticisi ve sahibinin ayrı kişiler olması durumunda varlıkların korunması farklılık göstermektedir.

Tablo 21. İşletme Yöneticisinin Ayrı Olmasına Göre Varlıkların Korunmasına Yönelik MeanRank Değerleri

	İşletme yöneticisi ayrıdır.	N (Örneklem Sayısı)	MeanRank
Varlıkların Korunması	Evet	17	42,15
	Hayır	43	25,90
	Toplam	60	

Tablo 21’de MeanRank değerlerine bakıldığında sahibinden ayrı işletme yöneticisine sahip olan firmaların değeri en yüksek (Rank Değeri= 42,15) olduğu için, işletme yöneticisi ayrı olan firmaların varlıkların korunmasının daha etkin olduğu söylenebilir.

H7. İşletme yöneticisi ve sahibinin ayrı kişiler olmasına göre görevlerin ayrılması farklılık göstermektedir.

Tablo 22. İşletme Yöneticisinin Ayrı Olmasına Göre Görevlerin Ayrılmasına Yönelik Kruskal Wallis Testi

	Görevlerin Ayrılması
Ki-Kare	,185
Df (Serbestlik Derecesi)	1
Anlamlılık Düzeyi (sig.)	,667

Kruskal- Wallis testine göre $Sig > 0.05$ olduğundan ($Sig = 0,667$) H_7 hipotezi red edilir. İşletme yöneticisinin ayrı olmasına göre görevlerin ayrılmasında herhangi bir farklılık bulunmamaktadır.

Tablo 23. İşletme Yöneticisinin Ayrı Olmasına Göre Görevlerin Ayrılmasına Yönelik MeanRank Değerleri

İşletme yöneticisi ayrıdır		N (Örneklem Sayısı)	MeanRank
Görevlerin Ayrılması	Evet	17	32,00
	Hayır	43	29,91
	Toplam	60	

Tablo 23’de MeanRank değerlerine bakıldığında sahibinden ayrı işletme yöneticisine sahip olan firmaların değeri en yüksek (Rank Değeri= 32,00) olduğu için, işletme yöneticisi ayrı olan firmaların görevlerin ayrılmasının daha etkin olduğu söylenebilir.

H8. İşletme yöneticisi ve sahibinin ayrı kişiler olmasına göre işlemlerin doğrulanması farklılık göstermektedir.

Tablo 24. İşletme Yöneticisinin Ayrı Olmasına Göre İşlemlerin Doğrulanmasına Yönelik Wallis Testi

	İşlemlerin Doğrulanması
Ki-Kare	3,511
Df (Serbestlik Derecesi)	1
Anlamlılık Düzeyi (sig.)	,061

Kruskal- Wallis testine göre $Sig > 0.05$ olduğundan ($Sig = 0,061$) H8 hipotezi red edilir. İşletme yöneticisinin ayrı olmasına göre işlemlerin doğrulanmasında herhangi bir farklılık bulunmamaktadır.

Tablo 25. İşletme Yöneticisinin Ayrı Olmasına Göre İşlemlerin Doğrulanmasına Yönelik MeanRank Değerleri

	İşletme yöneticisi ayrıdır	N (Örneklem Sayısı)	MeanRank
İşlemlerin Doğrulanması	Evet	17	37,06
	Hayır	43	27,91
	Toplam	60	

Tablo 25’de MeanRank değerlerine bakıldığında sahibinden ayrı işletme yöneticisine sahip olan firmaların değeri en yüksek (Rank Değeri= 37,06) olduğu için, işletme yöneticisi ayrı olan firmaların işlemlerin doğrulanmasında daha etkin olduğu söylenebilir.

H9. İşletme yöneticisinin yaşına göre iç kontrol sistemi farklılık göstermektedir.

Tablo 26. İşletme Yöneticisinin Yaşına Göre İç Kontrol Sistemine Yönelik Kruskal Wallis Testi

	İç Kontrol Sistemi
Ki-Kare	12,157
Df (Serbestlik Derecesi)	6
Anlamlılık Düzeyi (sig.)	,059

Kruskal- Wallis testine göre $Sig > 0.05$ olduğundan ($Sig = 0,059$) H9 hipotezi red edilir. İşletme yöneticisinin yaşına göre iç kontrol sisteminde herhangi bir farklılık bulunmamaktadır.

Tablo 27. İşletme Yöneticisinin Yaşına Göre İç Kontrol Sistemine Yönelik MeanRank Değerleri

	İşletme Yöneticisinin Yaşı	N (Örneklem Sayısı)	MeanRank
İç Kontrol Sistemi	20-25 yaş	4	45,00
	26-30 yaş	6	38,33
	31-35 yaş	7	33,00
	36-40 yaş	14	33,39
	41-45 yaş	8	20,94
	46-50 yaş	10	32,55
	50 yaşın üzerinde	11	20,77
	Toplam	60	

Tablo 27’de MeanRank değerlerine bakıldığında 20-25 yaş aralığında yöneticiye sahip olan firmaların değeri en yüksek (Rank

Değeri= 45,00) olduğu için, genç işletme yöneticisine sahip olan firmaların iç kontrol sistemlerinin daha etkin olduğu söylenebilir.

H10. İşletme yöneticisinin yaşına göre varlıkların korunması farklılık göstermektedir.

Tablo 28. İşletme Yöneticisinin Yaşına Göre Varlıkların Korunmasına Yönelik Kruskal Wallis Testi

	Varlıkların Korunması
Ki-Kare	11,261
Df (Serbestlik Derecesi)	6
Anlamlılık Düzeyi (sig.)	,081

Kruskal- Wallis testine göre $Sig > 0.05$ olduğundan ($Sig = 0,081$) H_{10} hipotezi red edilir. İşletme yöneticisinin yaşına göre varlıkların korunmasında herhangi bir farklılık bulunmamaktadır.

Tablo 29. İşletme Yöneticisinin Yaşına Göre Varlıkların Korunmasına Yönelik MeanRank Değerleri

İşletme Yöneticisinin Yaşı		N (Örneklem Sayısı)	MeanRank
Varlıkların Korunması	20-25 yaş	4	52,25
	26-30 yaş	6	35,50
	31-35 yaş	7	31,71
	36-40 yaş	14	30,43
	41-45 yaş	8	33,06
	46-50 yaş	10	27,10
	50 yaşın üzerinde	11	20,41
Toplam		60	

Tablo 29’da MeanRank değerlerine bakıldığında 20-25 yaş aralığında yöneticiye sahip olan firmaların değeri en yüksek (Rank Değeri= 52,25) olduğu için, genç işletme yöneticisine sahip olan firmaların varlıkların korunmasında daha etkin olduğu söylenebilir.

H11. İşletme yöneticisinin yaşına göre görevlerin ayrılması farklılık göstermektedir.

Tablo 30. İşletme Yöneticisinin Yaşına Göre Görevlerin Ayrılmasına Yönelik Kruskal Wallis Testi

	Görevlerin Ayrılması
Ki-Kare	5,882
Df (Serbestlik Derecesi)	6
Anlamlılık Düzeyi (sig.)	,437

Kruskal- Wallis testine göre Sig>0.05 olduğundan (Sig= 0,437) H11 hipotezi red edilir. İşletme yöneticisinin yaşına göre görevlerin ayrılmasında herhangi bir farklılık bulunmamaktadır.

Tablo 31. İşletme Yöneticisinin Yaşına Göre Görevlerin Ayrılmasına Yönelik MeanRank Değerleri

	İşletme Yöneticisinin Yaşı	N (Örneklem Sayısı)	MeanRank
Görevlerin Ayrılması	20-25 yaş	4	24,25
	26-30 yaş	6	39,67
	31-35 yaş	7	37,43
	36-40 yaş	14	24,04
	-45 yaş	8	32,31
	46-50 yaş	10	32,50
	50 yaşın üzerinde	11	28,45
	Toplam	60	

Tablo 31’de MeanRank değerlerine bakıldığında 26-30 yaş aralığında yöneticiye sahip olan firmaların değeri en yüksek (Rank Değeri= 39,67) olduğu için, genç işletme yöneticisine sahip olan firmaların görevlerin ayrılmasında daha etkin olduğu söylenebilir.

H12. İşletme yöneticisinin yaşına göre işlemlerin doğrulanması farklılık göstermektedir.

Tablo 32. İşletme Yöneticisinin Yaşına Göre İşlemlerin Doğrulanmasına Yönelik Kruskal Wallis Testi

	İşlemlerin Doğrulanması
Ki-Kare	8,756
Df (Serbestlik Derecesi)	6
Anlamlılık Düzeyi (sig.)	,188

Kruskal- Wallis testine göre $Sig > 0.05$ olduğundan ($Sig = 0,188$) H12 hipotezi red edilir. İşletme yöneticisinin yaşına göre işlemlerin doğrulanmasında herhangi bir farklılık bulunmamaktadır.

Tablo 33. İşletme Yöneticisinin Yaşına Göre İşlemlerin Doğrulanmasına Yönelik MeanRank Değerleri

	İşletme Yöneticisinin Yaşı	N (Örneklem Sayısı)	MeanRank
İşlemlerin Doğrulanması	20-25 yaş	4	35,88
	26-30 yaş	6	44,92
	31-35 yaş	7	33,64
	36-40 yaş	14	31,46
	41-45 yaş	8	22,13
	46-50 yaş	10	30,55
	50 yaşın üzerinde	11	23,50
		60	

Tablo 33’de MeanRank değerlerine bakıldığında 26-30 yaş aralığında yöneticiye sahip olan firmaların değeri en yüksek (Rank Değeri= 44,92) olduğu için, genç işletme yöneticisine sahip olan firmaların işlemlerin doğrulanmasında daha etkin olduğu söylenebilir.

H13.İşletme yöneticisinin eğitim durumuna göre iç kontrol sistemi farklılık göstermektedir.

Tablo 34. İşletme Yöneticisinin Eğitim Durumuna Göre İç Kontrol Sistemine Yönelik Kruskal Wallis Testi

	İç Kontrol Sistemi
Ki-Kare	10,916
Df (Serbestlik Derecesi)	5
Anlamlılık Düzeyi (sig.)	,053

Kruskal- Wallis testine göre Sig>0.05 olduğundan (Sig= 0,053) H13 hipotezi red edilir. İşletme yöneticisinin eğitim durumuna göre iç kontrol sistemlerinde herhangi bir farklılık bulunmamaktadır.

Tablo 35. İşletme Yöneticisinin Eğitim Durumuna Göre İç Kontrol Sistemine Yönelik MeanRank Değerleri

İşletme Yöneticisinin Eğitim Durumu		N (Örneklem Sayısı)	MeanRank
İç Kontrol Sistemi	İlköğretim	21	33,88
	Lise	26	24,08
	Önlisans	3	26,17
	Lisans	6	45,00
	Yüksek Lisans	1	45,00
	Diğer	3	33,00
	Toplam	60	

Tablo 35’de MeanRank değerlerine bakıldığında yöneticileri lisans ve yüksek lisans mezunu olan firmaların değeri en yüksek (Rank Değeri= 45,00) olduğu için, eğitim seviyesi yüksek olan yöneticiye sahip olan firmaların iç kontrol sistemlerinin daha etkin olduğu söylenebilir.

H14. İşletme yöneticisinin eğitim durumuna göre varlıkların korunması farklılık göstermektedir.

Tablo 36. İşletme Yöneticisinin Eğitim Durumuna Göre Varlıkların Korunması Kruskal Wallis Testi

	Varlıkların Korunması
Ki-Kare	20,079
Df (Serbestlik Derecesi)	5
Anlamlılık Düzeyi (sig.)	,001

Kruskal- Wallis testine göre Sig< 0.05 olduğundan (Sig= 0,001) H14 hipotezi kabul edilir. İşletme yöneticisinin eğitim durumuna göre varlıkların korunması farklılık göstermektedir.

Tablo 37. İşletme Yöneticisinin Eğitim Durumuna Göre Varlıkların Korunmasına Yönelik MeanRank Değerleri

	İşletme Yöneticisinin Eğitim Durumu	N (Örneklem Sayısı)	MeanRank
Varlıkların Korunması	İlköğretim	21	22,48
	Lise	26	31,94
	Önlisans	3	41,83
	Lisans	6	53,92
	Yüksek Lisans	1	37,00
	Diğer	3	13,83
	Toplam	60	

Tablo 37’de MeanRank değerlerine bakıldığında yöneticileri lisans mezunu olan firmaların değeri en yüksek (Rank Değeri= 53,92) olduğu için, eğitim seviyesi yüksek olan yöneticiye sahip olan firmaların varlıklarının korunmasının daha etkin olduğu söylenebilir.

H15.İşletme yöneticisinin eğitim durumuna göre görevlerin ayrılması farklılık göstermektedir.

Tablo 38. İşletme Yöneticisinin Eğitim Durumuna Göre Görevlerin Ayrılmasına Yönelik Kruskal Wallis Testi

	Görevlerin Ayrılması
Ki-Kare	1,815
Df (Serbestlik Derecesi)	5
Anlamlılık Düzeyi (sig.)	,874

Kruskal- Wallis testine göre Sig>0.05 olduğundan (Sig= 0,874) H15 hipotezi red edilir. İşletme yöneticisinin eğitim durumuna göre görevlerin ayrılmasında herhangi bir farklılık bulunmamaktadır.

Tablo 39. İşletme Yöneticisinin Eğitim Durumuna Göre Görevlerin Ayrılmasına Yönelik MeanRank Değerleri

	İşletme Yöneticisinin Eğitim Durumu	N (Örneklem Sayısı)	MeanRank
Görevlerin Ayrılması	İlköğretim	21	33,52
	Lise	26	29,12
	Önlisans	3	21,33
	Lisans	6	30,58
	Yüksek Lisans	1	35,00
	Diğer	3	28,83
	Toplam	60	

Tablo 39’da MeanRank değerlerine bakıldığında yöneticileri yüksek lisans mezunu olan firmaların değeri en yüksek (Rank Değeri= 35,00) olduğu için, eğitim seviyesi yüksek olan yöneticiye sahip olan firmaların görevlerin ayrılmasının daha etkin olduğu söylenebilir.

H16.İşletme yöneticisinin eğitim durumuna göre işlemlerin doğrulanması farklılık göstermektedir.

Tablo 40. İşletme Yöneticisinin Eğitim Durumuna Göre İşlemlerin Doğrulanmasına Yönelik Kruskal Wallis Testi

	İşlemlerin Doğrulanması
Ki-Kare	9,815
Df (Serbestlik Derecesi)	5
Anlamlılık Düzeyi (sig.)	,081

Kruskal- Wallis testine göre Sig>0.05 olduğundan (Sig= 0,081) H16 hipotezi red edilir. İşletme yöneticisinin eğitim durumuna göre işlemlerin doğrulanmasında herhangi bir farklılık bulunmamaktadır.

Tablo 41. İşletme Yöneticisinin Eğitim Durumuna Göre İşlemlerin Doğrulanmasına Yönelik MeanRank Değerleri

	İşletme Yöneticisinin Eğitim Durumu	N (Örneklem Sayısı)	MeanRank
İşlemlerin Doğrulanması	İlköğretim	21	25,88
	Lise	26	32,69
	Önlisans	3	25,00
	Lisans	6	46,00
	Yüksek Lisans	1	39,00
	Diğer	3	15,50
	Toplam	60	

Tablo 41’de Mean Rank değerlerine bakıldığında yöneticileri lisans mezunu olan firmaların değeri en yüksek (Rank Değeri= 46,00) olduğu için, eğitim seviyesi yüksek olan yöneticiye sahip olan firmaların işlemlerin doğrulanmasında daha etkin olduğu söylenebilir.

H17. Çalışan personel sayısına göre iç kontrol sistemi farklılık göstermektedir.

Tablo 42. Çalışan Personel Sayısına Göre İç Kontrol Sistemine Yönelik Kruskal Wallis Testi

	İç Kontrol Sistemi
Ki-Kare	3,810
Df (Serbestlik Derecesi)	3
Anlamlılık Düzeyi (sig.)	,283

Kruskal- Wallis testine göre $Sig > 0.05$ olduğundan ($Sig = 0,283$) H17 hipotezi red edilir. İşletmede çalışan personel sayısına göre iç kontrol sistemlerinde herhangi bir farklılık bulunmamaktadır.

Tablo 43. Çalışan Personel Sayısına Göre İç Kontrol Sistemine Yönelik MeanRank Değerleri

Çalışan Personel Sayısı		N (Örneklem Sayısı)	MeanRank
İç Kontrol Sistemi	1-5	36	27,46
	6-10	17	34,12
	11-15	6	39,00
	16-20	1	27,50
	Toplam	60	

Tablo 43’de Mean Rank değerlerine bakıldığında 11-15 çalışana sahip olan firmaların değeri en yüksek (Rank Değeri= 39,00) olduğu için, çalışan sayısı 11-15 olan firmaların iç kontrol sistemlerinin daha etkin olduğu söylenebilir.

H18. Çalışan personel sayısına göre varlıkların korunması farklılık göstermektedir.

Tablo 44. Çalışan Personel Sayısına Göre Varlıkların Korunmasına Yönelik Kruskal Wallis Testi

	Varlıkların Korunması
Ki-Kare	15,543
Df (Serbestlik Derecesi)	3
Anlamlılık Düzeyi (sig.)	,001

Kruskal- Wallis testine göre $Sig < 0.05$ olduğundan ($Sig = 0,001$) H18 hipotezi kabul edilir. İşletmede çalışan personel sayısına göre varlıkların korunması farklılık göstermektedir.

Tablo 45. Çalışan Personel Sayısına Göre Varlıkların Korunmasına Yönelik Mean Rank Değerleri

	Çalışan Personel Sayısı	N (Örneklem Sayısı)	Mean Rank
Varlıkların Korunması	1-5	36	24,10
	6-10	17	36,32
	11-15	6	47,83
	16-20	1	58,00
	Toplam	60	

Tablo 45’de Mean Rank değerlerine bakıldığında 16-20 çalışana sahip olan firmaların değeri en yüksek (Rank Değeri= 58,00) olduğu için, çalışan sayısı 16-20 olan firmaların varlıkların korunmasında daha etkin olduğu söylenebilir.

H19. Çalışan personel sayısına göre görevlerin ayrılması farklılık göstermektedir.

Tablo 46. Çalışan Personel Sayısına Göre Görevlerin Ayrılmasına Yönelik Kruskal Wallis Testi

	Görevlerin Ayrılması
Ki-Kare	2,433
Df (Serbestlik Derecesi)	3
Anlamlılık Düzeyi (sig.)	,487

Kruskal- Wallis testine göre $Sig > 0.05$ olduğundan ($Sig = 0,487$) H19 hipotezi red edilir. İşletmede çalışan personel sayısına göre görevlerin ayrılmasında herhangi bir farklılık bulunmamaktadır.

Tablo 47. Çalışan Personel Sayısına Göre Görevlerin Ayrılmasına Yönelik Mean Rank Değerleri

	Çalışan Personel Sayısı	N (Örneklem Sayısı)	Mean Rank
Görevlerin Ayrılması	1-5	36	31,79
	6-10	17	27,41
	11-15	6	28,00
	16-20	1	51,50
	Toplam	60	

Tablo 47’de Mean Rank değerlerine bakıldığında 16-20 çalışana sahip olan firmaların değeri en yüksek (Rank Değeri= 51,50) olduğu için, çalışan sayısı 16-20 olan firmaların görevlerin ayrılmasında daha etkin olduğu söylenebilir.

H20. Çalışan personel sayısına göre işlemlerin doğrulanması farklılık göstermektedir.

Tablo 48. Çalışan Personel Sayısına Göre İşlemlerin Doğrulanmasına Yönelik Kruskal Wallis Testi

	İşlemlerin Doğrulanması
Ki-Kare	3,607
Df (Serbestlik Derecesi)	3
Anlamlılık Düzeyi (sig.)	,307

Kruskal- Wallis testine göre $Sig > 0.05$ olduğundan ($Sig = 0,307$) H20 hipotezi red edilir. İşletmede çalışan personel sayısına göre işlemlerin doğrulanmasında herhangi bir farklılık bulunmamaktadır.

Tablo 49. Çalışan Personel Sayısına Göre işlemlerin Doğrulanmasına Yönelik Mean Rank Değerleri

	Çalışan Personel Sayısı	N (Örneklem Sayısı)	Mean Rank
İşlemlerin Doğrulanması	1-5	36	27,78
	6-10	17	32,15
	11-15	6	41,42
	16-20	1	35,00
	Toplam	60	

Tablo 49’da Mean Rank değerlerine bakıldığında 11-15 çalışana sahip olan firmaların değeri en yüksek (Rank Değeri= 41,42) olduğu için, çalışan sayısı 11-15 olan firmaların işlemlerin doğrulanmasında daha etkin olduğu söylenebilir.

Korelasyon Analizi Sonuçları

Korelasyon analizi sonuçlarına göre;

- Restoran işletmelerinde mali denetimin yıllık bazda yapılması ile finansal tabloların tam olarak yansıtılması arasında %99 güven aralığında pozitif yönlü çok güçlü bir ilişki vardır. Bu durumda; işletmelerin mali denetimlerini yapma sıklığı arttıkça ya da düzenli olarak yapıldıkça finansal tabloların tam olarak yansıtılma durumları pozitif yönde etkilenmektedir.
- Restoran işletmelerinde mali denetimin yıllık bazda yapılması ile stok, ekipman ve diğer nakit olmayan varlıkların yıllık güncellemelerinin yapılması arasında %95 güven aralığında pozitif yönlü güçlü bir ilişki vardır. Bu durumda; işletmelerin mali denetimlerini yapma sıklığı arttıkça ya da düzenli olarak yapıldıkça şirketlerde stok, ekipman ve diğer nakit olmayan varlıkların yıllık güncellemelerinin yapılma durumları pozitif yönde etkilenmektedir.
- Restoran işletmelerinde mali denetimin yıllık bazda yapılması ile belgelerin korunmasının uygun şekilde yapılması arasında %99 güven aralığında pozitif yönlü çok güçlü bir ilişki vardır. Bu durumda; işletmelerin mali denetimlerini yapma sıklığı arttıkça ya da düzenli olarak yapıldıkça belgelerin korunmasının uygun şekilde yapılma durumları pozitif yönde etkilenmektedir.

- Restoran işletmelerinde mali denetimin yıllık bazda yapılması ile kuruluşun politika ve prosedürler kitabına sahip olması arasında %99 güven aralığında pozitif yönlü çok güçlü bir ilişki vardır. Bu durumda; mali denetimleri yıllık bazda yapan işletmelerin politika ve prosedürler kitabına sahip olması pozitif yönde etkilenmektedir.
- Restoran işletmelerinde mali denetimin yıllık bazda yapılması ile restorandan çalanların fark edilmesi arasında %99 güven aralığında pozitif yönlü çok güçlü bir ilişki vardır.Bu durumda; mali denetimleri yıllık bazda yapan işletmelerde restorandan çalanların fark edilmesi pozitif yönde etkilenmektedir.
- Restoran işletmelerinde mali denetimin yıllık bazda yapılması ile restoranın çalınma ve israfı önlemek için yeterli iç kontrol sistemine sahip olması arasında %99 güven aralığında pozitif yönlü çok güçlü bir ilişki vardır.Bu durumda; mali denetimleri yıllık bazda yapan işletmelerin restorandan çalınma ve israfı önlemek için yeterli iç kontrol sistemine sahip olması pozitif yönde etkilenmektedir.
- Restoran işletmelerinde mali denetimin yıllık bazda yapılması ile ödemelerin yeterli belgelerle birlikte hazırlanması arasında %95 güven aralığında pozitif yönlü güçlü bir ilişki vardır.Bu durumda; mali denetimleri yıllık bazda yapan işletmelerde ödemelerin yeterli belgelerle hazırlanması pozitif yönde etkilenmektedir.

SONUÇ

Yapılan çalışmada restoran işletmelerinin demografik özelliklerine bakıldığında 30 işletmenin 0-5 yıldır faaliyet gösterdiği ortaya çıkmaktadır. 43 işletmenin yöneticisi işletme sahibidir. İşletme yöneticilerinin 50'si 30 yaşın üzerindedir. 30 yaşın altında yönetici sayısı 10'dur. Mezuniyet düzeyleri çoğunlukla lise ve ilköğretim düzeyindedir. İşletmelerin yarısından fazlasında 1-5 arasında personel çalışmaktadır.

İstatistik yöntemlerinden Kruskal Wallis test sonuçlarına göre; restoran işletmelerinin faaliyet yılına göre iç kontrol sistemlerinde, varlıkların korunmasında, görevlerin ayrılmasında herhangi bir farklılık bulunmazken faaliyet yılına göre işlemlerin doğrulanması farklılık göstermektedir. İşletme yöneticisi ve sahibinin ayrı kişiler olmasına göre iç kontrol sistemlerinde, görevlerin ayrılmasında ve işlemlerin doğrulanmasında herhangi bir farklılık bulunmazken varlıkların korunması farklılık göstermektedir. İşletme yöneticisinin yaşına göre iç kontrol sistemlerinde, varlıkların korunmasında, görevlerin ayrılmasında ve işlemlerin doğrulanmasında herhangi bir farklılık bulunmamaktadır. İşletme yöneticisinin eğitim durumuna göre iç kontrol sistemlerinde, görevlerin ayrılmasında ve işlemlerin doğrulanmasında herhangi bir farklılık bulunmazken varlıkların korunması farklılık göstermektedir. İşletmelerin çalışan personel sayısına göre iç kontrol sistemlerinde, görevlerin ayrılmasında ve işlemlerin doğrulanmasında herhangi bir farklılık bulunmazken varlıkların korunması farklılık göstermektedir. Kısacası; varlıkların korunması işletme yöneticisi ve sahibinin ayrı kişiler olması, işletme

yöneticisinin eğitim durumuna ve işletmede çalışan personel sayısına göre farklılık göstermektedir. İşlemlerin doğrulanması ise; işletmelerin faaliyet yılına göre farklılık göstermektedir.

MeanRank değerlerine bakıldığında ise; 16-20 yıldır faaliyette bulunan firmaların ve işletme yöneticisi ayrı olan firmaların daha etkin iç kontrol sistemine sahip oldukları, varlıkların korunmasında, görevlerin ayrılmasında ve işlemlerin doğrulanmasında daha etkin oldukları ortaya çıkmaktadır. İşletme yöneticisinin yaşına göre ise; genç işletme yöneticisine sahip olan firmaların daha etkin bir iç kontrol sistemine sahip oldukları, varlıkların korunmasında, işlemlerin doğrulanmasında daha etkin oldukları belirlenmiştir. İşletme sahibinin eğitim durumuna göre ise; eğitim seviyesi yüksek olan yöneticiye sahip olan firmaların daha etkin bir iç kontrol sistemine sahip oldukları, varlıkların korunmasında, görevlerin ayrılmasında ve işlemlerin doğrulanmasında daha etkin oldukları ortaya çıkmaktadır. Çalışan personel sayılarına bakıldığında; 11-15 çalışana sahip olan firmaların iç kontrol sistemleri daha etkindir. Çalışan sayısı 16-20 olan firmalar varlıkların korunmasında, görevlerin ayrılmasında daha etkindir. Sonuç olarak; 10 çalışanın üzerinde olan firmalarda iç kontrol sistemi, varlıkların korunması, görevlerin ayrılması ve işlemlerin doğrulanması daha etkindir.

KAYNAKLAR

- Acındı, A. (2007). İşletmelerde İç Kontrol Sisteminin Etkinliğinin Ölçülmesi. İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü İşletme Mühendisliği Anabilim Dalı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.
- Aksoy, M. (2008). Kamuda İç Kontrol& İç Denetim. Ankara: Muhasebat Kontrolörleri Derneği Yayını.
- Aksoy, T. (2005). “Bağımsız Denetim Şirketleri İçin Ulusal ve Uluslararası Düzenlemelerle Uyumlu Çok Yönlü Bir İç Kontrol Anket Formu Önerisi”. Mali Çözüm Dergisi, 73, 168- 202.
- Atmaca, M. (2012). “Muhasebe Skandallarının Önlenmesinde İç Kontrol Sisteminin Etkinleştirilmesi”. Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi, 14 (1), 2012, 191-205.
- Beretta, S., S. Bozzolanand G. Michelon (2013). The Relationship Between Board Monitoring and Internal Control System Disclosure İn Different Regulatory Environments. Web sayfası: <http://www.csea.decon.unipd.it/download/projects/board-composition/C>: (Erişim Tarihi: 11.11.2013).
- Bülbül, M. (2009), Kamu İç Kontrol Sistemi ve Kamu İç Kontrol Standartlarına Uyum, Ankara: Ümit Ofset.
- Chorafas, D. N. (2001). Implementing and Auditing The Internal Control System. New York.
- DiNapoli, T. P. (2010). Management’s Responsibility For Internal Controls. USA: State of New York Comptroller.
- Doğan, Ö.(2011). KOBİ’lerde İç Kontrol Sisteminin Yeri ve Risk Odaklı İç Denetim: Denizli İli Uygulaması. Gazi Üniversitesi

- Eğitim Bilimleri Enstitüsü İşletme Eğitimi Anabilim Dalı.
Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara.
- Doyle, J. W. Ge and S. Mcvay (2006). “Determinants of Weaknesses
In Internal Control Over Financial Reporting”. Journal of
Accounting and Economics, 44, 193-223.
- Ertürk, A.(2010). İşletmelerde Hata ve Hileyi Önlemede İç Kontrol
Sisteminin Etkililiği ve Bir Uygulama. Marmara Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitü İşletme Anabilim Dalı. Yayımlanmamış
Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.
- Frazer, L. (2011). TheEffect of Internal Control on the Operating
Activities of Small Restaurants. College Of Management
AndTechnology, Yayımlanmamış Doktora Tezi.
WaldenUniversity, USA.
- Kaval, H. (2008). Uluslararası Finansal Raporlama Standartları (IFRS/
IAS) Uygulama Örnekleri ile Muhasebe Denetimi (3. Basım).
Ankara: Gazi Kitabevi.
- Kinney, W. R. (2000). Information Ouality Assurance and Internal
Control For Management Decision Making. USA.
- Petrovits, C., C. Shakespeare and A. Shih (2010). The Causes and
Consequences of Internal Control Problems In Nonprofit
Organizations. Web sayfası:
<http://www.centerforpbbefr.rutgers.edu/20thFEA/AccountingPapers/Session4/Petrovits,%20Shakespeare,%20and%20Shih.pdf>.
(Erişim Tarihi: 15.08.2014).

Uysal, G. (2010). “COSO İç Kontrol Sistem’nde İnsan Kaynakları Yönetimi: Bütünleşik Çerçeve”. MUFAD Muhasebe Ve Finansman Dergisi, 48, 125-129.

BÖLÜM 2:

ZENGİN KÜLTÜR MİRASINA SAHİP YÖRELERDE HALKIN FARKINDALIK DÜZEYİ; NEVŞEHİR YÖRESİ ÖRNEĞİ

Esra ÖZHANCI

Faculty of Engineering and Architecture, Department of Landscape Architecture, Nevsehir Hacı Bektas Veli University, Turkey

Meliha AKLIBAŞINDA

Faculty of Engineering and Architecture, Department of Landscape Architecture, Nevsehir Hacı Bektas Veli University, Turkey

Aslıhan TIRNAKÇI

Faculty of Engineering and Architecture, Department of Landscape Architecture, Nevsehir Hacı Bektas Veli University, Turkey

GİRİŞ

Bilinenin aksine “Doğanın korunması” kavramının, çevre kirliliğinin gündemi meşgul etmeye başlamasıyla değil kutsal alanların ve bazı hayvanlar ile yaşam alanlarının korunmasıyla ortaya çıktığı söylenebilir. Korunan alanların ilk örnekleri bu alanlardır ve kökenleri çok eski tarihlerdeki bu yaklaşımlara dayanmaktadır(Kurdoğlu 2007).

Sepp et al. (1999) a göre; peyzaj, doğanın korunmasında temel kavram haline gelmelidir. Peyzaj, insan faaliyetinin ve doğal çevrenin birçok yönü arasındaki ara yüzdür. Bugünün Avrupa peyzajları, geçmişte meydana gelen insan faaliyetlerinin ve doğal süreçlerin sonucudur.

Farklı kültürlerin ve ulusların zamanla değişen farklı değerleri vardır. Modern ve başarılı doğayı koruma yani peyzaj koruması için, tarihsel gelişmeleri öğrenmeli ve politikalarımızı uluslararası bir geçmiş karşısında analiz etmeliyiz (Sepp et al. 1999).

Planlama pratiği ile peyzaj ile ilgili araştırmalar arasındaki uçurum hala köprü kurmayı gerektirmektedir (Antonson, 2009; Palang et al, 2011). Peyzaj planlama süreçlerinin başarısı, peyzaj göstergeleri tarafından belirlenen hedeflere göre ölçülebilir. Ancak eğer peyzajı sadece dünyanın fiziksel yüzeyinden daha fazlasını içerecek şekilde tanımlarsak, işler değerlendirmek için daha karmaşık hale gelir(Palang et al, 2011). Peyzaj planlaması asla boş bir sayfada başlamaz: peyzaj her zaman sayısız başarı ve başarısızlıkların bir sonucudur (Antrop, 1998; Luz, 2000; Palang et al, 2011). Tarihsel ve kültürel değerler kaçınılmaz olarak birbiriyle bağlantılı ve karmaşıktır(Palang et al, 2011).

Genel kabule göre; Yellowstone (ABD) Milli Parkı (1872) çağdaş anlamda korunan alanın ilk örneğidir. Çok sayıda ülke, bu milli parkın ilanının ardından korunan alan politikalarını yasal düzleme taşımıştır. 19. Yüzyılın sonlarında Avustralya 1879’da (Royal MP), Yeni Zelanda ise 1887 yılında (Tongariro MP) ilk milli parklarını ilan etmiştir(Kurdoğlu 2007).

Son yüzyılda hızla küreselleşen dünyada, “Koruma” kavramı da yalnızca ülkesel ve bölgesel bir çalışma alanı olarak kalmamış, dünya örgütlerinin çalışmaları ile uluslararası hale gelmiştir. Çünkü çok sayıda toplumda bu değerlerin korunması gerekliliği ve koruma-kullanma dengesine yönelik sınıflandırmalar çok yakın zaman kadar fark edilememiştir.

IUCN’in 2008 yılında yaptığı tanıma göre *korunan alan*; “ilgili ekosistem hizmetleri ve kültürel değerleri ile doğanın uzun vadeli korunmasını sağlamak için yasal veya diğer etkili yollarla tanınmış, ayrılmış ve yönetilen açıkça tanımlanmış bir coğrafi alandır” (IUCN, 2018)

Uluslararası düzeyde en yaygın kabul gören yerinde koruma kategorileri, IUCN'nin koruma alanları ve UNESCO'nun biyosfer

rezervleri ve dünya miras alanlarıdır. Dünya Doğayı Koruma Stratejileri deklarasyonunun 1980 yılında yayınlanmasından sonra, öneriler elliye aşkın ülkede koruma stratejilerinin belirlenmesinde kullanılmıştır (Ortaçesme vd 1998; Kurdoğlu 2007).

IUCN korunan alan yönetimi kategorileri, korunan alanları yönetim hedeflerine göre sınıflandırmaktadır. Buna göre korunan alanlar sınıflandırma sistemi şöyledir(IUCN, 2018);

I: Mutlak Doğa Koruma Rezervi/Yabanıl Alanlar

I.a: Mutlak Doğa Koruma Rezervi

I.b: Yabanıl Alanlar

II: Ekosistem Muhafaza ve Koruma (Milli Parklar)

III: Doğal Anıtlar

IV: Habitat ve Tür Yönetim Alanı

V: Peyzaj (Kara/Deniz) Koruma Alanı

VI: Yönetilen Kaynak Koruma Alanı

Ülkemizdeki çevreyi koruma ve geliştirme konusunda yetkili bakanlıklarOrman ve Su İşleri Bakanlığı,Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ve Kültür Ve Turizm Bakanlıklarıdır.Bu görev ve yetkiler mevzuatla belirlenmiştir.

Orman ve Su İşleri Bakanlığı Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğünün görevleri; Milli parklar, tabiat parkları, tabiat anıtları, tabiatı koruma alanları ve sulak alanların tespiti, bunlardan Çevre ve Şehircilik Bakanlığınca tescil edilenlerin korunması, geliştirilmesi, tanıtılması, yönetilmesi, işletilmesi ve işlettirilmesi ile ilgili işleri yürütmek ve denetlemek. 2873 sayılı Millî Parklar Kanunu ile verilen görevleri yürütmek. Yaban hayatı ve kara av kaynakları ile orman içi su kaynakları, dere, göl, gölet ve sulak alanların ve hassas bölgelerin korunması, geliştirilmesi, kara avcılığının düzenlenmesi, av kaynaklarının işletilmesi ve kontrolü ile ilgili her türlü etüt, envanter, planlama, projelendirme, uygulama ve izlemeye ilişkin iş ve işlemleri

yapmak veya yaptırmak, bu hizmetlerle ilgili tesisleri kurmak veya kurdurmaktır (Anonim 2018a).

Çevre ve Şehircilik Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararnameye göre; Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğünün görevleri; Tabiat varlıkları ve doğal sit alanları ile özel çevre koruma bölgelerinin tespit, tescil, onay, değişiklik ve ilanına dair usul ve esasları belirlemek ve bu alanların sınırlarını tespit ve tescil etmek, yönetmek ve yönetilmesini sağlamak. Milli parklar, tabiat parkları, tabiat anıtları, tabiatı koruma alanları, sulak alanlar ve benzeri koruma statüsü bulunan diğer alanların tescil, onay ve ilanına dair usul ve esasları belirlemek ve bu alanların sınırlarını tescil etmektir(Anonim 2018b).

Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğünün görevleri arasında; Yurdumuzdaki korunması gerekli taşınır ve taşınmaz kültür varlıklarının arkeolojik araştırma ve kazılarla açığa çıkarılmasını, korunmasını, değerlendirilmesini ve tanıtılmasını sağlamak, tahribini ve kaçırılmasını önleyici tedbirleri almak ve Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu ve koruma kurulları kararlarının alınmasına ve uygulanmasına dair işlemlerin yürütülmesini ve koordinasyonunu sağlamak yer almaktadır (Anonim 2018c).

Ülkemizde 2873 sayılı Milli Parklar Kanunu (1983) ile Milli Parklar ve benzeri statüler yasal dayanağa kavuşarak Milli Park, Tabiat Parkı, Tabiatı Koruma Alanı ile Tabiat Anıtı sınıflarına ayrılmıştır. Milli Park çalışmaları günümüzde Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü tarafından yürütülmektedir.

2016 tarihi itibari ile ülkemizde 42 adet Milli Park ilan edilmiş bulunmaktadır. Bunun dışında ülkemizde 209 Tabiat Parkı, 30 Tabiat

Koruma Alanı, 111 Tabiat Anıtı, 81 Yaban Hayatı Geliştirme Sahası, 14 Ramsar Alanı, 38 Ulusal Öneme Haiz Sulak Alan, 6 Mahalli Öneme Haiz Sulak Alan, 55 Muhafaza Ormanı, 145 Şehir Ormanı, 295 Gen Koruma Ormanı, 187 Tohum Bahçesi, 330 Tohum Meşceresi bulunmaktadır (Anonim 2018d).

Şüphesiz tüm bu uluslararası ya da ülkesel mevzuatta yer verilen tanımlama ve yapılan çalışmaların ötesinde bütüncül anlamda bir korumadan söz edilebilmesinin temelinde toplumsal farkındalık yer almaktadır. Sahip olduğu değerlerin ve muhafazasının öneminin bilincinde olmayan bir toplumsal yapı, üzerinde düşen görevin de farkına varamaz. Bu çalışmanın amacı; ülke ve Dünya kültürü açısından miras değeri taşıyan nitelikli peyzaj değerlerine sahip bir yöre olan Nevşehir’de, halkın çevresel farkındalığını araştırmak, yörenin koruma alanları, koruma statüleri, tipleri vb. özellikleri ile ilgili bilinci, yaklaşımı ve beklentilerini ortaya koymaktır.

1. MATERYAL VE YÖNTEM

1.1. Materyal

Çalışmanın materyalini oluşturan Nevşehir yöresi; Göreme Tarihi Milli Parkı, Taşınmaz Kültür Varlıkları ve Sit alanları ile kültür mirasımız açısından ön sırada yer alan bir yöredir. Tablo 1’de çeşitli kaynaklardan derlenen, Nevşehir ili Korunan alan, Sit alanı ve Kültür varlıkları istatistikleri verilmiştir.

Tablo 1.Nevşehir ili Korunan alan, Sit alanı ve Kültür varlıkları istatistikleri (Anonim, 2018d, Anonim 2018e. Anonim 2018d)

MİLLÎ PARKLAR		Sayı
	<i>Göreme Tarihi Milli Parkı</i>	1
SİT ALANLARI		
Arkeolojik Sit Alanı		135
Kentsel Sit Alanı		11
Kentsel Arkeolojik Sit Alanı		1
Çakışan Sit Alanları(Doğal sit ile)	<i>Arkeolojik ve Doğal Sit Alanı</i>	4
	<i>Kentsel ve Doğal Sit Alanı</i>	6
	<i>Doğal ve Tarihi Sit Alanı</i>	3
	<i>Doğal-Tarihi-Kentsel Sit Alanı</i>	1
	<i>Kentsel - Doğal - Arkeolojik Sit Alanı</i>	1
Karma Sit Alanı	<i>Arkeolojik ve Kentsel Sit Alanı</i>	1
	<i>Arkeolojik-Tarihi-Kentsel sit alanı</i>	1
ANIT AĞAÇ		
	<i>Özkonak/Avanos</i>	2
ŞEHİR ORMANI		
	<i>Kahvecidağı Şehir Ormanı</i>	1
TAŞINMAZ KÜLTÜR VARLIKLARI		
	<i>Sivil Mimarlık Örneği</i>	924
	<i>Kalıntılar</i>	9
	<i>Dinsel Yapılar</i>	201
	<i>Kültürel Yapılar</i>	99
	<i>İdari Yapılar</i>	26
	<i>Askeri Yapılar</i>	7
	<i>Endüstriyel ve Ticari Yapılar</i>	32
	<i>Mezarlıklar</i>	18
	<i>Anıt ve Abideler</i>	2

Buna göre; 9.613,65 ha büyüklüğündeki Göreme yöresi Doğal ve Kültürel Miras, Peribacaları – Platolar, Doğal Peyzaj ve Yürüyüş – Fotoğrafçılık değerleri ile 25.11.1986 tarihinde tescil edilerek Tarihi Milli Park statüsü verilmiştir (Anonim 2018d).

Ayrıca korunan alanlar kapsamında, Nevşehir’de 19,5 ha büyüklüğünde Kahvecidağı Şehir Ormanı (23.05.2011 tesis tarihi) bulunmaktadır(Anonim 2018d). Özkonak (Avanos) kasabasında iki adet anıt ağaç (10.04.1982 A.3527, tescil tarihi) bulunmaktadır (Anonim 2018c).

Göreme Milli Parkı ve Kapadokya, 1985 yılından bu yana UNESCO Dünya Miras Listesi’nde yer almaktadır. 16 Kasım 1972 tarihinde UNESCO’nun 17. Genel Konferansında “Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme” kabul edilmiştir. Bu sözleşme kapsamında Uluslararası önem taşıyan, takdire ve korunmaya değer doğal oluşumlara, anıtlara ve sitlere “Dünya Mirası” statüsü verilmektedir.

Dünya genelinde UNESCO Dünya Miras Listesi’ne kayıtlı 1073 kültürel ve doğal varlıktan yalnızca 35 tanesi karma (kültürel/doğal) varlıktır. UNESCO Dünya Miras Listesi’nde ülkemizden 17 adet varlığımız yer alırken, 2 tanesi karma varlıktır. Bu varlıklar Tablo 2’de verilmiştir (Anonim 208f).

Tablo 2. Ülkemizin UNESCO Dünya Miras Listesi'ne kayıtlı varlıkları(Anonim 2018f)

Kültürel	Kültürel/Doğal
İstanbul [1985] Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası (Sivas) [1985] Hattuşa (Boğazköy) - Hitit Başkenti (Çorum) [1986] Nemrut Dağı (Adıyaman - Kahta) [1987] Xanthos-Letoon (Antalya - Muğla) [1988] Safranbolu Şehri (Karabük) [1994] Troya Antik Kenti (Çanakkale) [1998] Edirne Selimiye Camii ve Külliyesi (Edirne) [2011] Çatalhöyük Neolitik Kenti (Konya) [2012] Bergama Çok Katmanlı Kültürel Peyzaj Alanı (İzmir) [2014] Bursa ve Cumalıkızık: Osmanlı İmparatorluğunun Doğuşu (Bursa) [2014] Diyarbakır Kalesi ve Hevsel Bahçeleri [2015] Efes (İzmir) [2015] Ani Arkeolojik Alanı (Kars) [2016] Afrodisias (Aydın) [2017]	Göreme Milli Parkı ve Kapadokya (Nevşehir) [1985] Pamukkale-Hierapolis (Denizli) [1988]

2.2.Yöntem

Bu çalışmada; Nevşehir halkının yörenin koruma alanları, koruma statüleri, kişisel olarak korumaya bakış açıları ve bilgi düzeyleri üzerinden koruma konusundaki farkındalığının belirlenmesi amacıyla birebir anketler yürütülmüştür. Ülke ve yöre ölçeğinde bilinç düzeyi ve yaklaşımı ortaya koymak amacıyla kent halkına; çevre

koruma statüleri ve ülkemizdeki durumla ilgili değerlendirmelerine, doğa koruma yaklaşımları ile ilgili değerlendirmelerine, Nevşehir'in koruma alanları ile ilgili değerlendirmelerine, koruma kurumları ve Nevşehir'de mevcut koruma statüleri ile ilgili bilgi düzeylerine ulaşılması yönünde sorular sorulmuştur.

Kent merkezi nüfusunun 102.997 kişi olduğu Nevşehir kenti (TÜİK, 2016), küçük ölçekli bir İç Anadolu kentidir. Anket çalışması Şubat-Mart 2018 tarihleri arasında toplam 94 kişi ile tesadüfi örnekleme ile yürütülmüştür. Elde edilen sonuçlar; ankete katılan bireylerin demografik yapısına ilişkin bulgular dışında 11 soru üzerinden incelenmiştir.

Çalışmada, analizlerde 'SPSS Statistics 22' istatistik paket programı kullanılmıştır. Dağılımlar frekans ve yüzde olarak verilmiş, değişkenler arasındaki ilişkileri belirlemek üzere Ki-kare analizi uygulanmıştır. Ancak kayda değer bir ilişki ortaya çıkmadığından, çalışmada yer verilmemiştir.

3.BULGULAR VE TARTIŞMA

Ankete katılanların cinsiyet, medeni durum gibi demografik dağılımları Tablo 3'de verilmiştir. Buna göre; %59,6'sı erkek, %71,3ü evli ve %60,6'sı ise üniversite mezunudur.

Tablo 3. Katılımcıların demografik yapısı

Faktörler	Katılımcılar	Toplam (%)
Cinsiyet Faktörü	Erkek	59,6
	Kadın	40,4
Medeni durum	Evli	71,3
	Bekar	28,7
Sektör	Emekli	1,1
	Çalışmıyorum	5,3
	Kamuda çalışan	61,7
	Özel sektör	20,2
	Öğrenci	11,7
Yaş	18-24	17,0
	25-34	18,1
	35-44	46,8
	45-54	11,7
	55-64	5,3
	65 yaşından büyük	1,1
Eğitim	Eğitimsiz	0
	İlköğretim	2,1
	Lise	31,9
	Üniversite	60,6
	Yüksek lisans/Doktora	5,3

Katılımcıların çevre koruma statüleri ve ülkemizdeki durumla ilgili değerlendirmelerine bakıldığında; %37,2'si çevre koruma statülerinden kısmen haberdarken, ülkemizde jeolojik, rekreasyonel ve peyzaj değeri olan alanların yeterince korunmadığını düşünenler ağır basmıştır (%60,6)(Tablo 4).

Tablo 4. Katılımcıların çevre koruma statüleri ve ülkemizdeki durumla ilgili değerlendirmeleri dağılımı

Soru	Cevap	Oran (%)
Çevre koruma statülerini biliyor musunuz?	Evet	34,0
	Hayır	28,7
	Kısmen	37,2
Sizce Ülkemizde Jeolojik, rekreasyonel ve peyzaj değerlerine sahip alanlar, çeşitli koruma statüleri verilerek korunmakta mıdır?	Evet	25,5
	Hayır	46,8
	Fikrim yok	27,7
Sizce Ülkemizde Jeolojik, rekreasyonel ve peyzaj değerlerine sahip alanlar, yeterli düzeyde korunmakta mıdır?	Evet	9,6
	Hayır	60,6
	Fikrim yok	29,8

Katılımcıların doğa koruma yaklaşımları ile ilgili değerlendirmelerine bakıldığında; %53,2'si kendini doğa koruma konusunda kısmen bilgi sahibi olarak görüyorken, doğa koruma veya farkındalık yaratma adına herhangi bir faaliyete katılmayanlar(%79,8) ve herhangi bir doğa, çevre, koruma amaçlı dernek/kuruluşa üye olmayanlar (%94,7) çoğunluktadır (Tablo 5).

Tablo 5. Katılımcıların doğa koruma yaklaşımları ile ilgili dağılımı

Soru	Cevap	Oran (%)
Kendinizi, doğa koruma konusunda bilgi sahibi olarak görüyor musunuz?	Evet	25,5
	Hayır	18,1
	Kısmen	53,2
	Fikrim yok	3,2
Kendinizi, yaşadığınız yörenin sahip olduğu koruma statüleri ve koruma alanları konusunda, bilgi ve bilinç sahibi olarak görüyor musunuz?	Evet	19,1
	Hayır	11,7
	Kısmen	64,9
	Fikrim yok	4,3
Doğa koruma veya farkındalık yaratma adına, herhangi bir faaliyete katıldınız mı?	Evet / bir defa	12,8
	Evet / birden çok defa	7,4
	Hayır	79,8
	katılmadım	
Herhangi bir doğa, çevre, koruma amaçlı dernek/kuruluşa üye misiniz?	Evet	5,3
	Hayır	94,7

Katılımcıların %48,9'u Nevşehir ve çevresinde bulunan doğal ve kültürel değerlerin kısmen korunduğunu düşünürken, "Göreme ve Kapadokya" bölgesinin sahip olduğu statü veya statüleri bilmediğini ifade edenler çoğunluktadır (%60,6)(Tablo 6).

Tablo 6. Katılımcıların Nevşehir'in koruma alanları ile ilgili değerlendirmeleri

Soru	Cevap	Oran (%)
Sizce Nevşehir ve çevresinde bulunan doğal ve kültürel değerler, doğru ve yeterli bir biçimde korunmakta mıdır?	Evet	12,8
	Hayır	31,9
	Kısmen	48,9
	Fikrim yok	6,4
"Göreme ve Kapadokya" bölgesinin sahip olduğu statü veya statüleri biliyor musunuz?	Evet	23,4
	Hayır	60,6
	Kısmen	16,0

“Ülkemizde çevreyi koruma ve geliştirme konusunda yetkili kurumlar hangileridir” sorusunun yanıtı en yüksek oranla Çevre ve Şehircilik Bakanlığı olurken(M=0,82), Kültür ve Turizm Bakanlığı yanıtı (M=0,44), onu izlemiştir(Tablo 7).

Tablo 7. Katılımcıların koruma kurumları ile ilgili bilgi düzeyleri

Soru	Cevap	Ortalama
Sizce aşağıdakilerden <i>hangisi veya hangileri</i> ülkemizde çevreyi koruma ve geliştirme konusunda yetkili kurumdur?	Orman ve Su İşleri Bakanlığı	0,34
	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı	0,82
	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı	0,15
	Kültür ve Turizm Bakanlığı	0,44
	Gençlik ve Spor Bakanlığı	0,03
	Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı	0,05

Katılımcılar, Nevşehir’de mevcut olduğu düşünülen koruma statüleri arasında, daha çok doğal sit alanı mevcut olduğu yönünde tercih yaparken (M=0,71), arkeolojik sit (M=0,59) ve milli park (M=0,50) yanıtları onu izlemiştir (Tablo 8).

Tablo 8. Katılımcıların Nevşehir’de mevcut koruma statüleri ile ilgili bilgi düzeyleri

Soru	Cevap	Ortalama
Aşağıdaki koruma statülerinden <i>hangisi veya hangileri</i> Nevşehir’de bulunmaktadır?	Milli park	0,50
	Doğal sit alanı	0,71
	Arkeolojik Sit Alanı	0,59
	Kentsel Sit Alanı	0,45
	Kentsel Arkeolojik Sit Alanı	0,31
	Kültür ve tabiat varlığı	0,49
	UNESCO Dünya Miras Alanı	0,49
	Sulak alan	0,12
	Özel çevre koruma bölgesi	0,16
	Anıt ağaç	0,04
	Tabiat parkı	0,09
	Tabiat anıtı	0,02

4.SONUÇ

Ülkemizde Jeolojik, rekreasyonel ve peyzaj değerlerine sahip alanlar, çeşitli koruma statüleri verilerek korunmaktadır. Sonuçlara göre ise; halk büyük ölçüde ya korunmadığını düşünmektedir ya da fikri yoktur. Yürürlükteki çevre koruma statülerini de bilmemektedirler. Statülerin varlığından haberleri olmadığı gibi, ülkemizde jeolojik, rekreasyonel ve peyzaj değeri olan alanların yeterince korunmadığını düşünmektedirler. Bilgi ve bilinç sahibi olduğunuz sürece toplumsal alanda söz sahibi olunacağı gözden kaçırılmamalıdır. Halkın katılımı ile gerçekleştirilecek faaliyetler, karar alma ve yönetim süreçleri daha verimli geri dönüşler ortaya koyacaktır.

Nitekim, Erdoğan ve Tosun (2009), Göreme Tarihi Milli parkında yaptığı araştırmada, turizm tesislerinin çevre eğitimi, çevre bilinci, çevre koruma ve çevre politikası vb. konularda düşük performansla sahip olduğu bulgularını ortaya koymuştur. Verdikleri hizmetin ve bulundukları sektörün bölge ve ülke açısından öneminin bilincinde olarak hareket etmesi gereken bu grubun zayıflığı şüphesiz temelde var olan sıkıntılara işaret etmektedir. Sistemin bir sonraki parçası olarak da yerel halkın bilinçli ve duyarlı olması gerekir.

Ayrıca doğa koruma veya farkındalık yaratma adına herhangi bir faaliyete katılmayanlar ve herhangi bir doğa, çevre, koruma amaçlı dernek/kuruluşa üye olmayanlar çoğunluktadır.Doğanın koruma temelde kültürle ilişkilidir. Geleneksel yapı, belli bir zaman derinliğinde doğaya duyarlılığı öğretiyorsa, o toplumda koruma kültürü de oluşmaktadır. Eğer doğaya bakışımız sadece insan merkezli ise, durumun kötüye gitmesi kaçınılmazdır (Kurdoğlu 2007).

Göreme ve Kapadokya bölgesinin sahip olduğu statü veya statüleri bilmediğini ifade edenler çoğunluktadır. Ülke ve bölgesel statüler yeterince bilinmemektedir. Bu yönde bilgilendirme ve eğitim

programları düzenlenerek bilinç ve bilgi düzeyi artırılmalı, turizmin en temel paydaşı olarak yerel halkı motive ederek, katılımcı turizm planlaması yönünde adımlar atılmalıdır. Bu planlama, ticari faaliyetlerin ötesinde, her türlü karar ve faaliyetin yerelle entegre biçimde yürütülmesini mümkün kılacaktır.

Ülkemizdeki çevreyi koruma ve geliştirme konusunda yetkili kurumlar (Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı) eşit oranda olmasa da bilinmektedir. Koruma konusunun geniş bir yelpazeye sahip olması nedeniyle yetki alanlarının zaman zaman iç içe olması, yetkili kurum sayısını artırmıştır.

KAYNAKLAR

- Anonym 2018a. T.C.Orman ve Su İşleri Bakanlığı web sitesi. www.ormansu.gov.tr
- Anonim 2018b.T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı web sitesi. <http://www.csb.gov.tr>
- Anonim 2018c.Kültür Portalı web sitesi. T.C. Kültür Ve Turizm Bakanlığı <https://www.kulturportali.gov.tr>
- Anonim 2018d. T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü web sitesi. <http://www.milliparklar.gov.tr>
- Anonim, 2018e. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü web sitesi. <http://www.kulturvarliklari.gov.tr/TR,44974/illere-gore-sit- alanlari-istatistigi.html>
- Anonim 2018f. UNESCO web sitesi. <http://whc.unesco.org/en/list>.
- Antrop, M., 1998. Landscape change: plan or chaos? Landscape Urban Plan. 41,155–161.
- Antonson, H., 2009. Bridging the gap between research and planning practice concerning landscape in Swedish infrastructural planning. Land Use Policy 26 (2), 169–177.
- Erdoğan N., Tosun, C., 2009. Environmental performance of tourism accommodations in the protected areas: Case of Goreme Historical National Park. International Journal of Hospitality Management, 28, 406–414
- IUCN 2018. International Union for Conservation of Nature website. <https://www.iucn.org/theme/protected-areas/about>
- Kurdoğlu O., 2007. Dünyada Doğayı Koruma Hareketinin Tarihsel Gelişimi ve Güncel Boyutu. Artvin Çoruh Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi, 8 (1), 59-76 (2007)
- Luz, F., 2000. Participatory landscape ecology – a basis for acceptance and implementation. Landscape Urban Plan. 50, 159–168.
- Ortaçşme vd, 1998,Dünyada ve Türkiye’de Doğa Koruma Politikalarının Gelişimi, Cumhuriyetimizin 75. yılında Ormancılığımız Sempozyumu, Bildiriler Kitabı,649-666, İ.Ü. Orman Fakültesi, İstanbul

- Palang H., Alumäe H., Printsman, A., Rehema, M., 2011. Kalev Seppb, Helen Sooväli-SeppingaSocial landscape: Ten years of planning 'valuable landscapes' in Estonia. Land Use Policy 28, 19–25
- Seppa,K., Palang, H., Mander, Ü., Kaasik, A., 1999. Prospects for nature and landscape protection in Estonia. Landscape and Urban Planning, 46, 161-167.
- TÜİK, 2016. Türkiye istatistik kurumu ADNKS verileri.

BÖLÜM 3:

KİŞİYE TAHSİS KENT BAHÇELERİ KAVRAMI VE KAYSERİ KENTİ ÖRNEĞİ

Aslıhan TIRNAKÇI

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Mühendislik-Mimarlık
Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, Nevşehir/Türkiye

Esra ÖZHANCI

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Mühendislik-Mimarlık
Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, Nevşehir/Türkiye

Meliha AKLIBAŞINDA

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Mühendislik-Mimarlık
Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, Nevşehir/Türkiye

Corresponding Author: aslihanerdogan@nevsehir.edu.tr

GİRİŞ

Hızlı nüfus artışı ile birlikte kent insanı doğal alanlara her zamankinden çok ihtiyaç duymaktadır. Bu nedenle kent içinde yada yakın çevresinde yeşil ağlar oluşturulmakta, kent içinde ve yakın çevresinde yer alan ve oluşturulan bu yeşil alanlar, kentsel ekosistemleri oluşturmaktadır. Bu ekosistemler, parklar, yeşil yollar, kamusal alan bahçeleri, kent içinde kişiye tahsis kent bahçeleri, mezarlıklar, dini ve tarihi yapı çevreleri, piknik alanları, yaya bölgeleri, meydanlar olarak sıralanabilir. Bu bağlamda kentsel alanlarda kişiye tahsis kent bahçeleri rekreasyonel amaçlı kullanılan yeşil ağların bir parçasıdır.

İlk kez 100 yılı aşkın bir süre önce Almanya'da tesis edilmeye başlanan kişiye tahsis kent bahçeleri Avrupa kentsel peyzajın önemli

bir yapı taşını oluşturmaktadır. Amacı bu bahçelerin yaygınlaşması ve geliştirilmesi olan Avrupa Kent Küçük BahçeParkları Derneği (Office International du Coin de Terre et des Jardins Familiaux) çatısı altında toplanmıştır (Anonymous, 2018). Ülkemizde bu kavramın çok geç fark edilmesinin bazı nedenleri vardır. Bunlar;

- Anadolu ev yapı tipinin bahçeli oluşu ve 20 yy. sonlarına kadar insanların tam anlamıyla doğadan kopmamış ve bu alanlara olan ihtiyacın az olması,
- Ülkemiz yerel yönetimlerin kişiye tahsis kent bahçesi kavramını geç tanımaları,
- Yerel yöneticiler kent bahçelerinin asıl amaçlarının dışında kullanılmasından ve organizasyondan çekinmeleri (Önder ve Polat, 2008) şeklindedir. Bu nedenler kentlerde kent bahçelerinin planlanmasını ve tasarımını geciktirmiştir.

Kent bahçeleri, kentte yaş ayanların serbest zamanlarında, daha çok meyve ve sebze üretimi için kullandıkları küçük tarım parselleridir (Oğuz, 2000; Yılmaz vd., 2006).Bu alanlar, kent insanının doğa ve yeşille ilişki kurabilecekleri, dinlenebilecekleri, kentleşmenin olumsuzluklarına karşı kendi doğal güzelliklerini sergileyebilecekleri, birlikte zaman geçirebilecekleri bir alan yaratma çabasıyla kentsel rekreasyonel amaçlı olarak tesis edilir (Chu 1998). Kent içi yada yakınında yerel yönetimler tarafınsan planlanıp, tasarlanmakta ve genellikle süreli dönemler için kent halkına küçük parseller halinde kiralanan rekreasyon alanlarıdır. Kent bahçelerinin konumları; yeşil alanların dağılımı, diğer alanlarla bir bütün oluşturması ve açık-yeşil alanların yetersizliği dikkate alınarak

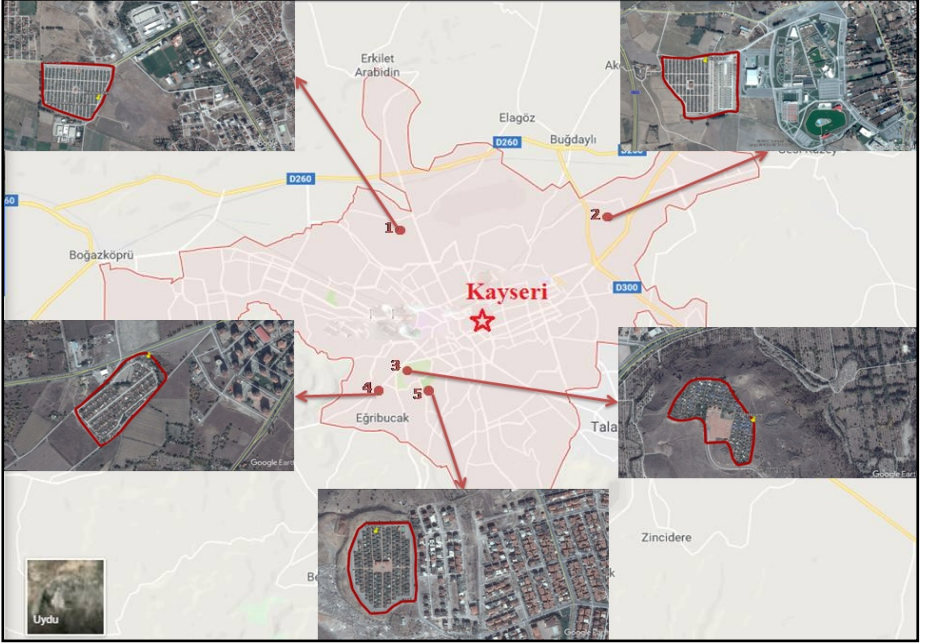
belirlenmelidir. Özellikle kent içi yerleşim alanlarına yakın ve kentin her noktasından kolaylıkla ulaşılabilir uzaklıkta olması kira maliyetlerini düşüreceği için kent bahçelerine olan talebi artırmaktadır (Grainer ve Gelbrich 1976).

Kişiye tahsis kent bahçeleri kente ve kentliye sosyolojik, psikolojik ve estetik yönden bir çok fayda sağlamaktadır. Özellikle yaşam koşulları nedeniyle giderek birbirinden uzaklaşan kent insanlarını bir araya getirerek farklı gruplar arasında köprü kurmayı sağlamakta, komşuluk ilişkilerini güçlendirmekte ve insanların sosyalleşmesini sağlamaktadır (O'reily, 1999, Glower 2003, Wakefield ve ark. 2007). Ayrıca bu alanlar, mevcut açık-yeşil alanların sayısını artırarak sahip olduğu çeşitli bitki örtüsü ile hem kent ekolojisine hem de kent estetiğine önemli katkıları bulunurlar. Yerel yönetimler tarafından hiçbir bakım masrafı yapılmadan kent içi yada yakınında oluşturulan bu alanlar ile mevcut kamu alanlarının açık alan kimliğini korunarak yapılaşmaları önlenmekte ve fonksiyonel değeri yüksek açık-yeşil alanlar haline dönüştürülmektedir.

Bu çalışma kapsamında Kayseri kentinde bulunan kişiye tahsis kent bahçelerinin planlama ve tasarım kriterleri açısından eksikliklerin saptanması, arazide yapılan yerinde gözlemler ile nitelik ve yeterliliklerini saptayarak varsa eksikliklerin ve sorunlarına çözüm önerileri üretilmesi amaçlanmıştır.

1. MATERYAL VE YÖNTEM

Çalışmanın ana materyalini Kayseri kenti merkez ilçe sınırları içinde bulunan belediyeye ait Cırgalan, Altınoluk, Selçuklu, Karpuzatan ve Beştepeler kent bahçeleri oluşturmaktadır (**Şekil 1**). Kent bahçeleri kavramı ile ilgili yapılan ulusal ve uluslar arası çalışmalar, yerel yönetim birimleri ile yapılan sözlü görüşmeler, çalışma alanlarında yapılan inceleme ve gözlemler sonucu elde edilen veriler ve çekilen fotoğraflar da yardımcı materyal olarak kullanılmıştır.

Şekil 1. Araştırma kapsamında incelenen kişiye tahsis kent bahçelerinin konumları (1.Karpuzatan Kent Bahçesi, 2.Cırgalan Kent Bahçesi, 3. Beştepeler Kent Bahçesi, 4. Altınoluk Kent Bahçesi, 5. Selçuklu Kent Bahçesi)

Çalışma yöntemi; kişiye tahsis kent bahçesi olarak kullanılan bu alanların yerinde gözlem, fotoğraf ile tespiti, analizi ve değerlendirmelerinin yapılması, kullanıcılar ve yöneticiler ile yapılan ikili görüşmeler üzerine kurulmuştur. Yapılan arazi çalışması ile arazi kullanımı, kullanıcı sayısı ve profili, parsel formları ve büyüklükleri, yaya ve taşıt sirkülasyonu ve mevcut birimler belirlenmiştir. Elde edilen veriler doğrultusunda bu alanlar nicelik ve nitelik olarak değerlendirilmiş ve mevcut sorunlar tespit edilmiştir.

2. BULGULAR

Kayseri yerel ekonomik kaynaklarını kullanarak geliştirdiği sanayisi ile ticaret merkezi kimliğine kavuşmuş bir kenttir. Kentte artan sanayileşme ve ekonomik gelişmeye bağlı olarak nüfus da her geçen gün artmaktadır. Nüfusun artması ile birlikte yeşil alan miktarı azalmış,yerel yönetimler kent genelinde insanların kent ortamında doğa ile bağlantı kurabilecekleri, dinlenebilecekleri ve rekreatif faaliyette bulunabilecekleri kişiye tahsis kent bahçeleri tesis etme yoluna gitmiştir.İlk kent bahçesinin kuruluşu ile birlikte artan talepleri karşılamak amacıyla kent genelinde Selçuklu, Beştepeler, Altınoluk, Karpuzatan ve Cırgalan mahalleleri olmak üzere toplamda kentin 5 mahallesinde, 415.000 m² alanda 1.787 adet kişiye tahsis kent bahçesi kurulmuştur.Bahçeler konum itibariyle kent merkezi yakın çevresinde, yapılaşmanın az ya da hiç olmadığı alanlarda kurgulanmıştır. Parseller kura yolu ile kullanıcılara 7 yıllığına kiralanmaktadır.

Kent bahçelerinde bulunan belediye görevlileri ile yapılan görüşmelerde görevliler; bahçelerin en yoğun kullanımının ekim-

dikim zamanı olduğunu, kullanıcıların Mart ayında toprağı ekim ve dikme hazır hale getirip ekim-dikim yaptıklarını, bazı kullanıcılarında görselliğe önem vererek bahçelerini mevsimlik çiçeklerle süslediklerini dile getirmişlerdir.

Bahçeler içinde parsel sahibi olmayanlar için de ortak kullanım alanlarının olması gerekmektedir (Holmer vd., 2002). Ortak kullanım alanları şunlardır: oyun parkları, otopark, kantin, depo alanı, sınırlandırma, alan içi ulaşım ağı, sulama sistemidir (Kılıç, 1995). Çalışma alanlarında bulunan ortak kullanım alanları arazi çalışmasında tespit edilmiş ve **Tablo 1**'de verilmiştir.

Tablo 1. Kişiy e tahsis kent bahçelerinde bulunan ortak kullanım alanları

Kişiy e Tahsis Kent Bahçeleri	Genel Görünü	Merkez alanları	Ortak Kullanım Alanları						
			Çocuk Oyun Alanı	Otopark	Sırtlandıırma	Alan içi ulaşım ağı	Sulama sistemi	Depo	Kanıtın
1 Alınoluk Kurulum Alanı 50.000 m ²		236 adet kütüphane, idari bina, çocuk oyun alanı, WC-duş, masct, güvenlik binası	+	+	+	+	+	-	-
2 Baştepeleer Kurulum Alanı 50.000 m ²		204 adet kütüphane, çocuk oyun alanı, otopark, WC-duş, idari bina, güvenlik binası	+	+	+	+	+	-	-
3 Karpuzasan Kurulum Alanı 165.000 m ²		700 adet kütüphane, otopark, WC-duş, idari bina, çocuk oyun alanı, masct, güvenlik binası	+	+	+	+	+	-	-
4 Sağaklın Kurulum Alanı 50.000 m ²		186 adet kütüphane, güvenlik binası, idari bina, çocuk oyun alanı, otopark, WC-duş, masct	+	+	+	+	+	-	-
5 Çırpalan Kurulum Alanı 100.000 m ²		458 adet kütüphane, idari bina, çocuk oyun alanı, WC-duş, masct, güvenlik binası	+	-	+	+	+	-	-

2.1.Altınoluk Kent Bahçesi

Kayseri Büyük Şehir Belediyesi tarafından yoğun kent yaşamından bunalan kent halkının stresini atabilmesi ve doğayla bütünleşik aktiviteler yapabilmesi amacıyla Altınoluk Mahallesi'nde 2002 yılında faaliyet geçirilen ilk kent bahçesidir. Kent merkezine 8km uzaklıkta olan kent bahçesi 50 bin m²'lik alan üzerine kurulu 236 parselden oluşmaktadır. Her parsel kulübeli 125 m²'lik bahçeleri bulunmaktadır.

İlk olarak yerleşim alanlarına uzak açık alanda kurgulanan bahçe her geçen gün artan kentleşme ile birlikte yerleşim alanları içinde kalmış durumdadır. Etrafında çok sayıda yeni yapılaşmalar gözlemlenmiştir. Kent bahçesine ana giriş tek noktadan sağlanmaktadır. Alan içerisinde araç dolaşımına izin verilmemekte, hem yaya hem de araç sirkülasyonu kilit parke zeminden oluşmaktadır. Araç ile alan içerisinde dolaşmak yasaktır ancak otomobil ile girilmesi halinde trafiği aksatmadan, bahçe sahibi kendi tahsisli alanının kenarına park etmektedir. Kent bahçesi içinde okuma salonunu, WC, banyo, televizyon odasının bulunduğu bir idari bina, toplu otopark, çocuk oyun alanı, genel aydınlatma sistemi ve belirli noktalarda çeşmeler bulunmaktadır. Bahçe yakınlarında plastik çöp konteynerleri bulunmaktadır. Katı atıklar her gün düzenli toplanarak kirlilik engellenmektedir.

Her parsel standart ahşap kulübe ile kişiye tahsis edilmektedir. Ancak genel olarak ekim alanı ve kulübeler belediye tarafından tahsis edildiği şekliyle kalmamış, yasak olmasına rağmen her kullanıcı kendi imkanları dahilinde bahçesini ve kulübesini tekrar tasarlamış, belediye

tarafından belirlenen parseller canlı çit yerine farklı malzemeler ile (ahşap, atıl ferforjeler, bahçe çiti vb.) sınırlandırılmış alan genelinde ki görüntü ve malzeme bütünlüğü bozmuştur. Ayrıca yasak olmasına rağmen kalıcı olarak yapı, gölgelik, barbekü vb. yapıldığı gözlemlenmiştir (**Şekil 2**).

Şekil 2. Alan genelinde farklı malzemelerle yapılmış bütünlük bozan yapısal donatılar

2.2.Beştepeler Kent Bahçesi

Kent merkezine 5km uzaklıkta olan kent bahçesi Küçük Ali Mahallesi'nde 2006 yılında faaliyete geçmiştir. Alan 50 bin m²'lik alan üzerine kurulu 204 parselden oluşmaktadır. Her parselin kendine ait 125 m²'lik bahçesi bulunmaktadır.

Alan Beştepeler mevkiinde bir tepe üzerinde, kentleşmeden uzak açık bir alanda kurgulanmıştır (**Şekil 3**).

Şekil 3. Alandaki kişiye tahsis bahçelerin genel görünümü

Kent bahçesine ana giriş tek noktadan sağlanmaktadır. Girişte toplu bir otopark bulunmaktadır. Bahçe sahipleri araçlarını toplu otoparka park ettikten sonra alan içerisindeki yaya sirkülasyonunu kullanarak bahçelerine ulaşmaktadır. Otopark alanı ve yaya sirkülasyonu kilit parke zeminden oluşmaktadır. WC ve banyonun bulunduğu binalar, çocuk oyun alanı ve idari bina alanının giriş kısmında kurgulanmıştır (**Şekil 4**).

Şekil 4. Alan merkezinde bulunan idari bina

Alanın merkezinde bahçe sahiplerinin ortak kullanabilecekleri içinde süs havuzunun da bulunduğu açık- yeşil alan bulunmaktadır. Alan genelinde aydınlatmanın büyük yüksek aydınlatma direkleri ile sağlandığı tespit edilmiştir. Bahçe yakınlarında plastik çöp konteynerleri bulunmaktadır

Katı atıklar her gün düzenli toplanarak kirlilik engellenmektedir. Her parsel standart ahşap kulübe ile kişiye tahsis edilmektedir. Ancak genel olarak ekim alanı ve kulübeler belediye tarafından tahsis edildiği şekliyle kalmamış, yasak olmasına rağmen her kullanıcı kendi imkanları dahilinde bahçesini ve kulübesini tekrar tasarlamış, belediye tarafından belirlenen parseller canlı çit yerine farklı malzemeler ile (ahşap, atıl ferforjeler, bahçe çiti vb.) sınırlandırılmış alan genelinde ki görüntü ve malzeme bütünlüğü bozmuştur. Ayrıca yasak olmasına rağmen kalıcı olarak yapı, gölgelik, barbekü vb. yapıldığı gözlemlenmiştir.

2.3.Karpuzatan Kent Bahçesi

Kent merkezine 8km uzaklıkta olan kent bahçesi Oruçreis Mahallesi'nde 2008 yılında faaliyete geçen en büyük kent bahçesidir. Kent bahçesi 165 bin m²'lik alan üzerine kurulu 700 parselden oluşmaktadır. Her parselin kendine ait 125 m²'lik bahçesi bulunmaktadır.

Alan kentleşmeden uzak eski müstakil evlerin çoğunlukta bulunduğu açık bir alanda kurgulanmıştır. Kent bahçesine ana giriş tek noktadan sağlanmaktadır. Girişte toplu bir otopark, kontrol noktası, idari bina ile WC, duş ve mescidin bulunduğu binalar bulunmaktadır. Ayrıca alan genelinde belirli noktalarda WC binaları, kuzey batısında bir adet su deposu bulunmaktadır. Alanın merkezinde çocuk oyun alanı ve merkezi bir WC binası bulunmaktadır. Alan içerisindeki araç sirkülasyonu asfalt, ana ve ara yaya aksları ise kilit parke zeminden oluşmaktadır (Şekil 5).

Şekil 5. Alan merkezindeki ortak kullanım alanından görünüm

Yer yer araç yolunda tümsekler oluşturulup hız kontrolü sağlanmaktadır. Araç ile alan içerisinde dolaşmak yasaktır ancak otomobil ile girilmesi halinde trafiği aksatmadan, bahçe sahibi kendi tahsisli alanının kenarına park etmektedir. Alanı çevreleyen sınır duvarı boyunca belirli aralıklarla bahçe sahiplerinin ayrıca kullanabilecekleri çeşmeler yerleştirilmiştir. Alan genelinde aydınlatmanın büyük yüksek aydınlatma direkleri ile sağlandığı tespit edilmiştir. Bahçe yakınlarında plastik çöp konteynerleri bulunmaktadır. Genel olarak ekim alanı ve kulübeler belediye tarafından tahsis edildiği şekliyle kalmamış, yasak olmasına rağmen her kullanıcı kendi imkanları dahilinde bahçesini ve kulübesini tekrar tasarlamış, belediye tarafından belirlenen parseller canlı çit yerine farklı malzemeler ile (ahşap, atıl ferforjeler, bahçe çiti vb.) sınırlandırılmış alan genelinde ki görüntü ve malzeme bütünlüğü bozmuştur. Ayrıca yasak olmasına rağmen kalıcı olarak yapı, gölgelik, barbekü vb. yapıldığı gözlemlenmiştir.

2.4.Selçuklu Kent Bahçesi

Kent merkezine 6km uzaklıkta olan kent bahçesi Selçuklu Mahallesi'nde 2011 yılında faaliyete geçmiştir. Alan 50 bin m²'lik alan üzerine kurulu 186 parselden oluşmaktadır. Her parselin kendine ait 125 m²'lik bahçesi bulunmaktadır.

Alan genel olarak kentleşmeden uzak kurgulanmıştır. Ancak Selçuklu Mahallesi sürekli göç alan bir mahalle olması sebebiyle yapılaşma her geçen gün artmakta, bu bağlamda kent bahçesi yapılaşma baskısı altındadır. Alana giriş tek bir noktadan sağlanmakta ve alanda sadece

giriş noktasında toplu otopark bulunmaktadır. Araç sirkülasyonu bütün alanı bir ring şeklinde çevrelemiş olup bahçe sahipleri araçlarını kendilerine en yakın otopark alanına park etmektedir. Alan içerisindeki araç sirkülasyonu asfalt, ana ve ara yaya aksları ise kilit parke zeminden oluşmaktadır. WC, duş, mescit, çocuk oyun alanı ve idari bina alanın merkezinde kurgulanmıştır. Alan genelinde aydınlatmanın büyük yüksek aydınlatma direkleri ile sağlandığı tespit edilmiştir. Bahçe yakınlarında plastik çöp konteynerleri bulunmaktadır. Katı atıklar her gün düzenli toplanarak kirlilik engellenmektedir. Her parsel standart ahşap kulübe ile kişiye tahsis edilmektedir(Şekil 6).

Şekil 6.Belediye tarafından kişiye tahsis edilen kulübeler ve ekim alanlarının genel görünümü

Diğer kent bahçelerinde olduğu gibi genel olarak ekim alanı ve kulübeler belediye tarafından tahsis edildiği şekliyle kalmamış, yasak olmasına rağmen her kullanıcı kendi imkanları dahilinde bahçesini ve kulübesini tekrar tasarlamış, belediye tarafından belirlenen parseller canlı çit yerine farklı malzemeler ile (ahşap, atıl ferforjeler, bahçe çiti vb.) sınırlandırılmış alan genelinde ki görüntü ve malzeme bütünlüğü bozmuştur. Ayrıca yasak olmasına rağmen kalıcı olarak yapı, gölgelik, barbekü vb. yapıldığı gözlemlenmiştir.

2.5.Cırgalan Kent Bahçesi

Kent merkezine 11km uzaklıkta olan kent bahçesi Cırgalan Mahallesi'nde 2012 yılında faaliyete geçen ikinci büyük kent bahçesidir. Alan 100 bin m²'lik alan üzerine kurulu 458 parselden oluşmaktadır. Her parselin kendine ait 125 m²'lik bahçesi bulunmaktadır.

Alan kentleşme baskısından oldukça uzak, Cırgalan Mahallesi'nde geniş açık alanda kurgulanmıştır. Kent bahçesinin çevresinde Kayseri Büyükşehir Belediyesi tarafından oluşturulan doğal ürünler bahçesi ve Anadolu Harikalar Diyarı Temalı Park kompleksi bulunmaktadır. Alana giriş tek bir noktadan sağlanmakta ve alanda sadece giriş noktasında toplu otopark bulunmaktadır. Araç sirkülasyonu bütün alanı bir ring şeklinde çevrelemiş olup bahçe sahipleri araçlarını kendilerine en yakın otopark alanına park etmektedir (**Şekil 7**).

Şekil 7. Alan çevresinde yer alan otopark alanından görünüm

Alan içerisindeki araç sirkülasyonu asfalt, ana ve ara yaya aksları ise kilit parke zeminden oluşmaktadır. WC, duş, mescit, çocuk oyun alanı ve idari bina alanın merkezinde kurgulanmış, alanın güneydoğusunda ise bir adet su deposu bulunmaktadır. Alan genelinde aydınlatmanın büyük yüksek aydınlatma direkleri ile sağlanmaktadır. Bahçe yakınlarında plastik çöp konteynerleri bulunmaktadır. Katı atıklar her gün düzenli toplanarak kirlilik engellenmektedir. Diğer kent bahçelerinde de olduğu gibi kent bahçesi genelinde kişiye tahsis edilen bahçelerde ki standart ahşap kulübelere yasak olmasına rağmen farklı malzemeler ile eklemeler yapılmış, kalıcı olarak yapı, gölgelik, barbekü yapılmış, parseller canlı çit yerine farklı malzemeler ile (ahşap, atıl ferforjeler, bahçe çiti vb.) sınırlandırılmıştır. Dolayısıyla alan genelinde görüntü ve malzeme bütünlüğü bozmuştur.

3. SONUÇ VE ÖNERİLER

Yoğun kentleşme ile birlikte doğal çevreden uzaklaşan kent insanı yeşil alanlara daha fazla ihtiyaç duymaktadır. Dolayısıyla yerel yönetimler tarafından yeni kentsel açık-yeşil alan oluşturma çabası gün geçtikçe artmaktadır. Kentsel açık-yeşil alan sistemlerinin bir parçası olan kişiye tahsis kent bahçeleri de bunlardan biridir. Bu bağlamda kişiye tahsis kent bahçeleri kent insanının dinlenmesi, üretici bir şekilde toprak ve bitkiyle uğraşması, aileleri ile birlikte boş zamanlarını değerlendirmesi gibi olanaklar sağlaması açısından önem arz etmektedir.

Kayseri, farklı 5 mahallede toplamda 1787 adet kişiye tahsis kent bahçesine sahip yerleşmelerden biridir. Türkiye genelinde mevcut kent bahçelerinin yerleşim merkezlerine uzaklıkları 2-17 km arasında değişmektedir (Kef, 2015). Kayseri genelinde kent bahçelerinin farklı mahallelerde ve kentin farklı bölümlerinde ve kent merkezine ortalama 6 km mesafede kurgulanması bu mahallelerde ve yakın çevrelerinde oturan kişilere erişim kolaylığı sağlamaktadır.

Kent bahçelerinde kişiye tahsis edilen parsellerin ortalama büyüklüğü 20-200 m² arasında olması gerekmektedir (Erzincanlı, 2008). Kayseri’de kişiye tahsis kent bahçelerinde parsel büyüklüğü 125 m²’dir. Kent bahçelerinde parseller doğu-batı yönünde olmalıdır (Kılıç, 1995). Altınoluk kent bahçesi hariç bütün kent bahçelerinde parseller doğu-batı yönünde konumlandırılmıştır.

Kent bahçeleri, belediye tarafından parsellere uygun büyüklükte standart kulübeler ile kişiye tahsis edilmektedir. Ancak kullanıcılar; sunta, naylon, pvc, ahşap seperatör gibi materyaller kullanarak

mevcut kulübelere eklemeler yapmış kulübelerin birbiriyle olan bütünlüğü bozulmuştur. Bu bağlamda belediye tarafından koşullar belirlenmeli ve kulübelere eklemeler yapılacaksa bile belirlenen koşullar dahilinde yapılmalı, alan genelinde malzeme ve görüntü bütünlüğü sağlanmalıdır. Ayrıca parsel sınırlarında da bu bütünlük sağlanamamıştır. Parsel sınırlandırmaları belediye tarafından canlı çit ile yapılmalı, bakımı kullanıcılara bırakılmalıdır. Böylece hem parseller arası mahremiyet sağlanmış olacak hem de çevreden gelebilecek olan toz ve gürültü kirliliğine karşı önlem alınmış olacaktır.

Ortak kullanım alanlarının çevresinde gölgeleme, ana ve ara akslarda yönlendirmeyi güçlendirici bitkilendirmeler yapılmalı, kullanıcıların her anlamda kendilerini doğayla iç içe hissetmeleri sağlanmalıdır.

Kent bahçelerinde kullanıcıların ve misafirlerin hareketini ve ulaşımını kolaylaştıracı bahçe planını gösteren, yer ve yön bildiren levhalar olmalıdır. Genel olarak Wc, mescit, çocuk oyun alanları alanların merkezinde konumlandırılmıştır. Ancak kullanılan çocuk oyun elemanları standart oyun gruplarından oluşmaktadır. Bu alanlar, koku ve meyve bahçeleri gibi ekolojik temelli çocuk oyun alanları olarak tasarlanmalıdır. Böylece eğitici ve öğretici alanlar olarak tasarlanan çocuk oyun alanları çocukların doğayı tanımalarını ve sevmelerini sağlamış olacaktır. Ayrıca engelliler ve çocuklar içinde parseller oluşturulmalı onlarında doğaya katılımları sağlanmalıdır. Kullanıcılar sulama ve diğer ihtiyaçları için gerekli suyu alandaki su deposundan sağlamaktadır. Her parselde bir adet çeşme

bulunmaktadır. Parseller içindeki sulama tesislerinin damla sulama olarak tercih edilmesi sağlanmalıdır.

Kent bahçeleri içinde kullanıcıların faydalanabileceği tohumların, zirai ilaçların satıldığı ve yetiştiricilik ve bitki hastalıkları konusunda danışmanlık hizmeti alabilecekleri bir büro bulunmalıdır.

Kent bahçelerinde tüm kullanıcıların parsellerinden çıkan bitki atıklarını biriktirdikleri bir depo tasarlanmalıdır. Böylece belirli bir fermantasyon süresi sonrası bu atıklar doğal gübre olarak kullanılabilir.

Sonuç olarak, Avrupa ülkelerinde kişiye tahsis kent bahçelerinin kurulmasındaki en önemli etken toplumsal yarar sağlama ve rehabilite iken ülkemizde rekreasyon en önemli etkidir (Hassan, 1995). Kuruluşu için özel alanların ayrıldığı bu alanlar ülkemizde belediyelerin belirlediği alanlarda kurulmaktadır. Oysa ki bu alanlar sadece bu amaç için kullanılacak alanlar olarak, diğer açık-yeşil alanlar ile birlikte ele alınıp şehir planlarında belirtilmelidir. Böylece kent içi ya da bitişğinde mevcut açık alanların korunarak kimlikli bir şekilde yapılaşmaları önlenmiş, geniş açık-yeşil alanlar olarak kentsel açık-yeşil alan sistemine kazanımı sağlanmış olacaktır.

KAYNAKLAR

- Chu, J., 1998. Sosyal and Environmental Restoration Through Therapeutic Community Gardens. Master Thesis. The Faculty of The Department of Environmental Studies. San Jose State Univ. San Jose C.A.
- Oğuz, D. (2000). Hobi bahçeleri ve Avrupa ülkelerinden örnekler. Ekin Dergisi, (14): 93- 97.
- Yılmaz, H., Turgut, H. ve Demircan, N. (2006). Erzurum kent halkının hobi bahçesi hakkındaki görüşlerinin belirlenmesi, Atatürk Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, Süleyman Demirel Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi, A (1): 96-110.
- O'reily, J.A., 1999. Community Gardeners: Planting The Seeds of a Sustainable Future. Psychology the Master Thesis. Department of Psychology Wilfrid Laurier University. Canada.
- Glomer, T.D. (2003). The story of the Queen Anne Memorial Garden: Resisting a Dominant Cultural Narrative. Journal of Leisure Research, 35(2): 190-212.
- Wakefield S., Yeudall F., Taron C., Reynolds J. Skinner A., 2007. Growing Urban Health; Community Gardening in South-East Toronto. Health Promotion International, 22(2):92-101.
- Anonymous, 2018. <http://www.jardins-familiaux.asso.fr>, (09.02.2018)
- Önder, S. & Polat, A.T. (2008). Peyzaj tasarım süreci kapsamında Konya kenti için yeni bir hobi bahçesi oluşturulması. Selçuk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 22(46), 18-25.

- Kef, F. Ş. (2015). Hobi bahçelerinin planlanması ve tasarımı: Konya Karatay Karaaslan Hobi Bahçesi. Yüksek Lisans Tezi, Bartın Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Bartın).
- Kılıç, H. (1995). İzmir Kenti Örneğinde Kent Küçük Bahçeleri Planlama Olanakları Üzerine Araştırmalar. Yüksek Lisans Tezi (yayımlanmamış), Ege Üniversitesi/Fen Bilimleri Enstitüsü, Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı, Bornova- İzmir, 105 s.
- Hassan, B. (1995). Educational Models for Community Garden Programs in the United States and Their Potential Application for Sub-Saharan Africa. PhD Thesis, Kansas State University, Department of Horticulture, Forestry and Recreation Resources, Manhattan-Kansas
- Holmer, R. J., Mesiba, R.A., Dongus, S. and Drescher, A. (2002). Alloment garden for philippines: a contribution to urban food security. In the Urban Vegetable Gardening Seminar, Sundayag Sa Amihanang Mindano Trade Expo Carayon de Oro City, Philippines.

BÖLÜM 4:

ENDONEZYA'DA TURİZM VE REKREASYON FAALİYETLERİ

Prof. Dr. Ayşenur TİMOR
İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü,
E-mail: atimor@istanbul.edu.tr

Dr. Kaan KAPAN
İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Coğrafya
Bölümü, E-mail: kaan.kapan@istanbul.edu.tr

GİRİŞ

Endonezya, 1.904.569 km²'lik yüzölçümü ve 260 milyonluk nüfusu ile Güneydoğu Asya'nın en büyük ve en kalabalık ülkesidir; ayrıca hem yüzölçümü bakımından dünyanın en büyük ülkeleri arasında yer alır hem de dünyanın en çok Müslüman nüfusa sahip ülkesidir. Endonezya dünyanın en çok ada üzerine yayılmış devletini oluşturur; Malakka Yarımadası'ndan Avustralya'ya kadar 5.500 km boyunca uzanan adaların sayısı 13.000'ün üzerindedir. Aslında Bali, Cava, Borneo ve Sumatra gibi adalar Endonezya'dan daha çok ün yapmışlardır. Adalar arasında en büyüğü olmadığı halde, başkent Cakarta'nın yer aldığı Cava adası 130 milyondan fazla nüfusuyla en yoğun yerleşilmiş adadır. Bu kadar parçalanmış ve dağılmış topraklar üzerinde yaşayan nüfus da etnik bakımdan büyük farklılıklar göstermektedir (English, 1984).

Ülke, M.Ö. 500-1000 yılları arasından kalma Budist ve Hindu tapınakları, M.S.1500 yıllarından Hollanda sömürge dönemine kadar olan devreden kalma Sultan sarayları (*Kratonlar*) gibi tarihsel yapılar zenginliği içindedir (Missen, 1972). Manzaraları, yemyeşil pirinç

tarahlarından volkanik tepelere kadar çeşit çeşitken, yaban yaşamına da bazı yağmur ormanlarında oldukça sık rastlanır. Nitelikli plâjlarında çeşitli tatil kompleksleri geliştirilmiştir. Endonezya'nın kitle turizmi de zaten bu tesislere dayanır; fakat ülke kültürel ve etnik kaynaklarıyla daha çok ün yapmıştır: Geleneksel dansları, gong orkestraları (*gamelan*), *batik* kumaşları önemli çekicilikler arasındadır (Fryer ve Jackson, 1978; Özgüç,2017). Benzersiz bir ses çıkaran orkestralar Endonezya'nın kültürel coğrafi görünümünün de önemli bir parçasıdır. Bunlar dünyadaki en iyi orkestra ve en güzel müzik sesi olmasalar da yabancı izleyiciler üzerinde çok etkileyici izler bırakırlar (O'Neill, 1996).

Turizm Faaliyetlerinin Gelişme Seyri

Endonezya'da turizm özellikle 1987'den beri geliştirilmeye çalışılmaktadır. Yakın yıllarda (petrol, doğal gaz, ormancılık ve dokumacılık gibi) başka kaynaklardan da büyük gelirler elde edilmeye başlanmıştır. Fakat turizmin istihdam yaratma kapasitesi ve primer üretimin pazar koşullarına göre değişken durumu turizmin öncelik kazanmasını teşvik etmiştir. Çevre ülkelerden gelenlerin, özellikle de ülkeye gelen yabancıların ziyaret sayıları ve sıklıklarının hızla artması da bu ülkede turizmin gelişmesinde etkili olmuştur. Endonezya'dan ülke dışına seyahat ise henüz daha çok toplumun üst tabakasıyla sınırlıdır (yaklaşık yarım milyon kişi) ve tekrarlayan ziyaretler şeklindedir (Özgüç, 2017).

Endonezya'da son başkanlarından ikisine yolsuzluk suçlamalarıyla başlayan ve ekonomik sorunların sorumlusu olarak gösterilen, başta Çinliler olmak üzere, bu ülke vatandaşı yabancı

kökenlilere saldırı biçiminde devam eden olaylar ülkenin ekonomik yapısını olduğu kadar turizmini de olumsuz etkilemişti. Bununla birlikte, bu etki ülkenin zaten bir tatil destinasyonu olarak yerini belirlemiş bölgeleri ya da adaları için söz konusu olmamıştı. Ancak, 2002 Ekimi'nde bu turizm destinasyonlarının en önemlisi, dünya çapında bir tatil bölgesi olan Bali Adası'nda patlayan bombalar Endonezya ekonomisine de atılmış oldu. Bu durumun düzelmesi ve olayın potansiyel turistler tarafından unutulması için çok zaman gerektiği açıktı.

Gerçekten de Endonezya'ya yabancı turistlerin gelişi, yakın yıllara kadar büyük ölçüde terör saldırıları ile ilişkili olmuştur. 2002 ve 2005 yıllarında Bali ve Cakarta'daki bombalama olaylarının ardından ülkeye gelen turist sayısı hızla azaldı. 2007'den sonra yabancılara yönelik terör olayları (2009 yılındaki Ritz-Carlton/Marriott bombalı saldırıları dışında) azaldı; buna bağlı olarak da Endonezya'ya gelen turist sayısı düzenli olarak arttı. 2015 yılında, Endonezya hükümeti, turizm sektörünü canlandırmak amacıyla 45 ülkeye vizesiz erişim hakkı tanıdı. 2016 yılının Mart ayında vize olmaksızın vatandaşlarının Endonezya'ya girmesine izin verilen ülke sayısı (1/2016 sayılı Vize Muafiyetleri Hakkında Cumhurbaşkanlığı Tüzüğü ile) yeniden gündeme getirildi, günümüzde 169 ülkenin vatandaşı vize olmaksızın (30 günlük bir süre için) Endonezya'ya girebilmektedir. Aynı devrede, hükümet, yatlar ve yolcu gemileri için de yeni bir düzenleme başlattı. Bu yeni düzenleme ile uluslararası gemiler ve yatlar 5 Endonezya limanında (Tanjung Priok/ Jakarta, Tanjung Perak/ Surabaya,

Belavan/ Medan, Soekarno- Hatta/ Makassar ve Benoa/ Bali) serbestçe yolcu indirip-bindirmeye başladılar.

Tablo 1:Endonezya’ya Gelen Turist Sayısı ve Yıllık Artış Oranı

<i>Yıllar</i>	<i>Gelen Turist Sayısı</i>	<i>Yıllık Artış Oranı (%)</i>
1995	4.324.000	-
1996	5.034.000	16.4
1997	5.185.000	3.0
1998	4.606.000	-11.2
1999	4.728.000	2.6
2000	5.064.000	7.1
2001	5.153.000	1.8
2002	5.033.000	-2.3
2003	4.467.000	-11.2
2004	5.321.000	19.1
2005	5.002.000	-6.0
2006	4.871.000	-2.6
2007	5.506.000	13.0
2008	6.234.000	13.2
2009	6.324.000	1.4
2010	7.003.000	10.7
2011	7.650.000	9.2
2012	8.044.000	5.2
2013	8.802.000	9.4
2014	9.435.000	7.2
2015	10.407.000	10.3
2016	11.519.000	10.7
2017	14.041.000	21.9

Kaynak: Indonesia, Central Bureau Of Statistics (BPS), 2018.

2017 yılında Endonezya'ya gelen yabancı turistlerin sayısı toplamda 14.04 milyona ulaştı ve bir önceki yıla göre % 16.4'lük bir artışla yeni rekor gerçekleşti (bu rekor 2017 yılındaki % 21.9'luk artışa kadar uzun yıllar bir daha kırılmadı). Aynı yılın Ocak-Mayıs

arasındaki döneminde Endonezya'da turizmin büyüme oranı yaklaşık % 20 oldu. Bu, dünyadaki en iyi büyüme oranlarından birisiydi; aynı zamanda en hızlı büyüyen 20 Asya destinasyonundan biri oldu. Bununla birlikte, Güneydoğu Asya'nın en büyük ekonomisi, 15 milyon yabancı turist çekmeyi hedefleyen 2017 hedefine ulaşamadı. Hükümet yalnızca Bali'ye 6 milyondan fazla yabancı turist çekmeyi hedeflediğini belirtmişti. Gerçekten de Ekim ayına kadar yaklaşık 5 milyon turist Bali'yi ziyaret etti, büyük bir olasılıkla belirlenen hedefe ulaşılacaktı. Ancak, AgungVolkanı'ndaki büyük patlama, yılın son iki ayında turistlerin tatillerine ara vermelerine neden oldu. Hemen ardından bazı ülkeler Bali için seyahat uyarıları verdiler. Örneğin Çin, 27 Kasım 2017'den 4 Ocak 2018'e kadar Bali için bir seyahat uyarısı getirdi ve bu dönemde hiçbir Çinli turist Bali'yi ziyaret etmedi. Çin'in Endonezya'ya özellikle de Bali'ye gelen yabancı turistlerin en büyük kaynağı olduğu düşünüldüğünde, bu seyahat yasağı ülkenin turizm endüstrisini ciddi bir şekilde etkiledi.

Endonezya'nın en çok turist çeken adası olan Bali'ye turist akışı, Agung Volkanı'nın patlamasından sonra yavaş yavaş toparlanmaktadır (volkanik faaliyet hala sürmekte olsa da). Hatta ülkenin Turizm Bakanı Arief Yahya, "Bali'nin 2018 yılında en az 7 milyon yabancı turisti ağırlayacağı konusunda iyimser olduğunu" belirtmiştir. Endonezya'nın turizm endüstrisi için Bali hâlâ kilit konumdadır. Ancak, tek bir adaya bağımlı olmamaya kararlı olan hükümet, gelecekte turizmin ana merkezleri haline gelmesi planlanan 10 öncelikli destinasyon belirlemiştir. 2019 yılında (tümünde altyapının geliştirilmesinin gerekli olduğu göz ardı edilmeden) yalnızca bu

destinasyonlara 8.5 milyon, tüm ülkeye ise 20 milyon yabancı ziyaretçinin gelmesi hedeflenmektedir¹.

Tablo 2: Endonezya Hükümeti'nin Belirlediği 10 Öncelikli Destinasyon

<i>Destinasyon</i>	<i>2019'da Hedeflenen Turist Sayısı</i>
Borobudur (Merkezi Cava)	2.000.000
Mandalika (Lombok)	1.000.000
Toba Gölü (Kuzey Sumatra)	1.000.000
Bromo-Tengger-Semeru (Doğu Cava)	1.000.000
TanjungLesu (Banten)	1.000.000
LabuanBajo (Flores)	500.000
Bin Adalar (Cakarta kıyısı)	500.000
Wakatobi (Sulawesi)	500.000
Morotai (Halmahera, Maluku)	500.000
TanjungKelayang (BangkaBelitung)	500.000

Endonezya'ya gelen yabancı turistlerin çoğu yakın yıllara kadar Singapur'dan gelmiş, bu ülkeyi Malezya, Avustralya, Çin, Japonya, Güney Kore ve Filipinler gibi Asya ülkeleri izlemişti. Ancak sakin ve egzotik destinasyonlara giden zengin Çinli turistlerin arayışını

¹Bununla birlikte, Endonezya'nın 2017 yılında 15 milyon turist hedefine bile ulaşamadığını, dolayısıyla 2019 için 20 milyon turistin çok iddialı bir hedef olabileceğini savunan (hatta suçlayan) bir grubun varlığına da değinmek gerekir.

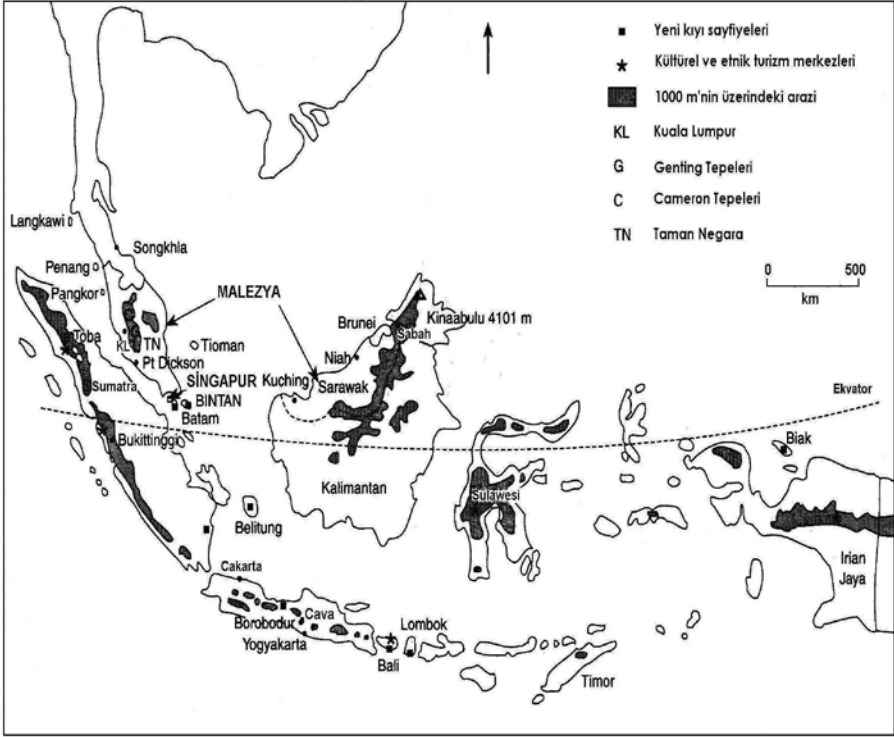
farkeden Endonezya hükümeti turizm planlarını geliştirdi. Dünyada yavaş yavaş barış ve huzurun aşınması sonucu “*huzur arayan turistlerin kaçtığı bir yer*” olan Bali bu planları destekledi. Uygulanan yeni planlar doğrultusunda, Endonezya Çinli turist için en büyük turizm pazarı olma yolundaki gidişini sürdürdü. 2017’de Endonezya’ya ziyaret eden turistlerin çoğu yaklaşık % 46’lık bir artışla Çin’den geldi (1.2 milyon; toplam yabancı ziyaretçi sayısının % 12.4’ü); bunu Malezya (% 12.1), Singapur (% 11.4), Avustralya (% 11.0) ve Japonya (% 4,1) izledi (Indonesia, Central Bureau of Statistics, 2018). Çin, Endonezya turizmi için “*bir altın madeni*” olarak görülmektedir. Günümüzde her yıl yurtdışına seyahat eden 120 milyondan fazla Çinlinin yaklaşık % 1’i Endonezya’yı gelirken, reklamlar ve tanıtımlar yoluyla bunun iki katına çıkarılması hedeflenmektedir.

Yabancı ziyaretçilerin çoğu (% 50’sinden fazlası) Endonezya’ya Bali’deki *Ngurah Rai Uluslararası Havaalanı*’ndan giriş yapmaktadır. Ülkeye ikinci ana giriş noktası, Cava Adası’nda başkent Cakarta’nın hemen dışında bulunan *Soekarno-Hatta Uluslararası Havaalanı*’dır. Birçok turist, Endonezya’nın diğer bölgelerine gitmeden önce birkaç gün ekonomik merkez Jakarta’da tatil yapar. Endonezya’ya girişte en çok kullanılan üçüncü liman, Singapur Boğazı’nda Riau Adaları’nın en büyük şehri olan *Batam*’dır. Şehir, Endonezya-Malezya-Singapur Üçgeni’nde yer alan serbest ticaret bölgesinin bir parçasıdır; bu avantajla hızla büyüyerek bir sanayi ve ulaşım merkezine dönüşmüştür.

Başlıca Turizm ve Rekreasyon Alanları

Turizm Endonezya'nın dört büyük adasında toplanma göstermektedir. **Bali**, Endonezya'daki turizm destinasyonları arasında en tanınmış olanıdır. Cava'nın doğusundaki 4.2 milyondan fazla nüfusun yaşadığı 5.600 km²'lik küçük bir ada olan Bali, Endonezya'ya gelen yabancı turistlerin % 30'dan fazlasının destinasyonudur. Plaj turizmiyle kültür ve manzara turizmini birlikte sürdüren Bali, Hindu dini köy yaşamının odak noktasıdır. Adada en az 20.000 tapınak bulunduğu belirtilmekte ve bağlantılı olarak da her yıl çok sayıda dini törenler, festivaller, dans gösterileri yapılmaktadır. Yılın herhangi bir gününde adanın ana tapınaklarından birisinde bir festivale rastlamak olasılığı yüksekken, Barong, Ateş ve Maymun dansları gibi gösteriler adanın güneyinde farklı lokasyonlarda (*Ubud*, *Bona*, *Batubulan*, *Denpasar* ve *Kuta*) turistler için düzenli olarak yapılmaktadır.

Şekil 1: Endonezya’da (Malezya ile birlikte) başlıca turizm alanları (Özgüç, 2017).

Bali’de kültürel turizm son 60 yıl içinde üç gelişme aşaması geçirmiştir: Bunlardan *birincisi*, 1920’lerden 1942’ye kadar olan Hollanda sömürge döneminde meydana gelmiştir. Bu dönemde Hollandalılar Bali’yi Hindu Cava kültürünün bir “*yaşayan müze*”si olarak koruma siyaseti gütmüşlerdi. Bunun etkisiyle de, 1930’larda, başta sanatçılar ve antropologlar olmak üzere, gelen ziyaretçilerin sayısı büyük ölçüde artmıştı. Fakat bu dönem 1942’de Japonların adayı işgaliyle sona erdi. *İkincisi*, 1945’de yeni bağımsız Endonezya devletinin kurulmasını izleyen siyasal kargaşa dönemidir. Bu dönemin

başlangıcında turizm artık Bali için önemini yitirmişti; fakat yabancı misafirlere bir “*show yeri*” olarak gösteriliyordu. Bu durum adanın iletişim olanaklarının artmasına katkıda bulundu; yeni oteller yapıldı. 1965’deki askeri darbe ve bunu izleyen yıllarda Bali’nin yine Endonezya turizminin “*gösteri yeri*” olarak kullanıldığı, Bali kültürünün de Endonezya bölgesel kültürlerinin bir örneği gibi tanıtılmaya başlandığı dönem Bali turizmi için *üçüncü* gelişme dönemi oluyordu.

1970’ler boyunca Bali’deki bölgesel yönetim kültürün geliştirilmesini turizmin geliştirilmesiyle eş tuttu. Bir Fransız şirketine (adalıların katkısı olmaksızın) ada için bir gelişme planı hazırlatıldı. 1971’de yapılan master plan turizme fazla açılmanın Bali kültürüne zarar vereceği varsayımından yürüyor ve turizm faaliyetlerini (daha çok plaj turizminde odaklanılarak) adanın güney ucundaki Nusa Dua’yla sınırlıyordu. O zamanlar bunun *sürdürülebilir* turizmin bir türü olduğu düşünülmüştü. Plan uygulandı ve Nusa Dua ile *Sanur*’daki lüks kıyı sayfiyelerinin çoğu Balili olmayan, çok büyük yabancı ya da Endonezyalı şirketler tarafından finanse edildiler. Ancak, 1986’da Bali havalimanı yabancı havayollarına da açılncaya kadar, turizmde hızlı bir gelişme sağlanamadı. Bu tarihten sonraki büyüme ise adanın güneyinde ve özellikle de Nusa Dua’da tıkanma ve başka fiziksel sorunlar yaratmıştır (Özgüç, 2017). Bu kez turizm siyaseti değiştirilerek Nusa Dua’ya yeni otel inşaatı yasaklanmış ve adadaki başka 15 yeni alana turizmi yayma planları yapılmışsa da, buradaki otel inşaatı hızla sürmüştür. Bununla birlikte, Bali toplumunun dinsel temelleri ve

bunun sanatsal dışı vurumu turizm sayesinde yeniden önem kazanmıştır fakat turizm sektöründe düzenli bir iş bulup çalışmaya gidenlerin durumu, tarım ve dinsel görevlerden (bir Balilinin çalışma saatlerinin dörtte birini bu görevler alır) uzaklaştıkları, bunları yerine getiremedikleri için, toplumsal bir sorun haline gelmiştir.

Bali’de kültüre karşı yeniden uyanan ilgiyle 1979’da *Bali Sanat Festivali* oluşturulmuştu. Aslında Bali her zaman el sanatları ile tanınmıştır. Bali dilinde “sanat” ya da “sanatçı” sözcükleri yoktur. Çünkü mesleği ya da para kazanma yolu ne olursa olsun herkes aynı zamanda bir sanatçıdır: daha çocuk yaştan itibaren ya dans etmeyi, ya bir çalgı çalmayı, ya resim yapmayı, tahta oymayı, taş işlemeyi ya da bunlardan birkaçını birden yapmayı öğrenir (Tanrıları kutsamanın ve sevindirmenin bir yoludur bu). Endonezya’nın tüm adaları ekonomik krizle inim inim inlese de, Cava Adası’nda öğrencilerle polis sık sık çatışsa da, Kalimantan ya da Sulawesi’de dini ve etnik çatışmalarda onlarca kişi ölse de, Timor Adası’nın doğusunda yıllardır süren bağımsızlık savaşı doruğa ulaşsa da Bali’ye turist akını durmaz (Bundschu, 1989; Oral, 2000; Timor, 2015).

Cava’da başkent Cakarta’daki Hollandalılar zamanından kalma mimari ve müzeler ilgi çeker. Endonezya’nın bu Müslüman adasındaki modern İstiklâl Camisi Asya’daki en büyük camidir. Şehrin doğu kenarında Endonezya’nın 27 bölgesinin geleneksel evlerinin tam ölçekli birer kopyasının yerleştirildiği bir açık hava kültür parkı bulunmaktadır. Su sporları ve plaj kolaylıklarının elde edilebildiği *PulauSenbu (Bin Adalar)* ve *Yogyakartagibi* diğer başlıca turizm merkezlerinin yanısıra, dünyaca önemli ve birbirine yakın iki

tapınak da -*Prambana*'daki Hindu tapınağı ve *Borobudur*'daki Budist tapınağı- birbirine yakın yer alır (Özgüç 2017). Borobudur'daki dev anıt, heykelleri ve süslemeleri ile Kamboçya'daki Angkor Watt ile artistik açıdan yarışabilecek kadar güzeldir. İslâmiyetin gelişi ile toprak ve ağaçlarla örtülmüş olsa da yaklaşık 1.5 yüzyıl kadar önce yeniden ortaya çıkarılmıştır. 1970'li yılların hemen başında UNESCO tarafından insanlığın ortak kültür mirası olarak ilân edilmiş ve 10 yıl sürecek onarımı üstlenilmiştir (Oral, 2000).

Endonezya'nın Borneo'dan sonra ikinci büyük adası olan **Sumatra**, başta *Toba Gölü* bölgesinde yaşayan *Batak* halkı olmak üzere çeşitli çekiciliklere sahiptir; *Minang Kabau* halkı da ilginç evleriyle dikkati çeker. Batı Sumatra'da volkanik dağlar, ormanlarla kaplı yamaçlar ve derin kanyonlar (örneğin *Sianok* gibi) görkemli manzaralar sunarlar.

Sulawesi'de turizm, doğal değil beşeri çekiciliklere dayanır. Adanın ortasında yer alan *Tona Toraja* (*Tanrı'nın Ülkesi*) turizm faaliyetlerinin başlıca çekiciliğidir. Burada yaşayan Trojanların çok ince ayrıntılara ve gösterişli törenlere -özellikle de cenaze- dayanan gelenekleri vardır. 1971'e kadar eğitimli Endonezyalılar tarafından geri kalmış olarak nitelenen buradaki halkı, Hristiyan ve Müslüman misyonerler eğitmeye ve din değiştirmeye çabalamışlardı (Geertz, 1965). Fakat, bu tarihten sonra, Bali'deki kültürel turizme artan talepten de esinlenerek, Tana Toraja'da etnik turizmin geliştirilmesinin uygun olacağı düşünüldü ve Torajalılar zaten kendileri için yaptıkları törenleri bu kez turistlere sunmaya başladılar. Mezarlıkların (kaya yüzeylerine dikine oyularak yapılmış mağara

şeklinde) ve cenaze törenlerinin ilginçliği bu kesimin başlıca özelliğidir. Ölü kişinin ruhunun dinlenmesi için de bu mezarlara onun gerçek büyüklüğünde *tau-tau* denilen tasvirler konulmaktadır. Cenaze töreni ölüm olayından sonra aylar hatta yıllarca sürebilmektedir; bu nedenle de, en yoğun mevsim olan pirinç yetiştirme dönemi dışında kalan dönemde (genelde mayıs-eylül arası) yapılmaktadır. Bu durum turistlerin cenaze törenini izleme şansını arttırmaktadır. Bununla birlikte turizm büyük değişimlere ve sorunlara da yol açabilmektedir; bunlar arasında en ciddiisi uluslararası sanat piyasasında satılmak üzere *tau-tauların* çalınma olaylarının artmasıdır (Özgüç,2017).

Endonezya hükümeti diğer adalarda da turizmin gelişmesini teşvik etmektedir. Bunun için bir yandan Riau takımadalarında, Lombok'da ya da Biak ve benzerlerinde kıyı sayfiye kompleksleri inşa ederken, diğer yandan da Hindu nüfusun yaşadığı *Bali* adasında, Sulawesi'nin *Tana Toraja* bölgesinde ve son olarak da *Irian Jaya*'da etnik turizmi geliştirme çabalarına girmiştir (Özgüç, 2017). Irian Jaya artık turistler tarafından keşfetmektedir. Her yıl birkaç bin turist *Baliem Vadisi*'nde yürümek ya da *Asmat* kıyısı boyunca bir deniz yolculuğu yapmak için buraya gelir. “*Zamanı Belli Olmayan Taş Devri Kabilelerini Ziyaret*” IrianJaya için turizm şirketlerinin broşürlerinde sıkça yer alan bir slogandır; fakat bu broşürlerde genelde daha küçük olarak yazılmış “*zamansız günler bitmektedir*” cümlesi gözden kaçır. Merkezi Yaylalar'da Baliem nehri tarafından sulanan vadide, daha 1980'lerin sonlarında, hâlâ 100.000 kadar insan Neolitik devre şartlarında yaşıyordu. Daha önce kafatası avcısı olan bu kabileler, misyonerlerin ve Endonezyalı yerleşmecilerin gelmeleriyle

bu uygulamayı terk ettiler. Baliem Vadisi'ni gören ilk beyaz insan, 1938'de, burayı *Shangri-La (Hayali bir cennet)* olarak tanımlamıştı. Gerçekten de bu vadi binlerce yıldır gizli ve dokunulmadan kalmıştı. Vadi havadan dev bir yeşil beşiktir. Güneş sulama kanallarının ardından parlar. Etrafları kazıklarla çevrili köyler, mantar gibi her yerdedir. Vadinin güney ucundaki Baliem Boğazı'nın yukarısında, nehrin birdenbire mor bir griye dönüştüğü ve kayaların altında debelendiği yerde Dani yerleşmesi *Tangmabulunur* (Evans, 1988).

Yalnızca Baliem Vadisi değil, Papua Yeni Gine'ye bitişik güneydoğu kıyısında *Wasur Ulusal Parkı* da turistleri çeker. Bu park, savan örtüsü, alçaklardaki orman alanı, bataklığı ve beyaz kumlu plajıyla 400.000 hektarın üzerinde bir alanı kaplar. Sınırları içinde yaşayan 2.500 kişi yaşar. Bunların çoğu toprakları park tarafından korunmakta olan etnik Kanum ve Marind kabileleridir (O'Neill, 1996; Timor, 2015).

Sonuç ve Öneriler

Günümüzde Endonezya'nın turizm sektörü toplam ekonominin yaklaşık % 4'ünü oluşturmaktadır. Endonezya hükümeti bu oranı 2019'da iki katına, yani % 8 gibi iddialı bir hedefe çıkarmak istemektedir. Bu da gelecek dört yıl içinde, ziyaretçi sayısının yaklaşık 20 milyona ulaşması gerektiği anlamına gelmektedir. Bu hedefe ulaşmak için hükümet, altyapıyı, erişilebilirliği, sağlık hizmetlerini ve hijyeni geliştirmenin yanı sıra yurt dışında çeşitli tanıtım ya da pazarlama kampanyalarını geliştirmeye odaklanacaktır. Aynı devrede turizm gelirlerinin % 60 artarak 20.7 milyar dolara yükseleceği ve bu

sektörde istihdam edilenlerin sayısının 13 milyona yükseleceği tahmin edilmektedir.

Döviz gelirleri açısından bakıldığında, turizm diğer sektörler arasında (petrol-doğal gaz, kömür ve yağ palmyesi dışsatımının ardından) dördüncü sırada yer almaktadır. Üstelik petrol-doğal gazın payı % 40, kömürün payı % 20 oranında azalırken ve yağ palmyesinden elde edilen gelirler giderek düşerken, yalnızca turizm gelirleri artmaktadır. Tüm hizmet sektörleri içinde en yüksek döviz geliri turizmden gelmektedir. Ülkeye gelen yabancı ziyaretçi sayısındaki artış hem döviz gelirlerini (her yabancı ziyaretçi ortalama 1.100-1.200 USD \$ harcar) hem de istihdam olanaklarını (toplam ulusal işgücünün yaklaşık % 9'u turizm sektöründe istihdam edilir) artırmaktadır.

Diğer yandan, Endonezya turistler için pek çok cazibe unsuruna sahiptir: güzel kırsal alanlar, zengin doğal kaynaklar (biyoçeşitlilik), ilginç kültürler ve tarihi kalıntılar, çeşitli miras alanları, plajlar, Cakarta ve Bali'deki gece hayatı, düşük fiyatlar nedeniyle rekabet avantajı ve çok daha fazlası! Dünya Ekonomik Forumu'nun Seyahat ve Turizm Rekabet Edebilirlik Raporu'nun sıralamasında Endonezya'nın yeri giderek yükselmektedir: 2013'de 70., 2015'de 50. ve 2017'de 42. sırada yer almıştır alıyor (World Economic Forum's Travel & Tourism Competitiveness Report, 2017). Bu yükselişin temel nedeni, turizmin “ulusal öncelikli sektör” olarak belirlenmesi ve önemli altyapı yatırımlarını (hava taşımacılığı altyapısının genişletilmesi ve cep telefonu şebekesinin artık ülkenin birçok bölgesini kapsar şekilde düzenlenmesi gibi) beraberinde getirmesidir. Tüm bunlara rağmen,

ülke çok sayıda yabancı turist çekmeyi başaramaz. 2015 yılında 10.5 milyon yabancı ziyaretçiyi ağırlama hedefine ulaşılmış olunabilir ancak bu rakam komşu ülkeler Singapur (15 milyon) veya Malezya'yı (27 milyon) ziyaret eden turist sayısından oldukça düşüktür. Oysa Endonezya komşularından daha az güzel ya da daha az ilgi çekici değildir. Peki, Endonezya'nın turizm sektörünün daha hızlı gelişmesini engelleyen faktörler nelerdir?

Endonezya'da, çoğu Bali ile ilgili olan, turizmle ilgili çeşitli sorunlar bulunmaktadır. Bali, ülkedeki turizm faaliyetleri açısından eskiden beri en önemli ve en çok tanıtılan ada olmuştur; bu durum günümüzde de geçerlidir. Hatta bazen Endonezya'nın bir adası değil de ayrı bir ülke olarak bilinmektedir. Bali (başta yaşam standartlarının büyük ölçüde artması olmak üzere) bu önemin sağladığı avantajlardan uzun süredir faydalanmaktadır. Ancak birçok soruna da yol açmıştır: Bali aşırı gelişmiştir, hava ve su kirlenmiştir, neredeyse her yerde plâstik atıklar ve çöp yığınları göze çarpmaktadır, belki de hepsinden önemlisi adanın kültürünü yavaş yavaş kaybedeceği ya da ticarileştireceği yönünde gerçek bir risk bulunmaktadır. Yakın zamanlara kadar diğer adalarda yaşayan Endonezyalıları bile Bali'nin “bir cennet ve bir ziyaretçinin isteyebileceği her şeyi bulabileceği bir yer” olduğuna inanırlarken, giderek artan kalabalıklar ve ortaya çıkan sorunlar turistler için düşündürücü olabilmektedir.

Endonezya'da yeterli altyapının olmaması ısrarlı bir sorundur, çünkü hem yatırım ortamını daha az cazip hale getirmekte hem de turistlerin seyahatleri sırasındaki akıcılığını sınırlamaktadır. Bali ve Jakarta'nın çeşitli altyapı sorunları mevcuttur ancak ülkenin özellikle

doğu kesiminde (havaalanlarında, limanlarda, yollarda ve otellerin yoğun olduğu kesimlerde) son derece yetersizdir. Adalar arasında ve ada içi bağlantılardaki eksiklikler, büyük bir turist potansiyeline sahip olan Endonezya'nın çeşitli bölgelerine kolayca erişilemeyeceği anlamına gelmektedir.

Altyapının yanı sıra eğitim de turizm faaliyetlerinin önünde bir engel oluşturmaktadır. Bali Adası'nda ve Jakarta'nın lüks otellerinde ya da genel olarak turizm sektöründe çalışan çok sayıda Endonezyalı bir yabancı dili (özellikle İngilizceyi) oldukça akıcı konuşabilmektedir. Ancak uzak adalarda ve bu adaların iç bölgelerinde yaşayanlar ile turistler arasında önemli bir dil ve iletişim engeli bulunmaktadır. Örneğin, Singapurluların bir kısmının Endonezya yerine tatil hedefleri olarak Malezya'yı seçmelerinin en önemli nedeni bu dil engelidir.

Endonezya'nın Bali dışındaki diğer adaların da tanıtmaya başlaması gereklidir. Endonezya Bali'den çok daha fazlasıdır. Turistlerin başka yerlere de gitmeleri kolaylaştırılmalıdır: Sumatra Adası'nda Toba Gölü içinde yer alan Samosir Adası'ndan Kalimantan'ın orangutanlarına, Sulawesi'ndeki Toraja halkının mimarisinden Baharat Adaları'na kadar görülecek çok yer vardır. Semeru ya da Rinjani'yi gezmek, Flores ya da Raja Ampat'ta dalış yapmak, orman içinde nehir gezilerine katılmak, Sumba ve Solor takımadaları gibi daha az bilinen adalara gitmek bunlardan yalnızca birkaçıdır.

Oteller, restoranlar, özel parklar gibi büyük turizm işletmelerinden alınan vergilerden elde edilen gelirlerin, başta Bali

olmak üzere adalardaki yaşam koşullarını iyileştirmek için kullanılması gereklidir. Çöplerin ve özellikle plastik atıkların imha edilmesi, yolların iyileştirmeleri, elektrikli araçlara devlet desteğinin sağlanması, yeraltı suyunun arıtılması için gerekli yatırımlar yapılmalıdır. Kuşkusuz adaların sorunları bunlarla sınırlı değildir:yolsuzlukla mücadelede devlet kurumlarının devreye girmesi gereklidir ve yerel halkın turistleri bir para makinesi olarak görmemeleri için gerekli eğitimler verilmelidir.

Endonezya, Turizm ve Yaratıcı Ekonomi Bakanlığı aracılığıyla, “*Harika Endonezya*” kampanyasıyla yabancı ülkelerde tanıtımlar yapmaktadır. Endonezya ile ilgili (başta terör olayları, tsunamiler ve büyük volkanik patlamalar gibi doğal afetler olmak üzere) olumsuz haberler ya da gelişmeler nedeniyle, bu tür tanıtım kampanyalarına yatırım yapılması son derece önemlidir.

KAYNAKÇA

- BUNDSCHU, I. 1989. "Migration of Young People in Bali (Indonesia)", *Applied Geography and Development* 33, s.109-125.
- ENGLISH, P.W. 1984. *World Regional Geography –A Question of Place*, New York.
- EVANS, J. 1988. "Faith, hope... and incomprehension", *The Geographical Magazine* 4, s.11-17.
- FRYER, D.W. ve JACKSON, J.C. 1978. *Indonesia*, Londra.
- GEERTZ, C. 1965. *The Social History of an Indonesian Town*, Massachusetts.
- MISSEN, G.J. 1972. *Viewpoint on Indonesia: A Geographical Study*, s. 112, Melbourne, Avustralya.
- O'NEILL, T. 1996. "Irian Jaya -Indonesia's Wild Side", *National Geographic* 2, s.2-33.
- ORAL, Z. 2000. *Uzakdoğu'm*, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul.
- ÖZGÜÇ, N. 2017. *Turizm Coğrafyası. Özellikler-Bölgeler*, Çantay Kitabevi, İstanbul.
- TİMOR, A.N. 2015. *Güneydoğu Asya –Özellikler Bölgeler*, Çantay Kitabevi, İstanbul.

BÖLÜM 5:

TÜRKİYE VE RUSYA İLİŞKİLERİNDE TURİZM

Adnan AKIN¹

GİRİŞ

Turizm, ülkeler için önemli bir döviz kaynağı oluşturarak, yeni istihdam olanaklarının meydana getirilmesinde ve ödemeler dengesi problemlerinin giderilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu nedenle de turizm sektörü, ülkelerin ekonomik kalkınma stratejisinde anahtar sektör olarak kabul edilebilecek bir konuma sahiptir (Akın, Şimşek ve Akın, 2012, s.63). Turizm sektörü küresel anlamda en hızlı gelişen sektörler arasında yer almaktadır. Bu kapsamda sınırların ortadan kaldırılması, ülkeler arası seyahat engellerinin sonlandırılması ile dünya küçülmeye başlamakta ve insanların daha uzak mesafelere (kıtalararası) seyahat etme eğilimi artmaktadır. Her geçen yıl dünya turizm faaliyetlerinin arttığı ve turizm hareketlerinin batıdan doğuya doğru kaydığı görülmektedir. Bu gelişimle birlikte önemli turistik kaynaklara sahip olan ülkelerin dünya turizminden daha fazla pay aldıkları bilinmektedir (Bakır ve Bal, 2017, s.161-162).

Türkiye, dünyada önemli turistik varlıklara sahip bir destinasyon olarak görülmektedir. Türkiye'yi önemli bir turizm merkezi olarak değerlendiren ülkelerden biri de Rusya'dır (TÜROFED, 2017). Günümüzde karşılıklı olarak birçok konuda (gümrük, dış ticaret, dış

¹ Öğr.Gör., Gaziantep Üniversitesi, Turizm ve Otelcilik Meslek Yüksek Okulu, aakin@gantep.edu.tr

politika, vize uygulamaları vb.) işbirliğine önem veren ikili anlaşmalar gerçekleştiren Rusya ve Türkiye'nin ilişkileri çok eskiye dayanmaktadır. Tarihsel süreç içerisinde bakıldığında Rusya Federasyonu (Çarlık Rusya'sı, SSCB ve Rusya Federasyonu) ile Türkiye (Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti) ilişkileri 500 yıldır devam etmektedir. Bu kapsamda Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkilerin köklü bir tarihsel geçmişe dayandığı söylenebilir (Büyükkıncı, 2012, s.779).

Türkiye-Rusya ilişkileri açısından turizm, hem ekonomik getiri hem de kültürlerarası kaynaşmayı sağlayan özellikle Sovyetler Birliği sonrası önemli bir sektör olmuştur. Yıllar boyunca, karşılıklı ziyaretlerin gerçekleştirilmesiyle iki ülke arasında özellikle Soğuk Savaş döneminde oluşan olumsuz algıların giderilmesinde turizmin önemli bir işleve sahip olduğunu söylemek mümkündür (Shoyunchap, 2008, s.70-71). Tarihsel açıdan Rusların sıcak denizlere inme politikası ise 2000'li yıllarda yerini Türklerle, Karadeniz'de güvenlik ve ekonomik işbirliğine, Akdeniz ve Ege'de de turizm alanındaki etkileşime bırakmıştır. Türk-Rus ilişkilerinde turizmin bu dönüştürücü etkisi iki ülke siyasi ve ekonomik ilişkilerini de olumlu yönde etkilemiştir (Özdağ vd., 2013, s.57).

Türkiye'nin son on yıl içerisinde turizm sektöründen sağladığı kazanımların yüksek olması Türk yöneticilerin Rus yetkililerle görüşmelerinde turizmi öncelikli gündem maddelerinden biri olarak değerlendirmelerine neden olmuştur. Benzer şekilde, Rus yetkililer de kendi ülkelerine Türkiye'den daha fazla turist çekebilmek amacıyla ikili görüşmelerde turizmi ayrı bir gündem maddesi olarak

değerlendirmeye başlamışlardır. İki ülke arasında turizm alanındaki ilişkilerde yakalanan söz konusu gelişmeler 2011 yılında vizelerin (Rusya Federasyonu ile Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının karşılıklı seyahatlerine ilişkin usullere dair anlaşma uyarınca her iki ülke vatandaşları 90 gün içinde 30 günü geçmeyen seyahatlerinde vize uygulamasına tabi olmayacak) kaldırılmasını da sağlamıştır. 500 yıla dayanan Türk-Rus ilişkilerinde bir devrim olarak nitelendirilen (iki ülke arasında vizelerin kaldırılması olayı) söz konusu gelişme, önümüzdeki yıllarda kurulması muhtemel olan Avrasya ve Orta Doğu coğrafyasındaki bölgesel işbirliklerinin ilk adımı olarak değerlendirilmektedir. Doğrudan ve dolaylı getirileriyle turizm bu kapsamda Türkiye ve Rusya ilişkilerinde incelenmeyi hak eden önemli bir konu olarak görülmektedir (Özdal vd., 2013, s.57-58). Bu kapsamda çalışmanın temel amacı, Türkiye'nin önemli turizm pazarı olan Rusya ile turizm ilişkilerindeki gelişmeleri ve mevcut durumu değerlendirmektir. Bununla birlikte, iki ülke arasında turizme yönelik yapılan anlaşmaların tespit edilmesi sonucunda ülkelerin uluslararası turizm gelirlerine, ziyaretçi sayılarına etkisini belirleyip bir değerlendirme yapmaktır. Türkiye ve Rusya arasında daha aktif ve işlevsel bir turizm ilişkisi sağlanabilmesi amacıyla getirilen öneriler çalışmayı önemli kılmaktadır. Çalışmanın verilerinin elde edilebilmesi amacıyla öncelikle bir literatür taraması gerçekleştirilmiştir. Bununla birlikte, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Türkiye Kültür ve Turizm Bakanlığı, Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü (BMDTÖ), Rusya Federasyonu Ekonomik Kalkınma Bakanlığı ve World Data

Atlas'tan elde edilen veriler doğrultusunda karşılaştırmalı analiz yapılarak araştırmanın bulgularına ulaşılmıştır.

BULGULAR

Avrasya bölgesinin iki büyük ekonomik gücü olarak bilinen, karşılıklı ilişkiler ve anlaşmalar içerisinde olan Türkiye ve Rusya, dünya turizmi içerisinde ağırladıkları turist sayısı ve elde ettikleri turizm gelirleri bakımından önemi giderek artan ülkelerdendir. 1990'lı yılların başından itibaren Türkiye, Rus turistlerin en fazla tercih ettikleri ülkelerden birisi haline gelmiştir. Söz konusu dönemde Rusya'dan Türkiye'ye turistler daha çok alışveriş amacıyla gelmekte iken 2000'li yıllardan sonra daha çok deniz-kum-güneşten faydalanmak üzere tatillerini geçirmek için Türkiye'yi tercih etmeye başlamışlardır (Shoyunchap, 2008, s.82-83). Aşağıdaki tablo 1'de 2003-2017 yılları arasında Türkiye'ye gelen Rus ziyaretçi sayıları ve ülkenin toplam ziyaretçi sayılarında Rus ziyaretçilerin payı gösterilmektedir.

Tablo 1: Yıllara Göre Rusya'dan Türkiye'ye Gelen Ziyaretçi Sayıları

Yıllar	Türkiye'ye Gelen Toplam Yabancı Ziyaretçi Sayısı	Rusya'dan Gelen Ziyaretçi Sayısı	Toplam Ziyaretçi İçerisinde Rus Turistlerin Payı (%)
2003	13.701.419	1.281.407	9,3
2004	17.202.996	1.605.006	9,3
2005	20.522.621	1.864.682	9,0
2006	19.275.948	1.853.442	9,6
2007	23.017.081	2.465.336	10,7
2008	26.431.124	2.879.278	10,9
2009	27.347.977	2.694.733	9,9
2010	28.510.852	3.107.043	10,9
2011	31.324.528	3.468.214	11,0
2012	31.342.464	3.599.925	11,4
2013	33.827.474	4.269.306	12,6
2014	35.850.286	4.479.049	12,4
2015	35.592.160	3.649.003	10,2
2016	25.265.406	866.256	3,4
2017	32.079.527	4.715.438	14,6

Kaynak: TÜİK (<https://biruni.tuik.gov.tr/turizmapp/menuturizm.zul>)

Tabloda 1'de de görüldüğü üzere, son 14 yılda turizm sektöründe yaşanan gelişmelere paralel olarak, Türkiye'ye gelen yabancı ziyaretçi sayılarında artış yaşandığı gibi Rus turistler de Türkiye'yi daha fazla tercih etmeye başlamıştır. 2003-2017 yılları arasında Türkiye'ye gelen toplam yabancı ziyaretçi sayısı yaklaşık 18 milyon kişi artarken, Rusya'dan gelenlerin sayısı da yaklaşık 3.5 milyon artmıştır. Türkiye'ye gelen toplam yabancı ziyaretçi içerisinde Rus turistlerin payı ise aynı dönemde yine %9,3'ten %14,6'ya yükselmiştir. Bu doğrultuda Türkiye'ye Rusya'dan her yıl gelen turist sayısı artan bir trend izleyerek 2012 sonrasında dört milyonu geçmiştir. Ancak, 2014 yılı sonlarında Rusya'nın ekonomisinden kaynaklı ortaya çıkan yavaşlama (%20 oranında) 2015 yılı Kasım

ayında Rus uçağının düşürülmesiyle yeni bir ivme kazanmış ve Rusya'dan gelen turist sayısı %80 civarında azalmıştır. Rusya, Aralık 2015-Haziran 2016 arasında geçen altı aylık sürede Rus tur şirketlerinin Türkiye'ye tur düzenlemelerini ve Rusların Türkiye'ye girişini engellemek için birçok hukuki düzenleme getirmiştir. Bu durum sadece Rus turistleri değil, onlarla işbirliği yapan tüm pazarlama elemanlarını, seyahat acentelerini, havayolu işletmelerini de önemli ölçüde etkilemiştir. Bununla birlikte Rusya ile iş yapan tüm sektörler ve ülkeler Türkiye-Rusya arasındaki gerilimden etkilenmiş, bu durum ülkemizde genel bir daralmaya neden olmuştur. Söz konusu yılda ülkeye gelen yabancı turist sayısı yaklaşık 10 milyon kişi azalmıştır.

Rus turistler Türkiye'den başka genel itibariyle Finlandiya, Çin, Estonya, Polonya, Almanya Yunanistan ve Mısır gibi destinasyonlara yönelmektedir. Rus turistlerin Türkiye'yi tercih etme nedenleri arasında (Taysumov, 2010, s.58);

- İklim, doğal kaynaklar (deniz-kum-güneş varlığı),
- Bozulmamış çevre,
- Zengin tarih ve kültür,
- Turizm olgusuna çabuk adapte olabilecek genç ve dinamik nüfus potansiyeli,
- Paket tur avantajları,
- Coğrafi konum nedeniyle ana pazarlara olan yakınlık,
- Rakip ülkelere göre daha yeni ve nitelikli tesisler,
- Hizmet kalitesindeki artış,

- İç turizmdeki hareketlenme,
- Son on yılda gelişmiş turistik cazibe merkezleri arasına girilmiş olması,
- İki ülke arasındaki ilişkiler (siyasi, kültürel ve ekonomik),
- Geleneksel yemekler ve mutfak kültürünün benzerliği,
- Vize kolaylıkları sıralanabilir.

Almanya, Finlandiya, ABD, İngiltere, İtalya, Fransa ve Japonya Rusya turizmi açısından önemli pazarlardır. Son yıllarda Güney Kore’de önemli bir pazar olmaya başlamıştır. Rusya’yı ziyaret eden turistlerin çoğunluğu iş amaçlı seyahat etmektedir (<http://www.tanitma.gov.tr/Eklenti/59089,rusyapazarraporu2018pdf.pdf?0>). Rusya’nın turist profili içerisinde Türk turistlerin payı oldukça düşüktür. Bu durum tablo 2’den de izlenebilmektedir.

Tablo 2: Yıllara Göre Türkiye’den Rusya’ya Giden Ziyaretçi Sayıları

Yıllar	Rusya’ya Gelen Toplam Yabancı Ziyaretçi Sayısı	Türkiye’den Gelen Ziyaretçi Sayısı	Toplam Ziyaretçi İçerisinde Türk Turistlerin Payı (%)
2003	22.514.000	139.745	0,6
2004	22.051.000	178.343	0,8
2005	22.176.000	198.151	0,9
2006	22.452.000	213.306	0,9
2007	22.908.625	237.116	1,0
2008	23.676.140	239.095	1,0
2009	21.338.650	177.332	0,8
2010	22.281.217	196.704	0,9
2011	24.932.061	249.109	1,0
2012	28.176.502	305.429	1,1
2013	30.792.000	285.966	0,9
2014	32.421.000	230.158	0,7
2015	33.729.000	169.302	0,5
2016	24.571.000	95.185	0,4
2017	-	100.180	-

Kaynak: <https://knoema.com/atlas/Russian-Federation/topics/Tourism>

2003-2016 yılları arasında Rusya'nın uluslararası ziyaretçi sayılarında önemli bir değişikliğin olmadığı görülmektedir. Genel itibariyle her yıl ülkeyi yaklaşık 20-25 milyon turist ziyaret etmektedir. Toplam ziyaretçi içerisinde Türk turistlerin payı ise %0,4-%1,0 arasında değişmektedir. Özellikle Rusya'nın Kasım 2015 tarihinde Türkiye'ye yönelik vizesiz seyahat uygulamasını tek taraflı olarak kaldırması ile Rusya'ya seyahat eden Türk turist sayısı da azalmıştır. 2016 yılında Rusya'ya yaklaşık 95 bin Türk vize alarak seyahat edebilmiştir. Rusya gibi önemli turistik potansiyele sahip bir ülkenin uluslararası ziyaretçi sayısının çok sayıda ülkeye göre düşük olduğu söylenebilir.

Tablo 3: Türkiye ve Rusya'nın Turizm Arz Kaynakları (2017)

		Türkiye	Rusya
Konaklama İşletmesi Sayısı		12.957	25.291
Toplam Yatak Kapasitesi		1.992.667	2.168.000
Seyahat Acentesi ve Tur Opr. Sayısı		9.165	13.580
Yiyecek İçecek Firmalarının Sayısı		1.550.000	2.168.120

Kaynak: <https://www.russiatourism.ru/contents/statistika/statisticheskie-dannye-porrf-2018/>; <http://yigm.kulturturizm.gov.tr/TR-9851/turizm-istatistikleri.html>

Rusya, Türkiye'nin yaklaşık iki katı nüfusa, on yedi katı topraklara ve önemli turistik kaynaklara sahip oldukça büyük bir ülkedir. İki ülkenin uluslararası ziyaretçi sayıları incelendiğinde Türkiye'nin daha fazla ziyaretçi ağırladığı görülmektedir. Tablo 3'te

iki ülkenin önemli arz kaynaklarına ait sayısal veriler yer almaktadır. Buna göre; konaklama tesisi, yatak kapasitesi, seyahat acentesi ve yiyecek içecek işletmesi bakımından Rusya'nın Türkiye'ye göre çok daha avantajlı olduğu görülmektedir. Türkiye, yaklaşık 12 bin konaklama tesisine sahipken Rusya'da 25 bin civarında konaklama tesisi bulunmaktadır. Bu kapsamda yatak kapasitesi açısından da Rusya 2 milyonun üzerine çıkabilmiştir. Bilindiği üzere seyahat acenteleri ve tur operatörleri turizm faaliyetlerinin yürütülmesinde ve turistlerin yönlendirilmesinde önemli etkiye sahiptir. Bu durumda Rusya'da Türkiye'den daha fazla sayıda seyahat acentesinin faaliyet gösterildiği görülmektedir.

Turistik arz kaynakları açısından daha avantajlı görülen Rusya'nın, turist sayısının az olması ve artış trendinin yakalanamamasının en önemli sebepleri arasında; aşırı pahalı fiyatlar (ulaşım, konaklama ve yiyecek içecek işletmelerinde sunulan ürünler ve tur paketlerin fiyatlarının yüksek olması), ülkeye giriş formalitelerinin (vize temini vb.) çok uzun zaman alması, yorucu olması, otel altyapısının yetersizliği, turizm işletmelerinde sunulan hizmet kalitesinin ve işletme niteliklerinin rakip ülkelere göre düşük olması ve ülkede turizme gerekli önemin verilmemesi olarak sıralanabilir (Akarcalı, 2015, s.12).

Bir ülkenin en önemli turizm göstergesi, sahip olduğu net turizm gelirleridir. Çünkü ülkenin turizm gideri diğer bir ifadeyle ülke dışına yapılan seyahatler ne kadar fazla olursa ülkeden döviz çıkışı da o doğrultuda artmaktadır. Bu durum ülkenin net turizm gelirlerinin

düşmesine neden olmaktadır. Türkiye ve Rusya'nın net turizm gelirleri ve giderleri açısından karşılaştırılması tablo 4'te gösterilmektedir.

Tablo 4: Türkiye ve Rusya'nın Net Turizm Gelirleri Açısından Karşılaştırılması

TÜRKİYE				RUSYA		
Yıllar	Turizm Geliri (Milyar \$)	Turizm Gideri (Milyar \$)	Net Turizm Geliri (Milyar \$)	Turizm Geliri (Milyar \$)	Turizm Gideri (Milyar \$)	Net Turizm Geliri (Milyar \$)
2003	13.2	2.4	10.8	5.8	13.4	-7.6
2004	17.0	2.9	14.1	7.2	16.0	-8.8
2005	20.3	3.4	16.9	7.8	17.9	-10.1
2006	18.5	3.2	15.3	9.7	18.8	-9.1
2007	20.9	4.0	16.9	12.4	22.4	-10.0
2008	25.4	4.2	21.1	15.8	26.4	-10.6
2009	25.0	5.1	19.9	12.3	23.7	-11.4
2010	24.9	5.8	19.1	13.2	30.1	-16.9
2011	28.1	5.5	22.5	16.9	37.3	-20.4
2012	29.0	4.6	24.4	17.8	48.0	-30.2
2013	32.3	5.2	27.0	20.1	59.5	-39.4
2014	34.3	5.4	28.9	19.4	55.3	-35.9
2015	31.4	5.7	25.7	13.2	38.4	-35.2
2016	22.1	5.0	17.1	12.8	27.6	-24.8
2017	26.2	5.1	21.2	-	-	-

Kaynak: <https://knoema.com/atlas/Russian-Federation/topics/Tourism;>
<http://yigm.kulturturizm.gov.tr/TR-9851/turizm-istatistikleri.html>

Tablo 4'ten de izlenebildiği üzere incelenen dönemde Türkiye'nin turizm gideri 2.4 milyar dolardan 5 milyar dolara yükselmiştir. Aynı dönemde, Rusya'nın turizm gideri 13.4 milyar dolardan yaklaşık 30 milyar dolara kadar artmıştır. Türkiye turizm sektöründen ciddi anlamda net gelir sağlarken, Rusya vatandaşlarının

yurtdışına yaptıkları seyahatlerin fazla olmasından dolayı ülke net gelir sağlayamamakta ve bu durum ülkeden önemli miktarlarda döviz çıkışına yol açmaktadır. Tablo 4’te de görüldüğü üzere turizm gelirleri açısından Rusya, Türkiye’nin gerisindedir.

2017 yılında Rusya’dan turizm amaçlı 26.840.000 vatandaş çıkış yapmıştır. Rusya’dan turizm amaçlı çıkışlarda en büyük motivasyon deniz-kum- güneş içeren kıyı turizmidir. Rus turistler, Türkiye, Yunanistan, Tunus gibi ülkelere kıyı turizmi, İspanya, İtalya gibi ülkelere ise şehir turizmi ve alışveriş için yönelmektedirler. Rusya’da kıtasal kara iklimi hakim olmakta ve oldukça soğuk, sert kışlar yaşanmaktadır, yazlar ise Akdeniz iklimi olmadığından çok sıcak ve kurak geçmemektedir. Bu durum özellikle Haziran-Ekim ayları arasında Rusları sıcak destinasyonlara itmektedir (<http://www.tanitma.gov.tr/Eklenti/59089,rusyapazarraporu2018pdf.pdf?0>). Bununla birlikte, Rus sahillerindeki tesislerin fiyatlarının sundukları hizmet kalitesine göre çok yüksek olması, tatil beldesinde yaşayan Rusların dahi yabancı ülkelere tatile gitmelerine neden olmaktadır. İşletme sahiplerinin fiyat ve pazarlama konusundaki bu olumsuz tutumlarının zengin doğal kaynaklara ve kendi sahillerine sahip olan Rusya’nın turizm potansiyelini etkin kullanamamasına neden olmaktadır. Rus sahillerindeki turistik tesislerde fiyatların kalitelerine göre çok yüksek olması ve hizmet standartlarını karşılayamamalarından dolayı Rusların başta Türkiye ve Mısır olmak üzere ucuz tatil ülkelerini tercih etmelerine neden olmaktadır (Shoyunchap, 2008, s.73-74).

Rusya ve Türkiye arasında turizmin gelişmesi için özellikle 2010 yılından itibaren çeşitli anlaşmalar yapılmakta ve eylem planları imzalanmaktadır. Bu kapsamda yaşanan gelişmeler aşağıdaki şekildedir (Çulha, 2016, s.287-297):

- Birinci Üst Düzey İşbirliği Konseyi’nde Türkiye Cumhuriyeti İle Rusya Federasyonu Arasında (11 Mayıs 2010 tarihinde) imzalanan anlaşmalar,
 - Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Rusya Federasyonu Hükümeti Arasında İki Ülke Vatandaşlarının Karşılıklı Seyahatlerine ilişkin Usullere Dair Anlaşma,
 - Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Rusya Federasyonu Hükümeti Arasında Hava Ulaştırma Anlaşması,
 - Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Rusya Federasyonu Hükümeti Arasında Deniz Taşımacılığı Anlaşması,
- Moskova Crocus City fuar merkezinde düzenlenen “Intourmarket 2012” fuarda Türkiye Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Rosturizm (Rusya Federal Turizm Ajansı) arasında “Ortak Eylem Planı” imzalandı.
- 10.03.2017 de gerçekleştirilen Rusya Federasyonu-Türkiye Cumhuriyeti Üst Düzey İşbirliği Konseyinin 6. Toplantısında, Rusya Federasyonu Kültür Bakanlığı ile Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı Arasında 2019 Yılında Karşılıklı Kültür ve Turizm Yılı’nın Düzenlenmesine İlişkin Deklarasyon gerçekleştirildi.

- Nisan 2018'de Antalya'da Federal Turizm Ajansı (Rosturizm) ve Türkiye Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından gerçekleştirilen 'Geleceğe Adım' adlı Türkiye-Rusya Misafirperverlik Forumu'nda iki ülkenin turizm ilişkilerini geliştirmek amacıyla 2018-2019 Turizm Eylem Planı imzalandı.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Rusya, yaklaşık 17.000.000 km² alana yayılmış, toprak bakımından dünyanın en büyük, 2017 sayımına göre de 146 milyon kişilik nüfusu ile dünyanın en kalabalık 8.  lkesidir. Yaklaşık 1560 milyar dolar GSYH'ya sahiptir. Türkiye ise yaklaşık 81 milyon nüfusu ve 1200 milyar dolarlık GSYH'si ile Avrupa'nın 7'inci büyük ekonomisine sahip bir ülkedir. 783.562 km² y z l m ne sahip olan Türkiye, toprak bakımından Rusya'dan çok k  kt r. Ancak iki kadim medeniyetin temsilcileri olan Rusya ve Türkiye, göz ardı edilemeyecek derecede askeri, ekonomik güce sahip ve bölgesel aktörler, yerel unsurlarla bağları kuvvetli olan ülkelerdir.

Gerçekleştirilen araştırma kapsamında Rusya ile Türkiye'nin turistik arz kaynakları, uluslararası turist sayıları, turizm gelirleri bakımından karşılaştırılması amaçlanmış olup iki ülke arasında turizm sektörüne yönelik yapılan anlaşmaların ve ilişkilerin sektöre yönelik etkileri belirlenmeye çalışılmıştır. Sahip olduğu toprak parçası, ekonomisi ve nüfusu ile Rusya, Türkiye'den çok daha avantajlı olmasına rağmen turizm faaliyetleri açısından Türkiye'nin gerisinde

kalmıştır. Araştırmada Rusya'nın Türkiye'den daha fazla sayıda turizm tesisi (konaklama, yiyecek içecek, ulaştırma işletmeleri) bulunmasına rağmen Türkiye'nin ağırladığı uluslararası turist sayısına ulaşamadığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte yıllar itibariyle iki ülkenin turizm gelirleri ve turist sayıları incelendiğinde, iki ülke arasında yaşanan siyasi, ekonomik, askeri vb. bir gerginliğin turizm sektörünü doğrudan etkilediği saptanmıştır. Ayrıca, Rus vatandaşların turizm amaçlı kendi ülkelerini tercih etmedikleri bundan dolayı da ülkenin turizm giderinin turizm gelirinin çok üstünde olduğu belirlenmiştir.

Gerçekleştirilen araştırma doğrultusunda Türkiye ile Rusya açısından karşılıklı turizm ilişkilerinin önem taşıdığı ve iki ülke arasındaki ilişkilerin sürdürülebilmesinin gerekliliği ortadadır. Türkiye turizm sektöründe, Rus turistlerin önemli bir paya (%10) sahip olduğu ortaya konulmuştur. Bu kapsamda Rus turist pazarına yönelik oluşturulacak yeni stratejiler ve iki ülke arasındaki turizm anlaşmaları aracılığıyla Türkiye'nin Rus pazarından daha fazla pay alabileceği düşünülmektedir. Bu kapsamda üzerinde durulması gereken konulara öneriler getirilerek, bu öneriler aşağıdaki şekilde sıralanmıştır:

- Rusya ile Türkiye arasındaki iş birliği alanları genel itibariyle iki ülkenin çatıştığı siyasi başlıkların doğrudan etkisi altındadır. Son jet krizinde de görüldüğü gibi bir alanda atılan adım kolaylıkla diğer iş birliği alanlarını temelden etkileyebilmektedir. Bu durum siyasi karar alıcıların attıkları her adımın sonuçlarını iki kez düşünmelerini gerektirmektedir.

- Türkiye’yi tercih eden Rus turistlerin büyük çoğunluğu deniz-kum-güneş için Akdeniz ve Ege kıyılarını (özellikle Antalya, Muğla) seçmektedir. Ancak ülkemiz deniz kum güneş dışında önemli turistik çekiciliklere de sahiptir. Bu kapsamda Rusya’da faaliyet gösteren tur şirketleri ile işbirliği yapılması, Türkiye’de din, sağlık, spor, kültür, kongre vb. gibi farklı turizm faaliyetlerinin de gerçekleştirildiğine dair tanıtım ve pazarlama faaliyetlerinin yürütülmesi gerekmektedir.
- Rusların önem verdiği tiyatro, piyano ve opera gibi müzik/sanat dallarında alternatif programların düzenlenmesi, inanç turizmine daha fazla ağırlık verilmesi ve kültür turlarının tatil programlarına dâhil edilmesi hem Türkiye’nin farklı zenginliklerinin Rusya’ya tanıtılmasını hem de ülkenin turizmden daha fazla gelir elde etmesini sağlayacaktır.
- Özellikle Karadeniz, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde Sümela Manastırı, Kars yöresi ve Van’daki Akdamar Kilisesi gibi Ruslar için tarihsel ve dinsel açıdan sembolik öğeler barındıran mekânların turistik reklamlarının yapılması, Gaziantep ve Mardin’deki arkeolojik kazılar, müze ve ören yerlerini tanıtıcı turların gerçekleştirilmesi önem arz etmektedir. Bunun haricinde ise Turizm Bakanlığı, Türk kültürü ve mutfağı üzerine çeşitli programlar geliştirebilir ve bu sayede iki toplumun kaynaştırılması ve karşılıklı önyargıların kırılması adına aracılık fonksiyonu yürütebilir.
- Tur operatörleri tarafından Rus turistlere yönelik her şey dâhil sisteminin yer aldığı sabit ve basit gezi programları da içeren

ucuz tatil fırsatları sunulmaktadır. Bu durum ÷lkeye gelir seviyesi düşük olan Rus turistlerin yönelmesine neden olmaktadır. Gelir seviyesi yüksek Rus ziyaretçileri ÷lkeye çekebilmek için ÷lkenin turizm politikasında değişik uygulamalara gidilmesi gerekmektedir.

- Türkiye orijinli havayolu şirketleri, Rusya çapında uçuş kotalarını ve varış noktalarını genişletmeye çalıştıkça Rus havayolu şirketleri tarafından önlerine çeşitli engeller çıkarılmaktadır. Bundan dolayı Rus turistlerin büyük çoğunluğu tarifersiz uçaklarla (charter seferlerle) Türkiye'ye gelmektedirler. Bu durum özellikle gelir seviyesi yüksek olan Rus turistlerin Türkiye'ye seyahat talebini olumsuz etkilemektedir. İki ÷lke yönetiminin bu konu üzerinde durması ve havayolu şirketleri arasındaki rekabeti düzenleyici birtakım ilkeleri belirlemeleri önem arz etmektedir. Bununla birlikte Karadeniz üzerinden komşu olan Türkiye ve Rusya'nın havayollarına ek olarak ulaşım imkânlarını daha da çeşitlendirmeleri ve özellikle deniz ulaşımına ağırlık vermeleri turizm hareketliliğinin artmasını sağlayabilecektir.
- Türkiye'ye gelen turistler çeşitli kazalar sebebiyle zarar görebilmekte veya hayatını kaybedebilmektedir. Rus turistlerin Türkiye'de yaşadıkları trafik kazaları, yaralanmalar, alkol ve gıda zehirlenmeleri sonucunda iki ÷lke yetkililerinin birbirlerini bilgilendirmeleri önem arz etmektedir. Rus turistler için Türkiye'nin tehlikeli bir tatil bölgesi olduğuna dair propaganda yapan bazı çevrelerin bu tarz ölüm ve yaralanma

hadiselerini abartarak yansıtmaları iki ülke arasında krize yol açabilmektedir. Türkiye'nin turistlerin karşılaşabilecekleri kazaları minimum seviyede tutabilecek tedbirler alması gerekmektedir (gıda ve alkol denetimlerini yoğunlaştırması, havuzlardaki ve turistik tesislerin genelinde hijyen kontrollerini sıklaştırması, sahil güvenlik ekibini güçlendirmesi, yol kontrollerini artırması vb.)

- Rus turistlerin Türkiye'yi "güvenli" bir ülke olarak görmeleri sağlanmalıdır. Bu kapsamda artık terörün sadece Türkiye'yi değil tüm ülkeleri kapsayan bir gerçekliğe dönüştüğü, gidilen farklı destinasyonlarda da terör olaylarıyla karşılaşılacağı algısı oluşturulmalıdır.
- Rus turizm pazarında deniz-kum-güneş turizmi açısından Mısır, Türkiye'nin en büyük rakibi konumundadır. Daha önce kasım ayından sonrasının destinasyonu olan Mısır son dönemde bu tarihi eylül ayına kadar öne almaktadır. Bu da Mısır'ın artık yalnız kış döneminde değil eylül ayından itibaren Türkiye'ye alternatif olmaya başladığını göstermektedir. Rus turistlerin Mısır'a yönelmesini engellemek için kış döneminde de Rusya pazarına yönelik çalışmalar üzerinde durulması gerekmektedir.
- Türkiye ile Rusya arasında Mayıs 2010 tarihli anlaşma doğrultusunda Kasım 2015 tarihine kadar vizesiz seyahat rejimi uygulanıyordu. Ancak, uçak krizinin patlak vermesiyle Rusya tek taraflı Türk vatandaşlarına yeniden vize uygulamaya başladı. İki ülke arasında liderler düzeyinde bir dizi ikili

görüşme ardından ticari ve ekonomik ilişkiler rayına oturtulmasına rağmen, Rusya eski vizesiz rejime dönüş yapmadı. Rusya'nın vize uygulamasının yeniden düzenlenmesi iki ülke arasında turizm faaliyetlerinin artmasını sağlayabilecektir.

Son olarak iyi yönetildiği takdirde Rusya ile geliştirilecek ilişkilerin, başta turizm olmak üzere birçok alanda (dış politika, ticaret, enerji vb.) ülkeye katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bunun yanında jeopolitik olarak birçok noktada iki ülke siyasetlerinin çatışması Türkiye-Rusya ilişkilerindeki risk faktörünü de beraberinde getirmektedir. Bu durumda karar alıcıların olayları çok yönlü olarak düşünmeleri ve değerlendirmeleri Türk-Rus ilişkilerinin geleceği açısından önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- Akarcalı, S. (2015). Tüm Yönleriyle Sağlık Turizmi / Rusya Federasyonu Ülke Raporu. SATURK yayını.
- Akın, A., Şimşek, M.Y. & Akın, A., (2012). Turizm Sektörünün Ekonomideki Yeri ve Önemi. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 4(7), 63-81.
- Bakır, M., Bal, H.T., (2017). *Turizm Bağlamında Türkiye-Rusya İlişkileri: Havacılık Sektörüne Yönelik Trend Analizi Uygulaması*. 19-20 Ekim VII. Uluslararası Karadeniz Sempozyumu Türk Rus İlişkileri.
- Büyükakıncı, E., (2012). *Türk-Rus İlişkilerinin Değerlendirilmesi: Güvenlik Sorunsalından Çok Boyutlu Derinliğe Geçiş*. (Der. Erhan Büyükakıncı ve Eyüp Bacanlı), Sovyetler Birliği'nin Dağılmasından Yirmi Yıl Sonra Rusya Federasyonu: Türk Dilli Halklar Ve Türkiye İle İlişkiler, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 779-842.
- Çulha, E., (2016). Türk-Rus İlişkilerinin Kronolojisi (1991-2017). *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi* III(2), 287-298.
- Özdal, H., Özertem, H.S., Has, K. & Demirtepe, M.T., (2013). *Türkiye - Rusya İlişkileri: Rekabetten Çok Yönlü İşbirliğine*. Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu (Usak), Usak Yayınları.
- Shoyunchap, O., (2008). *Rusya Türkiye Turizm Ekonomisi İlişkileri* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal/Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Taysumov, D, (2010). *Türkiye Rusya Arasında Tatil Turizmi: Rus Turistlerin Türkiye'yi Tercih Etme Nedenlerine İlişkin Bir Araştırma* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu).
<https://Biruni.Tuik.Gov.Tr/Turizmapp/Menuturizm.Zul> (Erişim: 10.09.2018).
- TÜROFED (Türkiye Otelciler Federasyonu) (2017). *Turizm Raporu*. Ankara: Türkiye Otelciler Federasyonu.

<https://knoema.com/atlas/russian-federation/topics/tourism> (Erişim: 22.11.2018)

<https://www.russiatourism.ru/contents/statistika/statisticheskie-dannye-po-rf-2018/>

(Erişim: 22.11.2018)

<http://www.tanitma.gov.tr/eklenti/59089,rusyapazarraporu2018pdf.pdf?0>(Erişim: 22.11.2018)

<http://yigm.kulturturizm.gov.tr/tr-9851/turizm-istatistikleri.html> (Erişim: 21.10.2018).

BÖLÜM 6:

TÜRKİYE VE YUNANİSTAN'DA TURİZM

Adnan AKIN¹

GİRİŞ

Turizm, insanların, siyasi ve ticari amaç gözetmeksizin eğlenme, dinlenme, merak, spor, kültür, tarih, öğrenim, sağlık, din vb. amaçlarla bireysel veya toplu olarak belli bir süre içerisinde sürekli ikamet ettikleri yerlerin dışına gerçekleştirdikleri seyahatlerden doğan ilişkiler ve faaliyetlerin bütünü olarak ifade edilmektedir (Örnek ve Akın, 2016, s.1090). Dünya genelinde 1950'li yıllarda turizm sektörünün ülkelere ekonomik, toplumsal ve kültürel katkısının fark edilmesine karşın, insanlığın ilkçağlarından itibaren gezip-görmek, şifa bulmak, dini ve toplumsal etkinliklere katılmak için sürekli seyahatler yapıldığı bilinmektedir (Karataş ve Babür, 2013, s.16). Özellikle 2000'li yıllarda harcanabilir kişisel gelirlerden turizm faaliyetlerine ayrılan payın artması, ulaşım, iletişim teknolojisindeki gelişmeler ve merak duygusu ile farklı destinasyonları görme arzusunun artması turizmin dünyada en hızlı gelişen ve büyüyen sektörlerden biri olmasını sağlamıştır. Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü'ne (UNWTO) göre; küresel anlamda faaliyetleri arttırması, istihdam oluşturmaları, ülkelere döviz girdisi sağlaması ve

¹ Öğr.Gör., Gaziantep Üniversitesi, Turizm ve Otelcilik Meslek Yüksek Okulu, aakin@gantep.edu.tr

yarattığı katma değer ile turizm, dünyanın en büyük sektörlerinden biri haline gelmiştir (Kandır, Önal & Karadeniz, 2007, s.1).

Turizm sektörü özellikle gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerin milli gelirlerine olan katkısı ve sağladığı döviz geliri ile karşılaştıkları ekonomik darboğazların aşılmasında, ödemeler dengesi açıklarının kapanmasında önemli rol oynamaktadır. Ayrıca ülke için etkin bir pazarlama, tanıtım ve reklam aracı özelliği de taşıyan turizm çok sayıda gelişmekte olan ülke için ekonomik ilerlemenin anahtarı olarak görülmektedir. Bununla birlikte turizm sektörü söz konusu ülkelerin kırılgan yapıdaki ekonomileri açısından kurtarıcı ve güçlendirici bir rol üstlenmektedir (Dieke, 2000, s.25–28). Turizm sektörünün ifade edilen özelliklerini fark eden uluslararası turizm pazarındaki ülkeler, müşteri memnuniyeti sağlamak için sürekli yeni arayışlara girmektedir. Diğer bir ifadeyle turizm potansiyeline sahip ülkeler arasındaki yarış, ülkeleri rekabet avantajı sağlamak için yeni arayışlara itmektedir (Kayar ve Kozak, 2008, s.72-85). Bu kapsamda çalışmada aynı coğrafyada yer alan, önemli turistik kaynaklara sahip ve sektörde rakip olan Türkiye ve Yunanistan turizm faaliyetleri açısından incelenmiştir. Araştırmada, incelenen iki rakip ülkenin turizm sektörü açısından üstün ve zayıf yönlerini, fırsat ve tehditlerini belirleyerek bir SWOT analizi gerçekleştirmek amaçlanmıştır. Bununla birlikte, Türkiye'nin uluslararası turizm pazarından rakibi olan Yunanistan'a göre daha fazla pay alabilmesi, uluslararası rekabette avantaj sağlayabilmesi, sahip olduğu turistik varlıkları etkin kullanabilmesi amacıyla getirilen çeşitli öneriler çalışmayı önemli kılmaktadır. Bu doğrultuda çalışmanın verilerine ulaşabilmek için

kapsamlı bir literatür taraması yapılmıştır. Ayrıca Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü (BMDTÖ), Kültür ve Turizm Bakanlığı, World Data Atlas'tan elde edilen veriler doğrultusunda araştırmanın bulgularına ulaşılmış ve bulgular değerlendirilmiştir.

BULGULAR

1981'de Avrupa Topluluğunun bugünkü adıyla Avrupa Birliği'nin 10'nuncu üyesi olan Yunanistan 11 milyon nüfusu ile yaklaşık 250 milyar dolarlık GSYH'ye sahip bir Akdeniz ülkesidir (Akın, 2017, s.117). Ekonomisinin temeli hizmet sektörüne dayalı olan ve bulunduğu coğrafyanın sağladığı imkânları en iyi şekilde değerlendirmeye çalışan Yunanistan tüm dünyada, eşsiz güzellikler içeren doğal tabiatı, uçsuz bucaksız sahilleri ve sayıları 2000'e ulaşan ada ve adacıklarıyla ünlü bir turizm ülkesidir. Ayrıca, kökeni Antik Yunan'a kadar dayanan köklü bir medeniyetin tarihine de sahip olmasından dolayı ülke kültür turizmi açısından da önemli bir potansiyele sahiptir. Yunanistan, Roma, Bizans ve Osmanlı dönemlerinin izlerini de taşımakta ve bu dönemlere ait çok sayıda mimari ve arkeolojik eser barındırmaktadır (Sarı, 2017, s.26). Yunanistan'ın Mitolojik Tanrılarının ve yüzyıllar boyunca anlatılan efsanelerinin Avrupa sanat ve edebiyatına ilham kaynağı olduğu bilinmektedir. Bu kapsamda Yunanistan bir bilgi ve kültür merkezi olması nedeniyle de seyahat eden insanlar tarafından tercih edilmektedir. Dolayısıyla Yunanistan sahip olduğu önemli turistik varlıkları ve alternatif turizm faaliyetleri ile Akdeniz'in gözde destinasyonlarından biri olarak kabul edilmektedir (Pak, 2007, s.54).

Türkiye ise yaklaşık 81 milyon nüfusu ve 1200 milyar dolarlık GSYH'si ile Avrupa'nın 7'inci büyük ekonomisine sahip bir Akdeniz ülkesidir (Örnek ve Akın, 2017, s.350). Özel bir coğrafi konuma sahip olmasından dolayı Türkiye; Asya, Avrupa ve Afrika kıtaları arasında doğal bir köprü özelliği taşımaktadır. Tarihin ilk dönemlerinden bu yana kıtalararası insan ilişkilerinin Anadolu topraklarında gerçekleştirildiği bilinmektedir. Bundan dolayı, Türkiye'deki eski medeniyetlerin, uygarlıkların izleri M.Ö. 8000 yıllarına kadar dayanmaktadır. Bu kadar eski uygarlık geçmişine sahip olması, ülke topraklarında çok çeşitli kavimlerin yaşamış olması (Lidyalılar, Hititler, Likyalılar, Bizanslılar, İyonlar, Sümerler, Selçuklular, Osmanlılar) Türkiye'nin arkeolojik ve kültürel zenginliğinin benzersiz olduğunun bir kanıtı olarak gösterilebilmektedir (<http://yigm.kulturturizm.gov.tr/>). Söz konusu zengin tarih ve kültür mirasının yanı sıra Türkiye, doğal kaynaklar (peribacaları, travertenler, dağlar, akarsular, şelaleler vb.) açısından da önemli bir potansiyele sahiptir. İlgi çekici jeolojik yapısı, dört mevsimin yaşanmasına imkân tanıyan iklimi, uzun sahilleri, plajları, binlerce yabani bitki ve hayvan türü ile Türkiye çok yönlü bir zenginlik sergilemektedir. Bu özellikleri halkın misafirperverliği ile birleşince Türkiye, turizm faaliyetleri için çok çekici bir ülke olarak görülmektedir (Pak, 2007, s.25).

Yunanistan ve Türkiye coğrafi bakımdan benzer iklim, doğal ve kültürel değerlere sahip, turizm türlerini çeşitlendirmeye çalışan ancak temelde deniz turizmine yönelik destinasyonlar içeren iki rakip Akdeniz ülkesidir. Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü'nün

verilerine göre, 2017 yılında uluslar arası ziyaretçi sayıları açısından Türkiye 6. Yunanistan ise 17. sırada yer almaktadır. Turizm faaliyetlerinden en fazla kazanan ülkeler arasında Türkiye'nin 12. Yunanistan'ın ise 23. sırada olduğu belirlenmiştir (<http://statistics.unwto.org/>). Aşağıdaki tablo 1'de 1990-2017 dönemine ait Yunanistan ve Türkiye'nin turizm sektörüne ilişkin gelişmeleri gösterilmektedir.

Tablo 1: Türkiye ve Yunanistan Gelen Uluslararası Ziyaretçi Sayıları ve Turizm Gelirleri

Yıllar	TÜRKİYE			YUNANİSTAN		
	Uluslararası Turizm Gelirleri (Milyar \$)	Uluslararası Turist Sayıları (Milyon Kişi)	Turist Başına Harcama (\$)	Uluslararası Turizm Gelirleri (Milyar \$)	Uluslararası Turist Sayıları (Milyon Kişi)	Turist Başına Harcama (\$)
1990	3.2	5.2	621.3	2.5	8.8	261,3
1991	2.7	5.1	519.7	2.5	8.2	304,8
1992	3.6	6.8	533.0	3.2	9.3	344,0
1993	4.0	5.9	668.1	3.3	9.4	351,3
1994	4.3	6.4	674.0	3.9	10.7	371,9
1995	4.9	7.2	684.0	4.2	10.1	408,1
1996	5.9	8.0	748.0	3.7	9.2	403,2
1997	8.0	9.2	875.9	3.7	10.0	374,6
1998	7.8	8.9	879.4	6.2	10.9	566,8
1999	5.2	7.1	736.0	8.8	12.1	722,2
2000	7.6	9.9	764.3	9.2	13.0	703,9
2001	10.1	13.4	748.4	9.1	14.0	651,2
2002	11.9	15.2	782.2	9.7	14.1	685,8
2003	13.2	16.3	809.9	10.7	13.9	768,9
2004	17.1	20.2	842.7	12.8	13.3	966,8
2005	20.3	24.1	842.3	13.7	14.7	929,9
2006	18.5	23.2	803.2	14.3	16.0	889,0
2007	21.0	27.2	769.5	15.8	16.1	959,6
2008	25.4	30.9	820.3	17.1	15.9	1.075,4
2009	25.0	32.0	783.1	14.5	14.9	973,1
2010	24.9	33.0	754.8	12.7	15.0	846,6
2011	28.1	36.1	777.7	14.6	16.4	890,2
2012	29.0	36.4	795.4	13.4	15.5	864,5
2013	32.3	39.2	823.6	16.1	17.9	899,4
2014	34.3	41.4	828.3	17.8	22.0	809,0
2015	31.4	41.6	715.0	15.6	23.5	663,8
2016	22.1	31.3	705.0	14.6	24.7	591,0
2017	26.2	38.6	681.0	17.5	27.1	644,0

Kaynak: <http://yigm.kulturturizm.gov.tr/TR-9851/turizm-istatistikleri.html>;

<http://statistics.unwto.org/>

Tablo 1’den de izlenebildiği üzere, 27 yıl içerisinde Yunanistan’a gelen turist sayısının ortalama 18 milyon kişi arttığı görülmektedir. Özellikle 2014 yılından sonra büyük bir gelişme ile ülkeyi 20 milyonun üzerinde yabancı turist ziyaret etmiştir. Turizm gelirlerinde ise 1990 yılından 2017 yılına kadar toplam 15 milyar dolar gelir artışı sağlanabilmiştir. İncelenen süre içerisinde uluslararası turist sayılarında nisbi bir artış gözlenmekle beraber turizm gelirlerinde ise kayda değer bir artışın olmadığı görülmektedir. Tabloda da görüldüğü gibi, Türkiye incelenen 27 yılda uluslararası ziyaretçi sayısını 33 milyon kişi ve turizm gelirlerini ise 23 milyar dolar arttırmıştır. Kültür ve Turizm Bakanlığı verilerine göre, Türkiye 2015 yılında yaklaşık 41.6 milyon turisti ağırlarken aynı yıl Yunanistan’ı 23.5 milyon turist ziyaret etmiştir. Söz konusu dönemde Türkiye yaklaşık 31 milyar dolar Yunanistan ise 15 milyar dolar turizm geliri sağlamıştır.

Tablo 2’de Türkiye ve Yunanistan’ın 2017 yılında gerçekleşen turizm sektörünün temel göstergelerine yer verilmiştir.

Tablo 2: Türk ve Yunan Turizm Sektörünün Temel Göstergeleri (2017)

GÖSTERGELER	TÜRKİYE	YUNANİSTAN
Uluslararası Turist Sayısı	38.620.346	27.194.000
Uluslararası Turizm Geliri (000 \$)	26.283.656	17.528.000
Uluslararası Turizm Gideri (000 \$)	5.137.244	1.800.875
Turist Başına Ortalama Harcama Miktarı (\$)	681	644
Yurtdışına Çıkış Yapan Vatandaş Sayısı	8.886.916	7.685.000
Konaklama İşletmesi Sayısı	12.957	35.719
Yatak Kapasitesi	1.992.667	1.273.476
Ortalama Geceleme Sayısı	11	10
Turizm Yatırımları (Milyar \$)	15.7	3.5
Turizmde Doğrudan İstihdam Edilen Kişi Sayısı	525.200	460.000
Turizmde İstihdam Edilen Toplam Kişi Sayısı	2.277.000	934.400
Turizm İstihdamının Ülke İstihdamındaki Payı (%)	8,0	24,2
Turizmin GSYH'ye Katkısı (000 \$)	21.146.412	15.727.125
Turizm Gelirlerinin GSYH'deki Payı	3,1	7,5
Turizmin İhracata Oranı (%)	16,7	55,6
Seyahat Acentelerinin Sayısı	9.165	4.250

Kaynak: <https://knoema.com/atlas/Greece/topics/Tourism;>
<http://yigm.kulturturizm.gov.tr/TR-9851/turizm-istatistikleri.html>

Türkiye ve Yunanistan Avrupa başta olmak üzere tüm dünyada önemli birer turizm merkezi olarak görülmektedir. Türkiye, doğrudan 525 bin, toplamda 2.2 milyon turizm istihdamı ile dünyada 14. sırada yer alırken turizmin ülke GSYH'sine doğrudan katkısı 21.1 milyar dolardır. Bununla birlikte, Türkiye toplam 12.957 (5312'i Turizm işletme belgeli, 7645'i belediye belgeli olmak üzere) konaklama tesisine ve 1.992.667 (1.484.762'si turizm işletme belgeli, 507.905'i belediye belgeli olmak üzere) yatak kapasitesine sahiptir. Bu dönemde Yunanistan ise, yaklaşık 36 bin konaklama tesisine sahip olmasına rağmen yatak kapasitesi Türkiye'den daha az olup, 1 milyon 263 bin civarındadır. Yunanistan'da turizm sektöründe toplam 934.400 kişi istihdam edilmiş olup bu turizm istihdamının ülke istihdamındaki oranı %24,2'dir. Tablo 2'de de görüldüğü üzere Türkiye'nin turizm istihdamının toplam istihdama oranı %8,0 civarındadır. Türkiye'nin, yoğun nüfusa sahip olması bu oranın Yunanistan'a göre daha düşük görülmesine neden olabilmektedir. Turizm gelirlerinin ihracata oranı bakımından Türkiye (%16,7) dünyada 5. Yunanistan ise (55,6) 1. sırada yer almaktadır. Tablo 2'de görülen değerler doğrultusunda iki ülke içinde turizm sektörünün önemi ortadadır.

Tablo 3'te Türkiye ve Yunanistan'ın turizm sektörüne yönelik SWOT analizi yer almaktadır. Bu kapsamda birbirinin rakibi olan iki ülkenin turizm sektörü açısından fırsatları, tehditleri, güçlü ve zayıf yönleri ortaya konularak çalışmanın bulguları oluşturulmuştur. İki ülkeye ait söz konusu bulgular çalışmanın sonuç bölümünde karşılaştırılarak bir değerlendirme yapılmıştır.

Tablo 3: Türk ve Yunan Turizm Sektörünün SWOT Analizi

TÜRKİYE	YUNANİSTAN
<u>Güçlü Yönler (Strengths)</u> • İklim, doğal kaynaklar ve bozulmamış çevre • Zengin tarihi ve kültürel varlıklar • Gastronomide çeşitlilik (farklı bölgesel mutfakların varlığı) • Dört mevsim turizm potansiyeline sahip bir ülke olması • Özgün sosyo-kültürel özellikler ile doğu ve batının egzotik bir bileşimi • Türk Misafirperverliği • Coğrafi konum nedeniyle ana pazarlara olan yakınlık • Genç ve kıta ötesi pazarlar için henüz keşfedilmemiş bir destinasyon olması, • Ana pazarlardaki tanınmışlık/pazar payındaki yükseklik/Türkiye hakkında uzmanlaşmış seyahat organizatörlerinin ve uçak şirketlerinin varlığı • Son 10 yılda gelişmiş destinasyonlar arasında yer alması • Rakip destinasyonlara göre daha yeni ve nitelikli tesisler • Rakip destinasyonlara göre suç oranının düşüklüğü • Genç ve dinamik nüfus potansiyeli • İç turizmde hareketlenme yaşanması • Turizmin sosyal ve ekonomik değerinin farkında olan bir toplum yapısı • Turizmin çeşitlendirilmesine imkan veren coğrafi ve doğal yapının varlığı, • Deniz-güneş-kum turizminin güçlülüğü • Kış turizmine uygun alanların varlığı ve kış turizmine uygun kamu yatırımlarının yaygınlaşması, • Dünyadaki turizm eğilimlerine uygun olarak sağlık, termal ve gençlik turizminin gelişmesi,	<u>Güçlü Yönler (Strengths)</u> • Uzun dönemli ve uzun geçmişe sahip gelişmiş bir turizm sektörü • Zengin tarihi yapısı, kültürel mirası ve doğal çekicilikleri • Birçok dünya ülkesi tarafından cazibe unsuru olarak görülen Yunan Adaları • Özel olarak tasarlanmış ve geniş turistik ürün yelpazesi • Aile işletmelerinin sayısının fazla olmasından dolayı işgücü maliyetlerinin düşük olması • Yüksek düzeyde girişimcilerin varlığı • Yunan misafirperverliği • Yerel ve geleneksel lezzetler • 2004 Olimpiyatlarına ev sahipliği yapması ile ülkenin dünya genelinde tanınması • Kurvaziye turizminde Akdeniz'in en önemli limanlarına sahip olması • Avrupa Birliği üyesi olması • İnsanların, malların, hizmetlerin serbest ve kısıtlamasız dolaşımı, başka bir ifadeyle diğer üye ülkelerle iç sınırların kaldırılması

• Halı, deri, konfeksiyon ve mücevher başta olmak üzere alışveriş olanakları	
<u>Zayıf Yönler (Weaknesses)</u> • Türk basınının haber özgürlüğü ile toplumsal çıkarlarını dengeleyememesi nedeniyle karşılaşılan olumsuzlukların uluslararası medyaya yansımaları, • Talep artışı ile birlikte gerçekleşen hızlı ilerleme neticesinde ortaya çıkan ihtiyaçlara, altyapının, hizmet kalitesinin ve destek veren sektörlerin yetersiz kalması • Turist sağlığı ve emniyetindeki eksik ve yetersizlikler • Tanıtımda dağınıklık, tanıtım ve pazarlamaya ayrılan kaynakların yetersizliği • Tanıtımda yetersiz dış yatırımlar • Stratejik Pazarlama Yönetiminin işler hale getirilmemesi, • Düşük mevsimsellik ve kapasite kullanım oranları • Türk ekonomisinin alışlagelmiş yüksek enflasyon sorunu • Nitelikli insan kaynaklarında eksiklik • Ucuz maliyetli bir ülke olmasının yarattığı olumsuz imaj • Altyapı ve hizmet kalitesinin ve destek sektörlerdeki gelişmenin, hızlı talep artışının beraberinde getirdiği ihtiyaçlara cevap verememesi, • Fiyat – kalite arasındaki ilişkinin dengesizliği • Tesis ve çevre kalitesi arasında uyumsuzluk, belirli yörelerde düzensiz ve çarpık yapılaşma nedeniyle doğal çevrenin giderek bozulması • Doğal, tarihi ve kültürel mirasın özgün niteliklerinin erozyona uğraması • Düzensiz ve denetimsiz yönde gelişen ticari faaliyetlerin ülke turizmde ve ürün kalitesinde yol açtığı yozlaşma	<u>Zayıf Yönler (Weaknesses)</u> • Amatör turizm işletmelerinin strateji, finans ve pazarlama açısından yetersizliği, • Sayıca fazla olan küçük aile işletmelerinde turist ürün tanıtımı, yönetim ve pazarlama konusundaki eksiklikler, • Turistik ürün ve hizmetler için düşük fiyatlar belirleyen yabancı tur operatörlerinin egemenliği • Hükümetin özel yargılara dayanan tutarsız ve koordine olmayan politik müdahalesi • Turizm endüstrisinden sorumlu çok sayıda bakanlığın bulunması bu doğrultuda sektörde yaşanan sorunların kısa sürede çözümlenememesi • Global dağıtım sistemlerinde eksiklikler • Yüksek harcama yapan, gelir seviyesi yüksek yabancı ziyaretçi sayısında düşüşler • Niteliksiz (düşük kaliteye sahip) alt yapı ve turizm tesisleri • Koordineli bir turizm planlamasının bulunmaması • Turizm eğitim ve öğretimi konusunda yetersizlikler • Bilgi ve iletişim teknolojisinin düşük düzeyde anlaşılması • Özellikle kıyı turizmi için oluşan talebin mevsimselliği • Turistlere hizmet sunmak amacıyla gerekli malların çoğunu ithal etmek zorunda kalan adalar nedeniyle turizm kazançlarında önemli sızıntılar. • Kalite güvence sistemlerinin yetersizliği • Kültürel varlıkların yabancı

• Piyasa aktörlerinin arasındaki işbirliği yetersizliği • Kısa-uzun dönem planlamanın uygulamasında yaşanan problemler • Sektörle ilgili kurumlar arasında iletişim eksikliği; yetki karmaşası ve çok baslılık, yönetim becerilerindeki yetersizlik • Kitle turizmine odaklanmış yapı • Kapasite kullanım oranlarının düşüklüğü • Yetersiz dış yatırımlar, devlet desteğinin eksikliği • Finansman yetersizliği • Güvenilir olmayan istatistikler • Başta yerel yönetimler olmak üzere kamunun turizme yeteri kadar ilgi göstermemesi • Turistik bölgelerde esnafın turistlere karşı olumsuz davranışları • Düşük turizm geliri bırakan kitle turizmi için kapasite üstünde turizm yatırımı yapılması • Gelişmemiş ve geliştirilmesi gereken altyapı ve bölgeler • Düşük gelir bırakan turistlere olan bağımlılık	ziyaretçilere yeterince tanıtılamaması • Turizm sektörüne yönelik yapılan araştırmaların yetersizliği
<u>Fırsatlar (Opportunities)</u> • Büyüyen dünya turizm pazarı • Gelişen ulaşım olanakları ve buna bağlı olarak uzun mesafeli seyahatin artması • Türkiye'nin rekabet gücünün yüksek olduğu doğa, tarih ve kültür turizmine olan ilginin artması • Yeni ve potansiyel pazarlar ile gelişme potansiyeli gösteren pazarlarda Türkiye'ye yönelik ilginin artması, • Büyümekte olan kültür ve tarih turizmi, yat, golf, kış turizmi, trekking, kano, rafting ve bisiklet pazarlarına uygunluk • Devletin sahip olduğu turizme uygun	<u>Fırsatlar (Opportunities)</u> • Kültürel ürünler, çevresel iyileştirmeler, bilgi teknolojileri ve küçük işletmelere yardım konuları başta olmak üzere Avrupa Birliği tarafından verilen destekler • Altyapı yatırımlarına yönelik Avrupa Birliği tarafından verilen teşvikler • Olimpiyatlara ev sahipliği sonucunda alt yapının iyileştirilmesi • Ülkenin kültürel ve çevresel ürünlerini destekleyecek yeni trendlerin oluşturulması ile Yunanistan'a turistik talebin artması • Yunan Turizm İşletmeleri Derneği gibi kurumların sektörde kalitenin

geniş kamu arazileri • AB'ye girişin sağlayacağı standartlaşma ve tanıtım olanakları • Batı Akdeniz'deki kirlenme sonucu Doğu Akdeniz bölgesinin artan çekiciliği • Küreselleşme olgusu içerisindeki Avrasya bölgesinin artan önemi ve Türkiye'nin bölge ile olan güçlü bağları • Eğitim düzeyi yüksek ve deneyimli turist segmentindeki büyümenin potansiyel tüketicilerin karşı propagandadan etkilenme olasılığını azaltıcı etkileri • Turizm eğitiminin niteliksel ve niceliksel olarak artması • Birçok ülke ile vize uygulamalarının kaldırılması, • Büyük sportif etkinlikler için potansiyelin bulunması	arttırılmasına yönelik çalışmaları • Turizmi koordine etmek için bölgesel ve yerel düzeyde oluşan işbirliği • Turizm işletmelerinin işleyişinde ve pazarlanmasında internet ve diğer bilgi teknolojilerinin kullanımının giderek artması • Çağdaş yönetim yaklaşımlarını kullanan yeni turizm işletmesinin sayısının artması • 'Yeşil' turizmin gelişmesine (örneğin, ekolojik kamp ve marina turizmi) yönelik hükümetin girişimleri • Yunanistan'ın kurumsal etkinlikler, konferanslar için tercih edilen önemli bir merkez haline gelmesi
<u>Tehditler (Threats)</u> • Yeni destinasyonların ve rakiplerin sayısının artması • Ülkemizin jeopolitik konumundan kaynaklanan dış tehditler, • Ağır fiyat rekabeti • Çevre ile ilgili sürdürülebilirlik problemleri • Küresel ekonomik krizler • Dış basında, Türkiye'de ortaya çıkabilen münferit terör eylemleri ile demokrasi, insan hakları vb. konulara ilişkin olarak yer alan olumsuz yayınlar ve bunların neden olduğu imaj sorunları • Coğrafi konum nedeniyle yakın çevrede (Ortadoğu, Balkanlar, BDT Ülkeleri) yaşanan savaşlardan ve siyasi istikrarsızlıklardan olumsuz yönde etkilenme • Yatay ve dikey entegrasyonlarla dev boyutlara ulaşan uluslararası tur kartellerinin rasyonel çalışma yöntemleri, modern teknik donanım ve ölçek ekonomileri gibi avantajları	<u>Tehditler (Threats)</u> • Küreselleşme ile turizm girişimlerinin daha büyük işletmelere yoğunlaşması, dağıtım kanalındaki küçük işletmelerin önemini yitirmeye başlaması • Ülkenin çevre yönetimini konusundaki başarısızlığı neticesinde turistik doğal kaynakların tahribi ve turistik talebin azalması • Turizm sektöründeki arz kaynaklarının fazlalığı sonucu fiyat rekabetinin artması • Avrupa Birliği'nin Yunan turizm işletmelerini, daha büyük Avrupa firmalarına devretmelerine yönelik çağrıları • Balkanlar ve Orta Doğu gibi savaş ve terörün yer aldığı bölgelere coğrafi yakınlık (bu durum güvenlik konusundaki harcamaları arttırmaktadır) • Avro Bölgesi'nin (özellikle Hırvatistan, Türkiye, Tunus ve Afrika)

kullanarak piyasaya egemen olmaları ve hem dış talep, hem de işletmelerin kar marjları üzerindeki baskılarını arttırmaları • Yabancı tur kartellerinin Türkiye’deki acente ve otelleri satın alarak döviz kayıplarına neden olmaları, • AB üyesi rakip ülkelerin birliğin bilgi ve finans desteklerinden yararlanarak rekabet güçlerini hızla arttırmaları, AB’nin Birlik içi turizm hareketlerini özendirici politikaları	dışındaki rakip destinasyonların, kendi ulusal para birimlerinin rekabet edebilirliği nedeniyle pazar paylarını arttırmaları • Belirli dönemlerde oluşan siyasi gerilimler
--	---

Kaynak: Tavmergen, 2002: 114; Soyak, 2016: 58; DPT, 2006: 13; Buhalis, 2000: 5-22; Boniface ve Cooper, 2005:148-151.

Sonuç ve Öneriler

Yapılan literatür taraması sonucunda, Türkiye ve Yunanistan turizm sektörünün karşılaştırılmasına yönelik bir değerlendirme gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda özellikle birbirinin rakibi olan bu iki Akdeniz ülkesinin benzer güçlü yönlerinin olduğu tespit edilmiştir. Bunlar arasında, doğal güzellikler (deniz-kum-güneş, adalar, sahiller vb.), tarihi, kültürel varlıklar, iklim, coğrafi yapı, geleneksel-yerel lezzetler, turistik ürün çeşitliliği sıralanabilir. Ancak, Yunanistan’ın Avrupa Birliği üyesi olması ülkeyi Türkiye’ye göre daha avantajlı konuma getirmektedir. Bu doğrultuda birliğe üye ülkeler arasında sınırların ortadan kaldırılması, Yunanistan’a gelecek ziyaretçilerin hiçbir engelle (vize, pasaport vb.) karşılaşmaması ülkeye gelen turist sayısını arttırmaktadır.

Zayıf yönler açısından iki ülkeyi kıyasladığımızda Türkiye’nin üzerinde durması gereken daha fazla zayıf taraflarının olduğu söylenebilir. Ülke içerisinde oluşan olumsuzlukların uluslararası medyaya yansımaları, turist sağlığı ve güvenliğindeki eksiklikler Türkiye’nin en önemli zayıf yönleri olarak ifade edilebilir. Ayrıca,

ucuz ülke imajı, dış tanıtım ve alt yapı eksikliği, kamu-özel sektör arasında işbirliği ve iletişim yetersizliği gibi zayıf yönlerde söz konusudur. Yunanistan’da ise özellikle küçük profesyonel olmayan aile işletmelerinin sayıca fazla olması ve bu işletmelerin nitelik, yönetim, pazarlama açısından yetersiz olmaları ülkenin en önemli zayıf yönü olarak ifade edilebilir. Bununla birlikte ülkede turizmden sorumlu çok sayıda bakanlığın bulunması, sektöre yönelik sorunların kısa sürede çözümlenememesi ve turizm eğitime gerekli önemin verilmemesi ülkenin zayıflıkları arasında sıralanabilir.

Alternatif turizm (yat, golf, kış turizmi, spor turizmi vb.) türlerine uygunluk, gelişme potansiyeli gösteren pazarlarda ülkeye yönelik ilginin artması gibi Türkiye’nin fırsatları söz konusudur. Ancak Yunanistan’ın Avrupa Birliği’nden dolayı önemli bazı fırsatlara sahip olduğu bilinmektedir. Bu doğrultuda Avrupa Birliği, turizm sektörüne destek vermekte, çevresel iyileştirmeler, mesleki eğitim, bilgi teknolojileri, kırsal kalkınma, ulaşım, altyapı konularında birçok uygulamalar gerçekleştirmekte ve üye ülkelere teşvikler sağlamaktadır. Ayrıca Yunanistan’ın geçmişten bu yana çok sayıda olimpiyatlara ev sahipliği yapmış olması ülkenin küresel anlamda tanınmasını da sağlamıştır. Bu anlamda Yunanistan’ın ülkemize göre turizm konusunda önemli fırsatlara sahip olduğu söylenebilir.

Türkiye’de ortaya çıkabilen münferit terör eylemleri ile demokrasi, insan hakları vb. konulara ilişkin dış basında yer alan olumsuz yayınlar ülkenin imajını tehdit etmekte, ülkeyi ziyaret etmek isteyen potansiyel turistleri olumsuz etkilemektedir. Bu kapsamda Avrupa Birliği’nin vatandaşlarına Türkiye’deki terör saldırıları

nedeniyle risk uyarıları yaptığı ve Türkiye’ye seyahat etmemeleri yönünde telkinlerde bulundukları bilinmektedir. Ayrıca Türkiye jeopolitik konumundan dolayı dış tehditlere maruz kalabilmekte, yakın çevrede (Ortadoğu, Balkanlar gibi) yaşanan savaşlardan, krizlerden, siyasi istikrarsızlıklardan olumsuz yönde etkilenebilmektedir. Yunanistan gibi rakiplerinin Avrupa Birliği’nin sunduğu bilgi ve finans desteklerinden yararlanarak rekabet gücünü arttırması, birlik içinde özendirici turizm politikaları uygulamaları da Türkiye’nin tehditleri arasında yer almaktadır. Küreselleşme ile birlikte girişimcilerin büyük ölçekli nitelikli işletmelere yoğunlaşmasıyla küçük aile işletmelerinin önemini yitirmeye başlaması Yunanistan’ın tehditleri arasında yer almaktadır. Bununla birlikte savaş ve terör olaylarının yer aldığı bölgelere yakın olması ülkenin güvenlik konusundaki harcamalarını arttırmaktadır.

Sonuç olarak hem Yunanistan hem de Türkiye’nin katma değeri yüksek turistleri ülkelerine çekemedikleri söylenebilir. Çünkü yıllar itibariyle verileri incelendiğinde genel itibariyle turist başına ortalama harcamanın yaklaşık olarak 650-750 dolar olduğu görölmektedir. Her iki ülkenin de turistik ürünü ve imajındaki bozulmadan, işletmecilerin daha düşük fiyatla müşteri çekmeye çalışmasından dolayı, turistlerin daha düşük bir fiyattan hizmet satın almak istedikleri düşünülmektedir. Ancak bu durum ülkede hizmet kalitesinin düşmesine neden olmaktadır.

Yunanistan nüfus, yüzölçümü, mili gelir ve turistik arz kaynakları bakımından Türkiye’nin çok gerisinde olmasına rağmen turizm sektörüne yönelik kazanımları azımsanmayacak boyuttadır. Bu

durumu istatistiki göstergeler de desteklemektedir. İncelenen iki ülkenin ekonomik, sosyal, kültürel vb. birçok yönden gelişmesinde turizm sektörünün önemli rol oynadığı görülmektedir. Çalışmanın sonucunda turizm sektöründen Türkiye'nin Yunanistan'dan daha fazla kazanç sağladığı ancak Yunanistan'ın bir Avrupa Birliği ülkesi olmasından dolayı turizm faaliyetlerini etkinleştirme açısından Türkiye'den çok daha fazla avantajlara sahip olduğu tespit edilmiştir. Ancak, Akdeniz'de Türkiye'nin Yunanistan gibi benzer turistik özelliklere sahip çok sayıda rakibi bulunmaktadır. Bu kapsamda Türkiye'nin bu pazardan daha fazla pay alabilmesi tespit edilen zayıf yönlerin güçlendirilmesi ortaya çıkan tehditlerin bertaraf edilmesi ile mümkün olabilmektedir. Bununla birlikte ülkenin sahip olduğu fırsatların gerçekleştirilecek uygulamalar doğrultusunda aktif hale getirilerek ülkenin güçlü yönlerinin arttırılması da söz konusu olabilmektedir. Bu doğrultuda Türkiye'nin sahip olduğu turistik kaynakları, fırsatları daha etkili kullanabilmesi amacıyla getirilen öneriler şu şekildedir:

- Türk turizminin en önemli sorunlarından biri güvenlidir. Turistler için güvenlik algısı destinasyon seçiminde önemli unsurlardan biri olmaktadır. Turizm bölgelerinde turistin güvenli ülke/bölge/şehir algısı kazanıldığı takdirde turizm sektörüne ilişkin politikaların başarısından söz edilebilir. Bu doğrultuda, turizm sektöründe ilgili kurum ve kuruluşlar arasında işbirliği ile etkili güvenlik hizmetlerinin oluşturulmasına yönelik atılacak adımlar Türkiye'nin dünya turizmindeki pazar payının artırılmasına katkı sağlayacaktır.

- Nitelikli personel yetiştirme ve sektöre entegre etme konusunda yaşanan aksaklıkların önüne geçilmesi için sektörün; üniversiteler, meslek yüksekokulları ve kamu otoriteleri ile koordinasyon ve işbirliği sağlaması gerekmektedir.
- Dünya genelinde önem arz eden sağlık turizmi, kayak turizmi, kongre turizmi, av turizmi, golf turizmi, inanç turizmi gibi alternatif turizm türlerinin ülke genelinde yaygınlaştırılması için turizm otoritelerinin yürüteceği faaliyetler, gelecekte Türk turizminin çok daha çeşitli müşteri kitlesine ulaşmasında önemli rol oynayabilecektir.
- Avrasya bölgesinin öneminin artması Türkiye'nin siyasi ve ekonomik yönden stratejik önem kazanmasını sağlamıştır. Bu kapsamda Türkiye'nin siyasi güç olarak kabul gördüğü İran, Gürcistan, Suriye, Dubai, Suudi Arabistan gibi ülkelere gelen turist sayılarında artış yaşandığı görülmektedir. Bu doğrultuda sektörün, gelecek dönemki tanıtım stratejilerini ve kampanyalarını bu pazarlara doğru kaydırması ülkenin yararına olabilecektir.
- Türkiye gibi turizm sektöründen pay almak isteyen ülkeler rekabet düzeylerini arttırarak markalaşma yoluna gitmektedir. Gelir seviyesi yüksek turistlerin, Türkiye'ye göre yüksek fiyatlı marka olan destinasyonlara yöneldikleri bilinmektedir. Bu kapsamda uluslararası tanıtımlara ağırlık verilerek Türk turizminin de yakın gelecekte marka olması hedeflenmelidir.
- Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de gelişen turizm faaliyetlerinin etkin ve doğru bir biçimde yönetilememesi,

kültürel, doğal ve fiziksel çevre üzerinde olumsuz etkilere sebep olabilmektedir. Doğal kaynakların tahrip olmaması ve kültürel yapının yok olmaması adına Kültür ve Turizm Bakanlığı'na önemli sorumluluklar düşmektedir. Özellikle bakanlık ve sivil toplum örgütleri sürdürülebilir turizm kapsamında ekoturizm bölgeleri oluşturmali, toplumda çevre bilincinin geliştirilmesine yönelik faaliyetler düzenlemelidir.

- Turizm pazarının değişmekte olduğunu kabul eden koordineli bir kamu / özel sektör stratejisi geliştirilmelidir. Sektöre dair önlemler alınmalı, düzenlemeler yapılmalıdır ve bu düzenlemelerin, yasal boyuta taşınması, bir politika şeklinde sunulması gerekmektedir. Bu doğrultuda ülkenin zayıf ve güçlü yönlerinin değerlendirilmesi ile turizm sektörünün daha iyi bir şekilde yönetilmesi mümkün olabilecektir.
- Turizm tesislerini yenileme projelerinin teşvik edilmesi, özellikle sağlık ve termal turizminin geliştirilmesi için sektörlerin bilinçlendirilerek yatırımların desteklenmesi gerekmektedir.
- Uluslararası etkinlikler ve organizasyonlar düzenlenmesi ve bu organizasyonlara devlet desteği sağlanması gerekmektedir. Bu yolla ülkenin tanınması ve reklamının yapılması mümkün olabilmektedir.
- Tanıtım ve pazarlama çalışmalarında kamunun özel sektöre daha çok destek vermesinin sağlanması ve bütçe kanununda turizm tanıtımı için daha fazla kaynak ayrılması gerekmektedir.

- Türkiye’de ortaya çıkabilen münferit terör eylemleri ile demokrasi, insan hakları vb. konulara ilişkin haberlerin dış basında abartılarak farklılaştırılarak yansıtılmasının önüne geçilmesi gerekmektedir. Bu tür olayların çok sayıda ülkede yaşandığı veya yaşanabileceğine dair mesajlar verilmelidir.

İfade edilen önerilerin gerçekleştirilmesi durumunda Türkiye’nin turizmden elde edeceği kazanımların rakiplerine oranla artabileceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Akın, A., (2017). *Akdeniz Ülkelerinde Turizm Potansiyellerinin ve Gelirlerinin Makroekonomi Üzerindeki Etkileri* (Yayınlanmamış doktora tezi). Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.
- Boniface B. and Cooper, C., (2005). *Worldwide Destinations Casebook the Geography of Travel and Tourism*. Elsevier Butterworth-Heinemann.
- Buhalis, D., (2000). Athens. City Reports, 4, 5–22.
- Dieke, P.U.C. (2000). Developing Tourism in Africa: Issues for Policy Consideration, *Development Policy Management Bulletin*, 7(1), 25–31.
- DPT (Devlet Planlama Teşkilatı) (2006). Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013) Turizm Özel İhtisas Komisyon Raporu, Ankara.
- Kandır, S. Y., Önal, Y.B. & Karadeniz, E. (2007). *Turizm Yatırım Projelerinin Yönetimi Değerlendirilmesi ve Finansmanı*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Karataş, M., Babür, S. (2013). Gelişen Dünya’da Turizm Sektörünün Yeri. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 15 (25), 15-24.
- Kayar, Ç. H., Kozak, N. (2008). *Measuring Destination Competitiveness: An Application of Travel and Tourism Competitiveness Index*. The 4th World Conference for Graduate Research in Tourism, Hospitality and Leisure Proceedings Book, Antalya.

- Örnek, İ., Akın, A. (2016). Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Kıtalar Arası Turizm Hareketlerinin Ekonomik Etkisinin Araştırılması (Avrupa ve Ortadoğu Kıtası Örneği). *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(45), 1089-1098.
- Örnek, İ., Akın, A. (2017). Turizmin İstihdam Üzerindeki Etkisini Tespit Etmeye Yönelik Bir Araştırma. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(40), 344-356.
- Pak, V. (2007). *Akdeniz Çanağı ve Avrupa Birliği Ülkeleri İçinde Çok Boyutlu Ölçekleme Analizi İle Türkiye Turizminin Yeri* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Beykent Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Sarı, H.İ. (2017). *Yunanistan Ekonomisinde Turizmin Yeri ve Önemi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi /Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Soyak, M. (2016). Türk Turizm Sektörünün Yapısal Analizi ve SWOT Matrisine Dayalı Sektörel Stratejiler, *The Journal of Marmara Social Research*, 10, 47-71.
- Tavmergen, İ. P. (2002). *Turizm Sektöründe Kalite Yönetimi* (1. Basım). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- <http://yigm.kulturturizm.gov.tr/> (Erişim: 15.11.2018)
- <http://statistics.unwto.org/> (Erişim: 10.11.2018)
- <http://yigm.kulturturizm.gov.tr/TR-9851/turizm-istatistikleri.html> (Erişim: 18.10.2018)
- <https://knoema.com/atlas/Greece/topics/Tourism> (Erişim: 20.11.2018)

BÖLÜM 7:

TURİZM HARİKASI ÇAMLIHEMŞİN İLE İLGİLİ HABERLERİN GAZETELERDE SUNULMASI

Dr. Gökhan BAK

Milli Savunma Bakanlığı, gokhanbak2010@hotmail.com

1. GİRİŞ

Basının en temel görevi bilgilendirmedir. Bunu da görsel ve yazılı basın yoluyla yapmaktadır. Yazılı basın olarak değerlendirilen gazetelerin, bilgilendirme yaparken bazı hususlarda daha dikkatli davranması gerektiği de bilinmektedir. “Kitle iletişim araçlarının temel yapı taşlarından olan yazılı basın içerisinde yer alan gazeteler; bireylerin olumsuz olarak etkilenebilecekleri olay ve kurguları, manşetlerine, fotoğraflarına, içerik ve anlatımlarına taşıyabilmektedirler. Bunu yaparken de, gerek medya patronlarının ‘tiraj kaygısı’, gerekse okur ilgisini çekmek amacıyla; trajik veya dramatik bir konu ya da olayın haberi söz konusu ise, belli başlı kalıpları, haber dilinde gelişigüzel kullanabilmekte, kullanılan görsellere ‘salt okurun dikkatini çekmek uğruna’ dikkat etmemekte, haberin içeriğinde geçen öznelerle ilgili her zaman ‘hassas’ yaklaşmamaktadırlar. Oysa gazeteler, gündemden bahsederken, toplumsal sorunlar hakkında da toplumu bilgilendirme ve bunu yaparken de söz konusu problemlere alternatif çözümler geliştirebilme görevini unutmamalıdır” (Bak, 2017:1).

Yazılı basının okuyucularına verdiği mesajların ne denli önemli olduğu göz önüne alındığında, turizm yöresi olan bir yerin bile

gazetelerde nasıl yansıtıldığı araştırılması gereken konulardan olduğu görülmektedir. Genellikle gazetelerde yer alan siyasi içerikli haberlerin okuyucularına mesajlar verdiği düşünülmektedir. Oysaki her haber iletisi içerisinde her kesimin alacağı mesajlar vardır. Turizm harikası olan bir yerin haberlerdeki yansımada bu denli yoğunlukta mesaj olmasa da her haberin okuyucusunda bıraktığı etki yadsınamaz derecede olduğu unutulmamalıdır.

2. TURİZM HARİKASI ÇAMLIHEMŞİN

Çamlıhemşin Doğu Karadeniz bölgesinde Rize ilinin denize sınırı olmayan ilçelerinden biridir. Pazar, Ardeşen, Çayeli, Hemşin, İspir, İkizdere ve Yusufeli ilçeleriyle sınırı vardır. Eski adı “Vicealtı” olan Çamlıhemşin, 1953’te Ardeşen ilçe olunca, Çamlıca adı altında bu ilçeye bağlanmıştır. 1955 yılında belediyesi kurulmuştur. 1957 yılında ise 7033 sayılı kanun ile Çamlıhemşin adını alarak ilçe haline getirilmiştir. İlçenin kuruluşu 1960’larda tamamlanmıştır. Her mevsim yağışlı bir iklime sahiptir (URL-1).

Dünyaca ünlü Ayder yaylasını ve de Kaçkar Dağları Milli Parkının bir bölümünü de içinde barındıran Çamlıhemşin, doğal güzellikleri, şelaleleri, yaylaları, buzul göllerinin yanı sıra tarihi dokusuyla da eşsiz bir cennet mekânlardandır. Ayder Yaylası dünyanın ve de Türkiye’nin ilgiyi en çok üzerine çeken yaylasıdır. Yeşilin bin bir tonunu barındırır. Ayrıca, Şenyuva Köprüsü, Zil Kale, Palovit Şelalesi, Kale-i Bala (Varoş Kale), Kapılı Göller gezilecek yerler arasındadır (URL-2).

3. LİTERATÜR TARAMASI

Çamlıhemşin ilçesiyle ilgili yapılan birçok araştırma vardır. Yapılan bu çalışmaların büyük çoğunluğu da turizm odaklıdır. Turizm sektöründe gelişmelerin yaşanması, kültürel dokunun korunması, coğrafi koşullarının incelenmesi konuları bu araştırmalardandır. Yazılı basın olarak değerlendirilen gazeteler üzerinde yapılan çalışmalarda, her konuda araştırma yapılmıştır. Yazılı basında Çamlıhemşin konulu haberlerin tarandığı bir çalışmanın yapılmadığı görülmüş, bunun üzerine böyle bir çalışmanın yapılmasına gereksinim duyulmuştur.

4. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırma içerik analiz yöntemi ile incelenmiştir. “İçerik çözümlemesi, iletişim içeriğinin, genellikle önceden belirlenmiş sınıflamalar (kategoriler) çerçevesinde sistematik olarak gerçekleştirilmesini sağlayan bir araştırma tekniğidir” (Geray, 2011:151). İçerik analizi iletişim alanında çalışan araştırmacıların medya içeriğinde gözlemler yapmasını ve de bunlardan çıkarımlar yapmasını sağlar (Stempel, 2003:103).

4.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Yazılı basında yer alan haberlerin incelendiği birçok araştırmanın olduğu aşikârdır. Doğa harikası, ülkemizin güzide turistik mekânlarından Çamlıhemşin gibi bir cennet köşesinin ulusal yaygın bir gazetede nasıl sunulduğu da araştırılması gereken konular olarak değerlendirilmiştir. Bu bağlamda; 1980’li yıllardan günümüze Çamlıhemşin’in yazılı basında nasıl yer aldığı bu araştırmayla incelenmiştir.

4.2. Araştırmanın Evreni, Örneklemi ve Sınırlılıkları

Araştırmanın evrenini Türk yazılı basınından 1980’li yıllardan günümüze kadar varlığını devam ettiren gazeteler oluşturmaktadır. Basın İlan Kurumu’nun resmi internet sayfasında yer alan ve 1980’li yıllardan günümüze kadar yayımına devam eden yaygın gazetelerden basit tesadüfî örnekleme yoluyla Cumhuriyet gazetesi seçilmiştir. Bu araştırma; 1980’li yıllardan 10 Ekim 2018 tarihine kadar olan süreçte Cumhuriyet gazetesinde yer alan Çamlıhemşin konulu haberlerin içerik analizinin yapılmasıyla sınırlıdır. Gazetelerde yer alan ölüm ilanlarındaki taziye mesajları, turizm şirketlerinin reklam amaçlı verdiği ilanlar Çamlıhemşin konulu olsa da incelemeye alınmamıştır. Haber niteliği taşımadığı değerlendirilerek kapsam dışında bırakılmıştır.

5. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

5.1. 1980’li Yıllardaki Haberler

- 2 Haziran 1984 tarihli, sayfa 6’daki haber-“Her yer yemyeşil” başlıklı haberin içeriği:

“Çamlıhemşin: Çamlıhemşin yöresi folkloru ve doğasıyla da diğer ilçelerden çok farklıdır. Bir tarafta karlarla kaplı ‘Kaçkar Dağları’ bir tarafta ise yeşilin her tonuyla kaplı, karları henüz erimemiş dağlar. Yaylacılar özellikle yazın dağlara çıkarlar.” (Bknz. Ek-1).

Bu haberin içeriğine bakıldığında; Rize ili ve ilçelerinin özellikleri tanıtılmış, Çamlıhemşin ilçesinin turizm açısından önemine değinilmiştir. Resim unsuru kullanılmamıştır.

5.2. 1990'lı Yıllardaki Haberler

- 14 Mayıs 1998 tarihli, sayfa 18'deki haber- "Çamlıhemşin'de çevre katliamı" başlıklı haberin içeriği:

" Rize'nin Çamlıhemşin ilçesindeki doğal güzellikleriyle ünlü Fırtına Vadisi'nin, Fırtına deresi üzerindeki temel atma aşamasına geline Dilek-Güroluk Hidroelektrik Santrali'nin (HES) etkisiyle "yok olma" tehlikesine karşı karşıya geleceği öne sürüldü. Çamlıhemşin-Hemşin Vakfı Yönetim Kurulu tarafından yapılan açıklamada, "Fırtına Havzası, milli park ilan edilerek koruma altına alınmış olmasına rağmen, daha sonra yanlış politika sonucu enerji üretiminde pilot bölge olarak seçilmiştir" denildi." (Bknz. Ek-2).

Bu haberin içeriğinde; yapılacak olan Hidroelektrik Santrali'nin tehlikesine değinilmiştir. Resim unsuru kullanılmamıştır.

- 14 Ocak 1999 tarihli, sayfa 7'deki haber- "Çamlıhemşinlilere destek yağıyor" başlıklı haberin içeriği:

" Doğal Yaşamı Koruma Derneği (DHKD), Rize'nin Çamlıhemşin ilçesindeki Fırtına Vadisi'nde Dilek-Güroluk Hidroelektrik Santrali yapısına karşı çıkan yöre halkına destek verdi. DHKD, Çamlıhemşinlilerin, Çevre Bakanlığı'nın hazırladığı ÇED Raporu'nu eksik olduğu gerekçesiyle yürütmenin durdurulması için Trabzon İdare Mahkemesi'ne açtıkları davada müdahil olmak üzere başvurdu." (Bknz. Ek-3).

Bu haberin içeriğine bakıldığında; Çamlıhemşin ilçesindeki Hidroelektrik Santrali yapısına karşı çıkan yöre halkı ve bunun destekçisi olan bir dernek anlatılmıştır. Resim unsuru kullanılmamıştır.

5.3. 2000’li Yıllardaki Haberler

- 26 Ağustos 2001 tarihli, sayfa 6’daki haber- “ Bir Sevdadır Karadeniz” başlıklı haberin içeriği :

“ ÇAMLIHEMŞİN- Karadeniz sahil şeridinde ilerlerken, kilometre ve saate bakılmaz. Her viraj ayrı bir güzelliğe gebedir. Ve yıllardır değişmeyen tek şey el birliğiyle güzelliği kirletişimizdir...” (Bknz. Ek-4).

Bu haberin içeriğine bakıldığında; yayla turizmi ve çevre kirliliği konuları ele alınmıştır. Resim unsuru kullanılmıştır.

- 11 Eylül 2006 tarihli, sayfa 20’deki haber- “ÇAMLIHEMŞİN MÜZİĞE DOYDU” başlıklı haberin içeriği:

“ Eşsiz doğal güzellikleri arasından yükselen tulum sesleri ile konuklarını karşılayan Ayder Yaylası, bu kez Ankara Devlet Opera ve Balesi’nin klasik müzik konserine ev sahipliği yaptı...” (Bknz. Ek-5).

Bu haberin içeriğinde; Çamlıhemşin’in büyüleyici doğal güzelliklerinin yanı sıra klasik müzik konserinin Ayder Yaylası’ndaki yankılarından bahsedilmiştir. Resim unsuru kullanılmıştır.

5.4. 2010’lu Yıllardaki Haberler

- 21 Haziran 2015 tarihli, sayfa 1’deki haber- “ YEŞİL YOL İSYANI” başlıklı haberin içeriği:

“RİZE’NİN Çamlıhemşin ilçesindeki Yukarı Kavrun Yaylası’nda Yeşil Yol olarak adlandırılan otoban projesine karşı eylem yapıldı. Yöre halkı ile çevrecilerin katıldığı eylemde projenin doğada yaratacağı tahribata dikkat çekildi.” (Bknz. Ek-6).

Bu haberin içeriğine bakıldığında; otoban projesinin doğada tahribat yapacağı gerekçesiyle yapılan eylemden bahsedilmiştir. Resim unsuru kullanılmıştır.

- 21 Haziran 2015 tarihli, sayfa 6'daki haber- “ Bak işte direniyor Fırtına” başlıklı haberin içeriği:

“Rize'nin Çamlıhemşin ilçesindeki Yukarı Kavrun Yaylası'nda Yeşil Yol olarak adlandırılan otoban projesine karşı eylem yapıldı. Fırtına İnisiyatifi adı altında bir araya gelen yöre halkı ile çevrecilerin katıldığı eylemde, Samsun'dan Artvin'e, 8 ilden geçerek, buradaki yaylaları birleştirmesi planlanan projeye tepki gösterildi...” (Bknz. Ek-7).

Bu haberin içeriğine bakıldığında; yöre halkı ile çevrecilerin otoban projesine karşı yaptıkları eylemden bahsedilmiştir. Resim unsuru kullanılmıştır.

5.5. Yıllara Göre Haber İstatistikleri

Tablo 1'deki Çamlıhemşin konulu haberlerin istatistiki bilgilerine bakıldığında; 1980'li yıllarda %14.3'lük kesimle bir haber yapıldığı, diğer yıllarda ise % 28.6'lık kesimle ikişer haber yapıldığı görülmektedir.

Tablo 1: Yıllara Göre Haber Bilgileri

Yıllar	frekans	%
1980'li Yıllar	1	14.3
1990'lı Yıllar	2	28.6
2000'li Yıllar	2	28.6
2010'lu Yıllar	2	28.6
Toplam	7	100.0

5.6. Fotoğraf Unsurunun Kullanılma Sıklığı

Tablo 2 incelendiğinde 1980’li ve 1990’lı yıllarda fotoğraf unsurunun kullanılmadığı, 2000’li ve 2010’lu yıllarda ise bütün haberlerde fotoğraf unsurunun kullanıldığı göze çarpmaktadır. “Fotoğraf unsuru haberin çekiciliği ve önemsenmesi açısından önemli bir kriterdir. Haberin kapladığı alanı etkiler ve de habere verilen önemin göstergesidir” (Bak, 2017:57). 2000’li ve 2010’lu yıllarda, haberin çekiciliğini ve önemini göstermek için fotoğraf unsuru kullanılmıştır.

Tablo 2: Yıllara Göre Fotoğraf Kullanımı

	Fotoğraf Kullanılan		Fotoğraf Kullanılmayan		
Yıllar	frekans	%	Frekans	%	Toplam
1980’li Yıllar	0	0.0	1	100.0	1
1990’lı Yıllar	0	0.0	2	100.0	2
2000’li Yıllar	2	100.0	0	0.0	2
2010’lu Yıllar	2	100.0	0	0.0	2
Toplam	4	57.1	3	42.9	100.0

5.7. Konularına Göre Dağılımı

Çamlıhemşin ile alakalı haberler incelendiğinde Tablo 3’de de gösterildiği üzere, çevre duyarlılığı %57.1’lik (4) dilimle başı çekmektedir. Turizm, turizm-sanat ile çevre duyarlılığı-turizm konuları da 14.3’lük (1) kesimle yerini almıştır. Turizm harikası olan bir yerin haberlerde yansıyan yönünün çevre duyarlılığı olması da Çamlıhemşin’in önemsendiğinin göstergesidir. Doğal güzelliklerin çevre tahribatlarıyla yok edilmemesi gerektiğinin haberlere yansımaları çevreye duyarlı insanların olduğunun işaretidir.

Tablo 3: Çamlıhemşin Haberlerinin Konularına Göre Dağılımı

Yıllar	frekans	%
Çevre Duyarlılığı	4	57.1
Turizm	1	14.3
Çevre Duyarlılığı ve Turizm	1	14.3
Turizm ve Sanat	1	14.3
Toplam	7	100.0

6. SONUÇ ve ÖNERİLER

Dünyanın ve de Türkiye’nin ilgiyi en çok üzerine çeken Ayder yaylasını, buzul göllerini, kalelerini, şelalelerini, köprülerini, yeşilin bin bir tonunu içinde barındıran Çamlıhemşin, 1980’li yıllardan günümüze Türk yazılı basınında nasıl sunulduğu bu araştırmayla incelenmiştir. Basit tesadüfî örneklem yoluyla 1980’li yıllardan

günümüze varlığını devam ettiren yaygın gazetelerden Cumhuriyet gazetesi seçilmiştir.

Araştırma kapsamında 7 haber incelenmiştir. Bu haberlerin % 14.3'lük kesimi (1) 1980'li yıllarda sunulurken, diğer yıllarda % 28.6'lık (2) kesim temsil edilmiştir.

1980'li ve 1990'lı yıllarda fotoğraf unsurunun kullanılmadığı, 2000'li ve 2010'lu yıllarda ise fotoğraf unsurunun kullanıldığı göze çarpmaktadır. Fotoğraf unsuru habere çekicilik ve de önem kattığı düşünülürse, yıllar geçtikte bu hususun haberlerde yansıtılmaya çalışıldığı da görülmektedir.

Turizm, Çevre duyarlılığı, Turizm-sanat, çevre duyarlılığı-turizm kategorilerine ayrılan Çamlıhemşin haberlerinin; % 57.1'lik kısmını (4) çevre duyarlılığı haberleri oluşturmaktadır. İncelenen haberlerde yöre halkının, dernekler ve çevrecilerle desteklenerek, Çamlıhemşin'in doğal güzelliklerinin korunması ve çevre tahribatlarından korunması gerektiği vurgulanmıştır. Turizm güzelliklerinin, sanat faaliyetlerinin işlendiği haberlerin olması da her yönüyle Çamlıhemşin'in yaşanmaya değer bir yer olduğu yansıtılmıştır.

Ülkemizde tarihi ve turistik birçok güzellik bulunmaktadır. Çamlıhemşin örneğinde olduğu gibi diğer turistik yerlerin de yazılı veya görsel basında nasıl temsil edildiği araştırma konusu olarak incelenmelidir. Bu çalışmanın da, bu konuda çalışma yapacaklara bir örnek teşkil edeceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Bak, Gökhan (2017). *1980’li Yıllardan Günümüze Türk Yazılı Basınında Çocuk Olgusu*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Geray, Haluk (2011). *Toplumsal Araştırmalarda Nicel ve Nitel Yöntemlere Giriş: İletişim Alanından Örnekler*, 3. Bs., Ankara: Ezel Basın Yayın Dağıtım.
- Stempel III, Guido Hermann (2003). İçerik Analizi, Derleyen/Çeviren: Murat S. Çebi, *İletişim Araştırmalarında İçerik Çözümlemesi*, Ankara: Alternatif Yayınları, 103-123.
- 01.01.1980-10.10.2018 tarihleri arasında yayımlanan *Cumhuriyet* gazeteleri
- URL-1 : Çamlıhemşin Belediyesi, Çamlıhemşin Hakkında, <http://www.camlihemsin.bel.tr/sayfa/camlihemsin-hakkinda/94> adresinden 01.11.2018 tarihinde alınmıştır.
- URL-2 : Sözcü, Çamlıhemşin’in Gezilecek Yerleri: Olağanüstü Doğal Güzellikleriyle Çamlıhemşin, <https://www.sozcu.com.tr/hayatim/seyahat/camlihemsinin-gezilecek-yerleri-olaganustu-dogal-guzellikleri-ile-camlihemsin/> adresinden 01.11.2018 tarihinde alınmıştır.

159

Baskıya hep direndiler

CHP'nin baskıya hep direndiler. İlhan Ve Turhan Selçuk, CHP'nin baskıya hep direndiler. İlhan Ve Turhan Selçuk, CHP'nin baskıya hep direndiler.

İLHAN VE TURHAN SELÇUK'U ANIYORUZ

Angelina'ya farklı Pelin'e farklı

Mühteci kampında Angelina Jolie ilgiyi, Pelin Batu dünyanın seyrettiği çaresizlik ve yoksulluğu görüldü

BHYYE ÇAĞRI YAPTI

İngiliz oyuncu Angelina Jolie, Meksika'da yaşanan krize ilişkin bir çağrı yaptı. "Çocukların hayatını kurtarmak için yardım edin" diye konuştu. Jolie, UN Women tarafından "Baskıya hep direndiler" kampanyası için çektiği videoyu paylaştı.

ERDOĞAN'LA GÖRÜŞTÜ

İngiliz oyuncu Angelina Jolie, Meksika'da yaşanan krize ilişkin bir çağrı yaptı. "Çocukların hayatını kurtarmak için yardım edin" diye konuştu. Jolie, UN Women tarafından "Baskıya hep direndiler" kampanyası için çektiği videoyu paylaştı.

YÜZLERCE DİREN

CHP'nin baskıya hep direndiler. İlhan Ve Turhan Selçuk, CHP'nin baskıya hep direndiler. İlhan Ve Turhan Selçuk, CHP'nin baskıya hep direndiler.

İLACI SIKIHTI

CHP'nin baskıya hep direndiler. İlhan Ve Turhan Selçuk, CHP'nin baskıya hep direndiler. İlhan Ve Turhan Selçuk, CHP'nin baskıya hep direndiler.

Cumhuriyet

Mahkeme devletin cezaevi katilamındaki kusurunu kabul etti

Asıl şimdi HAYATA DÖNDÜ

DEVLET, HACER ARKAN'A 120 DİN TL ÖDEYECEK

15 YIL SONRA ADALET

CHP'nin baskıya hep direndiler. İlhan Ve Turhan Selçuk, CHP'nin baskıya hep direndiler. İlhan Ve Turhan Selçuk, CHP'nin baskıya hep direndiler.

SAĞANLAR SORUNLU

CHP'nin baskıya hep direndiler. İlhan Ve Turhan Selçuk, CHP'nin baskıya hep direndiler. İlhan Ve Turhan Selçuk, CHP'nin baskıya hep direndiler.

Feride'yi sosyal medyaya kurtardı

CHP'nin baskıya hep direndiler. İlhan Ve Turhan Selçuk, CHP'nin baskıya hep direndiler. İlhan Ve Turhan Selçuk, CHP'nin baskıya hep direndiler.

'Otur Ünlü kör noktası okuldur'

CHP'nin baskıya hep direndiler. İlhan Ve Turhan Selçuk, CHP'nin baskıya hep direndiler. İlhan Ve Turhan Selçuk, CHP'nin baskıya hep direndiler.

SEÇİLMİŞLER UZLAŞIN

Güler Sabancı: Hükümet hermen kurusun Mustafa Koc: Erkan seçimi kıldırılmaz

Demirel ata toprağında

CHP'nin baskıya hep direndiler. İlhan Ve Turhan Selçuk, CHP'nin baskıya hep direndiler. İlhan Ve Turhan Selçuk, CHP'nin baskıya hep direndiler.

Eski vekillerle Gül zirvesi

CHP'nin baskıya hep direndiler. İlhan Ve Turhan Selçuk, CHP'nin baskıya hep direndiler. İlhan Ve Turhan Selçuk, CHP'nin baskıya hep direndiler.

YEŞİL YOL İSYANI

CHP'nin baskıya hep direndiler. İlhan Ve Turhan Selçuk, CHP'nin baskıya hep direndiler. İlhan Ve Turhan Selçuk, CHP'nin baskıya hep direndiler.

Son LYS bugün

CHP'nin baskıya hep direndiler. İlhan Ve Turhan Selçuk, CHP'nin baskıya hep direndiler. İlhan Ve Turhan Selçuk, CHP'nin baskıya hep direndiler.

İki seçenek ve koalisyonu hangi koşul belirleyecek?

[illegible]

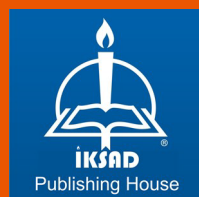
Cășmăc sîneli

PRF, denumită oficial Institutul Național Științific de Cercetări în Medicină (INSM), este o instituție științifică de cercetare în domeniul medicinei, care are ca scop dezvoltarea și aplicarea științei medicale în scopul îmbunătățirii sănătății populației. Este o instituție de cercetare științifică, care are ca scop dezvoltarea și aplicarea științei medicale în scopul îmbunătățirii sănătății populației.

[illegible]

En la figura 1 se muestra la estructura de la ACP de la bacteria *Escherichia coli*. La ACP de esta bacteria es una proteína de 320 aminoácidos, con un peso molecular de 35 kDa. La ACP de la bacteria *Escherichia coli* es una proteína de 320 aminoácidos, con un peso molecular de 35 kDa. La ACP de la bacteria *Escherichia coli* es una proteína de 320 aminoácidos, con un peso molecular de 35 kDa.

[illegible][illegible]

978-605-7923-76-9